Rakennushistoriaselvitys

Raatihuoneenkatu 9–11
Hämeenlinna

SWECO

Sweco Finland Oy	2661738-3
Projekti	Raatihuoneenkadun virastotalojen RHS
Työnumero	25008566
Asiakas	Hämeenlinnan kaupunki
Tekijä	Dan Ronimus, Hanna Ojutkangas
Päiväys	31.1.2024
Versio	3
Dokumenttiviite	31012024_25008566_Raatihuoneenkatu_9-11_RHS.docx

Sisältö

1. Johdanto 4
   1.1 Selvityksen tausta ja tavoitteet 4
   1.2 Menetelmät & lähtöaineisto 5
   1.3 Perustiedot 6

2. Rakennusten historian päävaiheet 7
   2.1 Hämeenlinnan ydinkeskustan kehittyminen 7
   2.2 Säästöpankkitoiminta Hämeenlinnan keskustan kaupunkikuvassa 13
   2.3 Hämeenlinnan Vanhan Säästöpankin toimitalon suunnittelukilpailu 15
   2.4 Rakennuksen toteutus 18
   2.5 Rakennuksen myöhemmät keskeiset muutokset 33

3. Nykytilanne 41
   3.1 Rakennuksen sisätilat (keskeiset sisätilat, rakennukselle luonteenomaiset yksityiskohdat) 41
   3.2 Rakennuksen julkisivut ja rakennus osana ympäristöään 55

4. Johtopäätökset 60
   4.1 Kohteen historiallinen merkitys 60
   4.2 Rakennustaiteelliset arvot ja säilyneisyys 61
   4.3 Kaupunkikuvallinen asema 62
   4.4 Muutoskestävyys 65

Lähteet 67

1. Johdanto

1.1 Selvityksen tausta ja tavoitteet

Kuva 1 Selvityskohteen sijainti Hämeenlinnan keskustassa. Taustakartta: Maanmittauslaitos

Hämeenlinnan maankäytön suunnitteluyksikkö on käynnistänyt Raatihuoneenkadun virastotaloja koskevan asemakaavan muutoksen. Tämä rakennushistoriaselvitys (RHS) on laadittu asemakaavan tausta-aineistoksi. Selvitys kattaa kaava-alueella olevat 1960–70-lukujen vaihteessa rakentuneet virastotalot, jotka sijaitsevat osoitteissa Raatihuoneenkatu 11 ja Raatihuoneenkatu 9 sekä viereisen Hämeen Suojan tontin talousrakennuksen osoitteessa Palokunnankatu 12.

Virastotalot ovat vuosien varrella olleet pääosin toimistokäytössä, mutta nykyään niiden käyttöaste on laskenut ja tulevaisuuden kehityssuuntien suunnittelu asemakaavamuutoksen muodossa on tullut ajankohtaiseksi. Hämeen Suojan talousrakennus ei ole tällä hetkellä mukana kaavan aluerajauksessa, mutta tilanne saattaa muuttua suunnittelutyön edetessä. Asemakaavan tavoitteena on tarkastella alueen kehittämismahdollisuuksia, jolloin kyseeseen voi tulla purkava uudisrakentaminen tai mahdollisesti jonkin rakennuksen suojelu siten, että sen tilajärjestelyitä on mahdollista muuttaa toiseen käyttötarkoitukseen.

Tämän rakennushistoriallisen selvityksen tavoitteena on selvittää Raatihuoneenkadun rakennusten sekä Palomiehenkadun rakennuksen mahdolliset kulttuurihistorialliset tai rakennustaiteelliset arvot. Lisäksi arvioidaan rakennusten muutoksensietokykyä aina purkamiseen asti ja mahdollisten muutosten vaikutuksia ympäröivään kulttuuriympäristöön.

1.2 Menetelmät & lähtöaineisto

Työ käynnistettiin lähtötietojen kokoamisella. Rakennushistoriaselvityksen pohjaksi on koottu mahdolliset aiemmat selvitykset ja inventoinnit, kohdetta koskeva piirustusaineisto, kirjallisuutta ja sanomalehtiaineistoja, ilmakuvia ja karttoja sekä mahdollisuuksien mukaan valokuvia eri ajoilta. Aineistojen perusteella on selvitetty kohteen suunnittelun ja rakentamisen vaiheet sekä myöhemmin tehdyt laajennukset ja muutokset.

Kohteet inventoitiin paikan päällä 2.11.2023. Maastokäynnillä tutkittiin rakennusten nykytila ja arvioitiin niihin aikojen kuluessa tehtyjä muutoksia. Samalla tutkittiin rakennusten suhdetta ympäristöönsä, niiden sijaintia maisemassa ja kaupunkirakenteessa. Kohde dokumentoitiin valokuvaamalla rakennukset ulkoa ja sisältä, ottaen sekä yleis- että detaljikuvia. Sisätiloissa kuvattiin keskeiset julkiset sisätilat, huomioiden rakennusten synty- ja muutosajalle luonteenomaiset yksityiskohdat.

Lähtötietojen ja inventoinnin pohjalta on laadittu tämä rakennushistoriaselvitys, joka koostuu kohteen historian ja nykytilanteen selvityksistä sekä niiden pohjalta tehdystä arvottamisesta. Selvityksessä on kuvailtu rakennuksille alkujaan tyypilliset piirteet, nykytilanne, rakennuksissa ajan mittaan tehdyt muutokset pääpiirteissään sekä rakennusten ja niiden tyylipiirteiden, rakenteiden ja rakennusosien säilyneisyys. Selvityksessä on kuvailtu myös rakennuksia ympäristössään ja niiden ympäristösuhteessa tapahtuneita muutoksia karttojen ja ilmakuvien pohjalta. Rakennuksia on arvioitu myös suhteessa muihin niiden arkkitehtien suunnittelemiin rakennuksiin sekä Hämeenlinnan ydinkeskustan muihin saman aikakauden virasto-, liike- ja toimistorakennuksiin. Selvityksessä on analysoitu myös rakennusten muutoksensietokykyä aina rakennuksen tai rakennusten purkamiseen asti.

Johtopäätöksinä on tuotu esille rakennuksille tyypilliset ominaispiirteet ja arvot, ja niiden osuus paikallishistoriassa. Johtopäätökset on esitetty siten, että niiden tietoja voidaan hyödyntää arvioitaessa alueen kehittämismahdollisuuksia, rakennuskannan mahdollista suojelutarvetta sekä asemakaavatyössä määriteltäviä kaavamerkintöjä.

Selvityksen laadinnasta on vastannut Swecon työryhmä, johon kuuluivat VTM Jani Päivänen, FM Dan Ronimus ja arkkitehti Hanna Ojutkangas. Selvityksen valokuvat on ottanut työryhmä, ellei kuvan yhteydessä toisin mainita.

1.3 Perustiedot

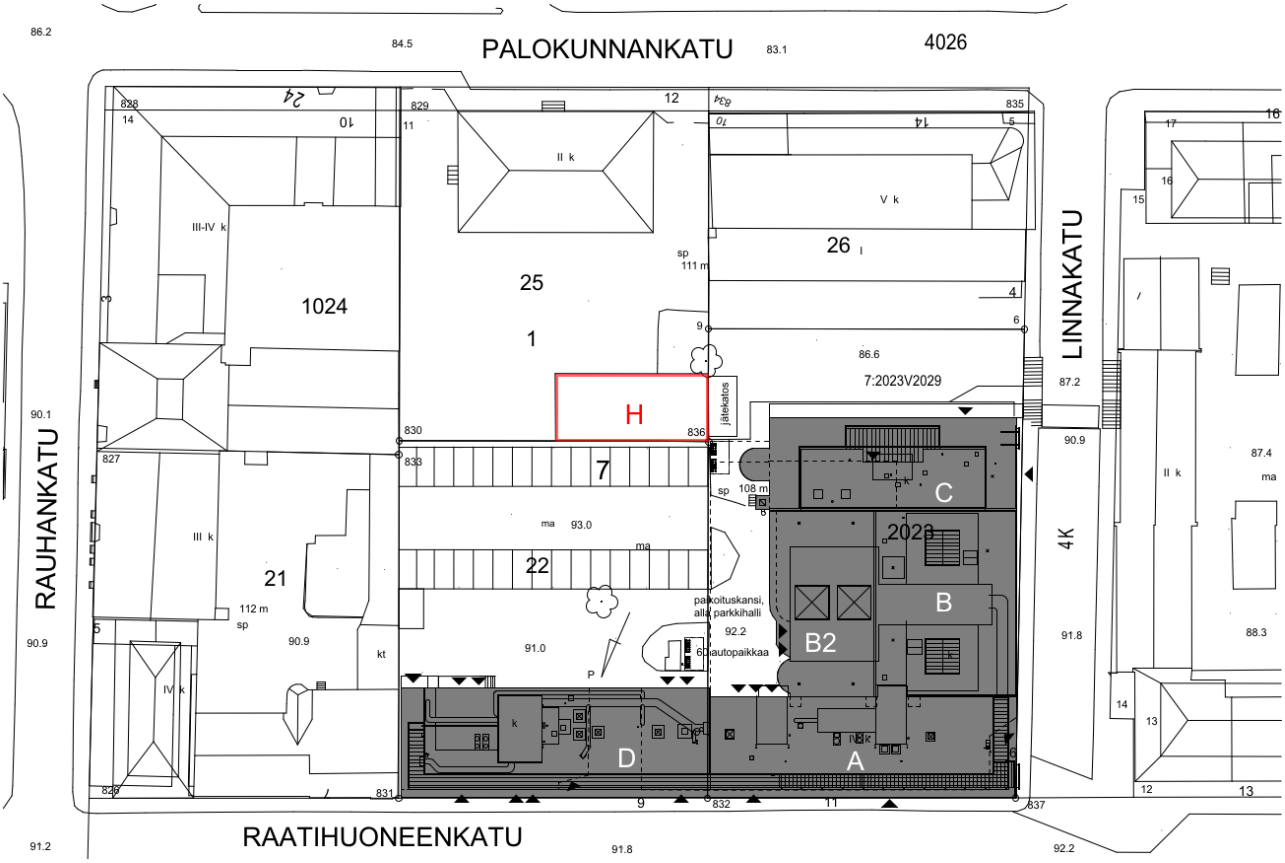

Kuva 2 Asemapiirros selvityskohteesta, jossa alkuperäiset osat on yksilöity kirjaintunnuksin A-C, minkä lisäksi vuonna 1971 valmistunut laajennus on merkitty kirjaintunnuksella D ja uudisosa 80-luvun lopulta tunnuksella B2. Hämeen suojan talousrakennuksen sijainti on merkitty punaisella ääriviivalla ja kirjaintunnuksella H. Kuva: Hämeenlinnan kaupunki.

Rakennuksen nimi	Raatihuoneenkadun virastotalot	Hämeen suojan talousrakennus
Muita nimityksiä	Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki, Kauppakeskus Kastelli, Kaupungintalo Kastelli	Asevarasto
Rakennuttaja	Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki	Kanta-Hämeen suojeluskunta
Arkkitehti	Mika Erno, Veikko Niemelä, Olavi Sahlberg, Antti Nurmesniemi	Ragnar Wessman
Osoite	Raatihuoneenkatu 9–11	Palokunnankatu 12
Rakennusvaiheet		
	1968 Uudisrakennus Raatihuoneenkatu 11 (A, B & C)	**1930** Uudisrakennus (H)
	1971 Uudisrakennus Raatihuoneenkatu 9 (D)	
	1989 Muutos liikerakennukseksi ja laajennus sisäpihan puolelle (B2)	

2. Rakennusten historian päävaiheet

2.1 Hämeenlinnan ydinkeskustan kehittyminen

Hämeenlinnan keskusta-alue rytmittyy symmetrisenä ruutukaupunkina kahden pääakselin ympärille, joista toinen jatkuu pohjoiseen Hämeen linnalle asti ja toinen länteen historiallista Turun maantien linjausta noudattelevana Turuntienä. Ensimmäinen asemakaava kaupungille laadittiin vuonna 1778. Nykypäiviin asti säilynyt ruutukaavakeskustan kortteliväli mitoitettiin linnan bastionimuurin kärkivälin mukaan, minkä myötä historiallinen linna määrittää yhä edelleen merkittävästi Hämeenlinnan keskustan kaupunkirakennetta. Ensimmäisestä asemakaavoitusvaiheesta asemansa kaupungin nykyisessä keskustassa ovat ruutukaavan ohella säilyttäneet sen keskuspaikkana toimiva kauppatori sekä torin itälaidalla selvityskohdetta vastapäätä seisova maamerkkirakennus, antiikin temppeleistä vaikutteita saanut Hämeenlinnan kirkko vuodelta 1789.

Tulipalon tuhottua miltei koko kaupunkikeskustan vuonna 1831, laati Carl Ludvig Engel kaupungille uuden asemakaavan, joka vahvistettiin jo seuraavana vuonna ja jota täydennettiin seuraavan vuosikymmenen puolivälissä. Empirehenkisen kaavan keskeisiä nykyisessäkin kaupunkirakenteessa erottuvia piirteitä ovat ensimmäisestä asemakaavasta periytynyt suorakulmainen ruutumuoto sekä kortteleiden jako kuuteen tonttiin. 1800-luvun keskivaiheilta nykypäiviin ovat näiden ohella periytyneet arkkitehtonisesti merkittävistä rakennuksista toria reunustavat raatihuone ja läänihallituksen talo. Raatihuoneenkadusta (silloisesta Raastuvankadusta), jonka varrella selvityskohdekin sijaitsee, muodostui jo 1800-luvun aikana kaupungin pääkatu, jolle kasautui etenkin kaupallisia palveluita.

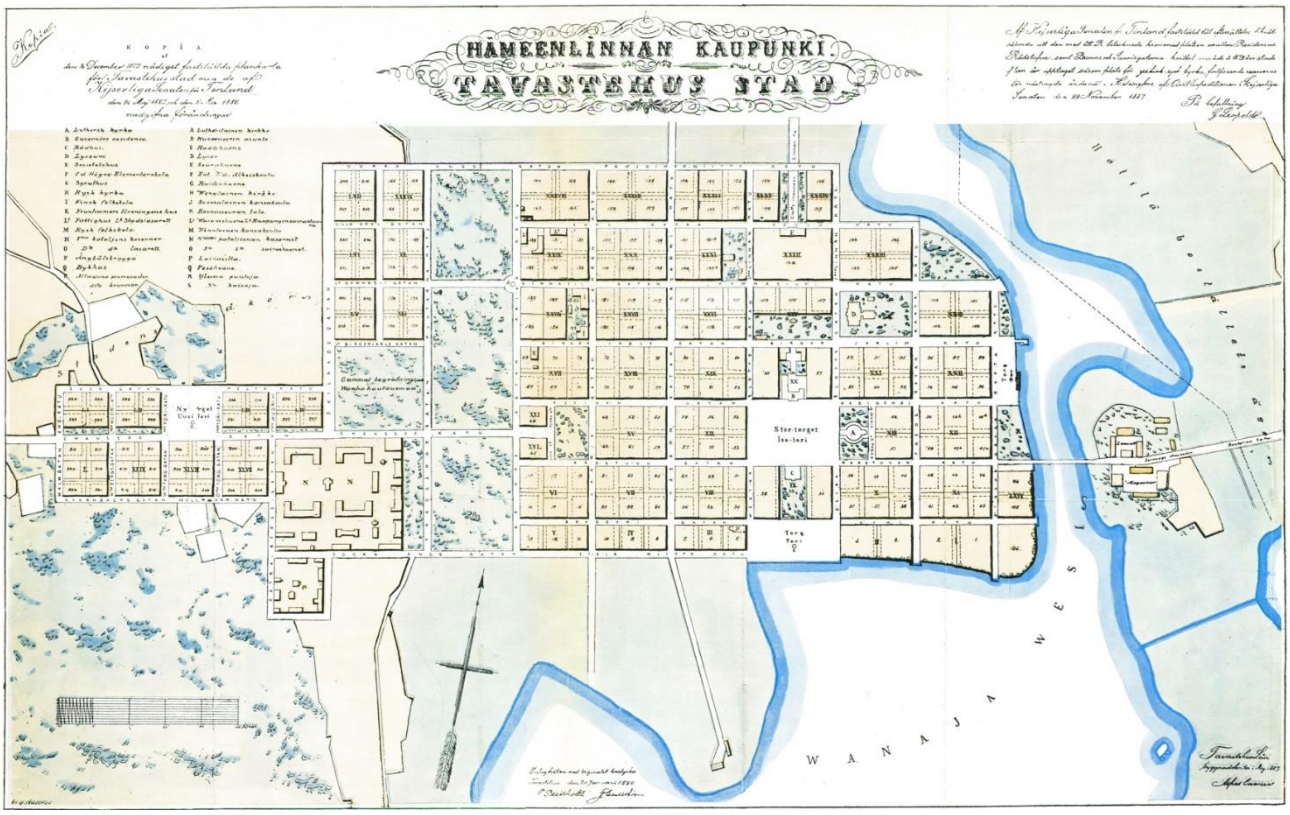

Kuva 3 Vuoden 1887 Cawéenin asemakaavakartassa osoitettiin nykypäiviin asti säilynyt keskustan ruutukaavarakenne ja tonttijako Engelin linjan mukaisesti. Kokonaan uusina alueina suunniteltiin keskustan itäpuolelle sijoittunut Rantapuisto sekä länsipuolen kasarmialueet. Kuva: Kansallisarkisto.

Hämeenlinna säilyi 1800-luvun lopulle asti pääsääntöisesti puutalokaupunkina, johon väljyyttä loivat paitsi kasvaneet puistoalueet myös kortteleiden sisälle jätetyt palokujat. Rautatien rakentaminen kasvatti Hämeenlinnan merkitystä, asukaslukua ja kiihdytti siten rakennustoimintaa. Lääninarkkitehti Alfred Cawéen

laati vuonna 1887 kaupunkirakenteen uudistamiseksi uuden asemakaavan, joka ydinkeskustassa noudatteli hyvin pitkälti Engelin kaavaa noin 50 vuoden takaa. Keskusta kuitenkin tiivistyi ja uudistui, kun vanhoja matalia puutaloja korvattiin hieman suuremmilla kivitaloilla, joita rakennutettiin yrittäjävetoisesti niin, että yläkerroksissa oli asuinhuoneistoja ja alakerroksessa liiketiloja. Monimuotoista arkkitehtuuria edustavia kivitaloja on säilynyt nykypäiviin asti mm. Raatihuoneenkadulla, jossa kaksi 1800-luvun lopulla pankkitoimintaa varten valmistunutta kivitaloa kohoaa välittömästi niin ikään alkujaan pankiksi valmistuneen selvityskohteen naapurissa.

Kuva 4 Ennen selvityskohteen rakentamista osoitteessa Raatihuoneenkatu 9 sijaitsi kaksi liikerakennusta, joista yksikerroksisessa toimi kuvan ottamisen aikaan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kultasepänliike ja kalustekauppa sekä kaksikerroksisessa Pohjoismaiden osakepankki. Kuva: Muistojen Hämeenlinna.

Vuoden 1887 asemakaava pysyi ydinkeskustassa voimassa koko 1900-luvun ensimmäisen puoliskon. Kaupunkikuvaa muuttivat kuitenkin rakennusjärjestyksen muutosten perusteella keskustaan kohoamistaan jatkaneet vähitellen suuremmiksi ja suuremmiksi kasvaneet kivitalot. Uudisrakennukset synnyttivät keskustaan ensimmäisiä suurkortteleita, joissa kadun varteen sijoitetut asuinrakennukset muodostivat merkittäviä rakennusmassoja. Arkkitehtuuriltaan uudet rakennukset myötäilivät laajempia virtauksia kehittyen 1920-luvun klassismista vuosisadan edetessä funktionalistisempaan suuntaan. Tältä aikakaudelta ovat peräisin monet selvityskohteen kortteliin sen sisäpihan puolella rajautuvat arvokkaat klassismia edustavat rakennukset, kuten Väinö Vähäkallion kunnalliseksi vuokrataloksi suunnittelema massiivinen As Oy Paavonkulma sekä niin ikään Vähäkallion toimistosta lähtöisin oleva Ragnar Wessmanin suunnittelema suojeluskunnan taloksi alkujaan tarkoitettu Hämeen suoja.

Hämeen suoja

Kuva 4 Hämeen suoja kuvattuna 1930-luvun alussa pian valmistumisensa jälkeen. Alkuperäinen ulkoasu on säilynyt nykypäiviin asti, mutta rakennusta reunustavat muurit portteineen on purettu ja kadulle avautuneita varastoja ja talleja muutettu liiketiloiksi. Kuva: Muistojen Hämeenlinna.

Yksi edustavimmista Hämeenlinnan keskustassa säilyneistä 1900-luvun alkuvuosikymmenten rakennuksista on alkujaan Hämeenlinnan suojeluskunnan ja Lotta Svärd -järjestön käyttöön rakennettu Hämeen suoja varsinaisen selvityskohteen naapurissa. Sen sisäpihalla sijaitseva talousrakennus on varsinaisen selvityskohteen ohella tämän rakennushistoriaselvityksen kohteena.

Suojeluskuntaliike oli vahvimmillaan Suomen sisällissotaa seuranneina vuosikymmeninä, jolloin laillistetun aseman saaneet suojeluskunnat kaikkialla maassa hankkivat toimintaansa varten omia toimitilojaan. Tiloja pidettiin järjestötoiminnan perusedellytyksinä, minkä lisäksi niillä oli merkittävää symbolista merkitystä. Suojeluskuntatalot olivat paikkakunnillaan keskeisiä rakennuksia, jotka edustivat niitä myös ulospäin. Suunnittelija ja rakentajat tulkitsivat suojeluskuntien maailmankuvaa niin, että niiden valkoinen aatemaailma näyttäytyi usein myös niille tarkoitettujen rakennusten arkkitehtuurissa ja sisustuksessa. Arkkitehtuuria ei kuitenkaan ohjattu keskitetysti vaan suojeluskuntatalojen merkitys syntyi ennen kaikkea niiden suuren määrän kautta tapahtuvassa suojeluskuntahengen levittämisessä.

Vuonna 1918 perustettu Hämeenlinnan suojeluskunta toimi alkuun ruotsalaisen yhteiskoulun omistamassa huoneistossa myöhemmän sijoituspaikan läheisyydessä Rantatorin laidalla. Palokunnankadun varrella sijaitsevaan tonttiin, jolla sijaitsi jo 1700-luvulla rakennettu suutari Ståhlbergin talo. Hämeenlinnan kaupunki suunnitteli alkuun Ståhlbergin talon korjaamista ja säilyttämistä historiallisena nähtävyytenä. Päätös suojelusta jäi kuitenkin toteutumatta, ja sen sijasta kaupunki päätti lahjoittaa omistamansa osan tontista Hämeenlinnan suojeluskunnalle vuonna 1925. Loput tontista suojeluskunta sai haltuunsa osin lahjoitettuna ja osin ostamalla vanhoilta omistajilta. Myös varat talon rakentamiseksi kerättiin pääosin lahjoituksina.

Hämeen suojan rakennuttamisesta vastasivat tavaratalostaan tunnettu Anders Gustaf Skogster ja kirjakustantajana sekä kokoomuspoliitikkona tunnettu Arvi A. Karisto, joka oli sattumalta aktiivinen myös

Hämeenlinnan suomalaisen säästöpankin perustamisessa. Rakennuspiirrokset tilattiin arkkitehti Ragnar Wessmanilta, joka työskenteli tuolloin Väinö Vähäkallion toimistossa. Vähäkallio itse suunnitteli Hämeen suojan tontin vieressä kohonneen Paavonkulman, jonka rakennuttamisesta olivat vastanneet niin ikään oikeistolaiset vaikutusvaltaiset hämeenlinnalaisliikemiehet.

Vuonna 1930 valmistunut Hämeen suojan rakennus käsitti kolme kerrosta, joista ensimmäiseen sijoitettiin pieni asunto sekä varastotiloja ajokaluille, pioneeritarvikkeille ja aseille. Toiseen kerrokseen sijoitettiin juhlasali keittiöineen ja kolmanteen kokoustiloja sekä suojeluskunnan paikallispäällikölle tarkoitettu asunto. Lisäksi ullakolle rakennettiin maanpuolustustaitojen ylläpitämistä varten kapea, koko rakennuksen pituinen pistooliampumarata. Arkkitehtonisesti rakennus edustaa tyylipuhdasta 1920-luvun klassismia. Vaaleaksi rapatussa rakennuksessa on mm. linjakkaat suuret ruutuikkunat, joita reunustavat pilasterit sekä julkisivun puolella näyttävä sisäänkäynti, jonka ylle on kohokuvioitu kaupungin ja maakunnan vaakunat.

Hämeen suoja on säilyttänyt historiallisesti arvokkaan ulkoasunsa lähes muuttumattomana. Katutasolle aiemmin avautuneet varastotilat korvattiin ilmeisesti sotavuosien jälkeen liiketiloilla, minkä lisäksi ampumarata on muutettu partiolaisten kerhotilaksi. Rakennuksen molemmilla sivustoilla oli alun perin rakennuksen kanssa tyylillisesti yhtenevät portit sisäpihalle, jotka on jouduttu purkamaan mitä luultavimmin käytännön syistä, kun suurenevien ajoneuvojen kulku piha-alueelle haluttiin turvata.

Rakennuksen pihapiirissä on sijainnut erilaisia varastotiloja, joita alettiin rakentaa heti suojeluskuntatalon valmistumisen jälkeen. Valtaosa niistä on ollut puurakenteisia ja siten kevyitä, minkä vuoksi varastojen laajuus on vaihdellut vuosikymmenten saatossa tarpeen mukaan. Nykyisin tontilla sijaitsee Hämeen suojan lisäksi vain yksittäinen talousrakennus, joka on luultavimmin valmistunut vuonna 1931 alun perin tykki-, ajokalu- ja kenttäkeittiösuojaksi. Se sijaitsee tontin nurkassa rajautuen ja osin myös kiinnittyen Raatihuoneenkatu 9–11 kaksikerroksiseen pysäköintilaitokseen.

Tämän selvityksen piiriin lukeutuva Hämeen suojan talousrakennus on viistokattoinen ikkunaton talo, joka koostuu kuudesta puisten pariovien takana aukeavasta avoimesta säilytystilasta. Tiilirunkoinen pelkistetty rakennus on päällystetty Hämeen suojan tapaan vaalealla rappauspinnalla. Loiva katto on päällystetty mustaksi maalatulla pellillä. Pelkistettyjen sisätilojen pinnat ovat tiiliverhoiltuja tai betonipintaisia, eikä niissä ole juuri lainkaan kiinteitä rakenteita. Talousrakennuksella on historiallista arvoa paitsi osana Hämeen suojan rakennuskokonaisuutta myös itsessään, sillä alkuperäinen käyttötarkoitus sotatarvikkeiden säilytyksessä kaupunkikeskustassa on ollut varsin poikkeuksellinen. Rakennustaiteellisesti rakennus muistuttaa klassismia edustavaa 1920-luvun suojeluskuntataloa, joskin se on hieman vähemmän veistoksellinen.

Kuva 5 1930-luvun alussa rakennettu Hämeen suojan talousrakennus on pääosin alkuperäisessä asussaan niin sisä- kuin ulkopuoleltaankin. Katto on jossain vaiheessa vaihdettu peltiseksi, minkä lisäksi ovia on mahdollisesti vuosien varrella uusittu.

Sotien jälkeen rakennustoiminta Hämeenlinnan keskustassa käynnistyi suhteellisen verkkaisesti. Loppuun saatettiin joitain jo ennen sotia suunnitteilla olleita hankkeita, joiden lisäksi keskustaan nousi hajanaisesti jälleenrakennuskauden maltillista tyyliä edustavia uusia asuinkerrostaloja. Hämeenlinna oli kuitenkin kaupunkikuvaltaan valtaosin matala puukaupunki, jota sävyttivät yksittäiset modernit asuin-, hallinto- ja liikerakennukset.

Kuva 6 Ilmakuva keskustasta koilliseen, arviolta 1930-luvulta. Torin ympäristö ja Raatihuoneenkadun itäpää ovat kivitalojen aluetta. Uutta, korkeiden kivitalojen kaupunkikuvaa edustaa mm. etualalla muita korkeampana erottuva Hämeenlinnnan Suomalaisen Sääästöpankin toimitalo. Reunakortteleiden rakennuskanta on vielä matalaa, ja koilliskulmalla lyseo hallitsee maisemaa. Kuva: Hämeenlinnan kaupunki.

Kokonaisvaltaisia alue- tai korttelisuunnitelmia ei Hämeenlinnassa siis ollut uudistettu toden teolla yli sataan vuoteen Engelin vuoden 1831 asemakaavan jälkeen. Sodan jälkeen yskähdellen käynnistynyt rakennustoiminta vauhdittui 1950-luvun alkuvuosina niin, että tilanne päätettiin rauhoittaa vuonna 1955 perustamalla yleiskaavatoimikunta ja asettamalla keskusta rakennuskieltoon sen valmistumiseen saakka.

1960-luvulla yhdeksi suomalaisen kaupunkisuunnittelun keskeisimmiksi vaikuttajiksi nousseen Olli Kivisen yleiskaava valmistui vuonna 1957. Kaavasuunnitteluun osallistui myös silloinen kaupunginarkkitehti Mika Erno, joka päätyi seuraavalla vuosikymmenellä suunnittelemaan niin ikään selvityskohteena olevan rakennuksen. Kivisen Hämeenlinnaan suunnittelema kaava oli yksi hänen ensimmäisistään, mutta jo siinä näyttäytyi seuraavalla vuosikymmenellä modernin kaupunkikäsityksen perustyypiksi vakiintunut hajakeskistysmalli.

Yleiskaava piti voimassa vanhan suurimittakaavaisen korttelirakenteen. Kortteleiden sisäiseen rakenteeseen haluttiin kuitenkin vaihtelua ennen sotia rakennettujen suurkortteleiden sijaan. Umpikortteleiden sijaan tonteille sijoitettiin lamelli- ja pistetaloja, joiden väliin jäi näkymiä pihojen ja katujen välille, mikä liitti piha-alueetkin osaksi urbaania ympäristöä. Kortteleiden ilmeeseen vaikutti myös rakennustavan muutos. Valmiiden ja puolivalmiiden elementtien käytön omaksuminen mahdollisti entistä pidemmät rakennusmassat

ja suuremmat tasaiset pinnat. Elementtien mitoitus vaikutti myös julkisivujen muodostumiseen aiempaa linjakkaimmiksi.

Yleiskaavassa kiinnitettiin käänteentekevällä tavalla huomiota liikenteen kasvuun suunnittelemalla keskustan länsi- ja eteläpuolelle uudet moottori- ja valtatiet. Auto sai aiempaa enemmän tilaa keskustassa myös, kun katuja levennettiin ja rakennuksia vedettiin katulinjasta sisään tontin puolelle. Kerrostalojen alakerroksiin ja sisäpihoille sijoitettiin paikoitusalueita sekä parkkihalleja niin, että kortteliin syntyi useita eri tasoja ja ulkoportaikkoja, kuten Raatihuoneenkatu 9–11 selvityskohteessakin voidaan huomata.

1960- ja 70-lukujen taitteesta muodostui uuden ajanmukaisen kaavan, väestönkasvun ja taloudellisten suhdanteiden vuoksi Hämeenlinnan historian kiivain rakennuskausi. Ydinkeskusta uudistui vauhdilla, kun etenkin torin ympäristöön ja Raatihuoneenkadulle nousi moderneja tavarataloja, kuten Centrum, Sokos ja Mika Ernon selvityskohdetta vastapäätä suunnittelema Keskustalo kauppapihoineen sekä lukuisia vakuutusyhtiöiden ja pankkien toimitaloja. Näihin lukeutuu myös tämän selvityksen kohteena oleva Hämeenlinnan vanhan säästöpankin toimitalo, joka mm. torin toiselle laidalle kohonneen Pohjolan talon tapaan edusti estetiikaltaan uutta virtaviivaista, jylhää, rationaalista ja teknologista virtausta.

Kuva 7 Vuonna 1964 avattu niin ikään Mika Ernon suunnittelema Hämeenlinnan keskustalo on yksi Hämeenlinnan keskustan parhaiten säilyneistä modernin aikakauden liikerakennuksista. Sen sisäpihalla liikennemuodot eroteltiin eri tasoihin yhteiskunnan muutenkin autoistuessa. Selvityskohde erottuu kuvan oikeassa laidassa alkuperäisessä asussaan. (Kuva: Teuvo Kanerva, Museovirasto, 1975)

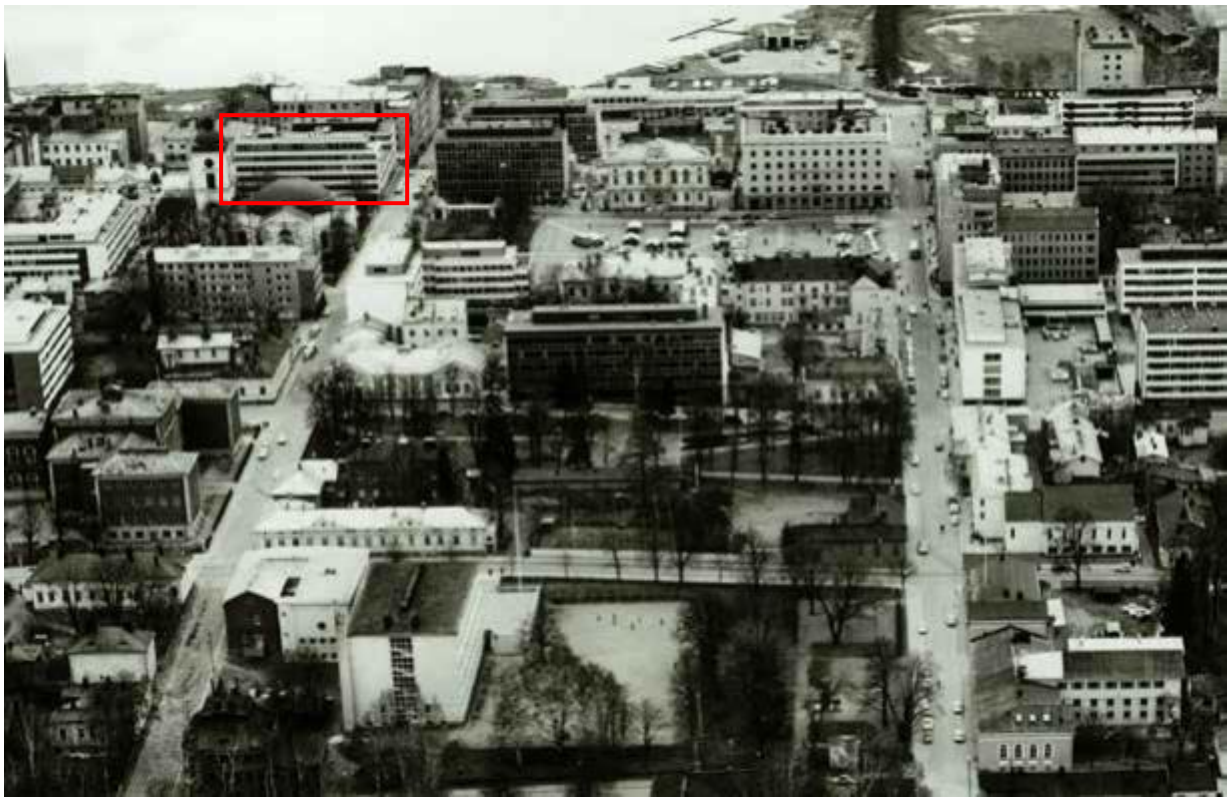

Kuva 8 1960-luvun lopulla otetussa ilmakuvassa hahmottuu useampia Hämeenlinnan keskustaan 1900-luvun jälkimmäisen puoliskon alussa nousseita nauhamaisen rakenteen omanneita liikerakennuksia. Selvityskohteen vastavalmistunut 1. vaihe rajattu punaisella.

Nykyisin vanhan ruutukaavan mukaisten katujen väliin rajautuvissa suhteellisen suurissa kortteleissa muutamat 1700- ja 1800-luvulta peräisin olevat merkkirakennukset ja puutalot sekoittuvat niin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikana kasvaneisiin kivitaloihin, mutta ennen kaikkea viime vuosisadan loppupuolen moderneihin asuin-, liike- ja toimistorakennuksiinkin. Hämeenlinnan keskusta sai nykyisen ilmeensä pääosin 1960–80-lukujen aikana, jolloin on rakennettu liki puolet nykyisestä rakennuskannasta sen aikaista tyyliä puhtaimmillaan edustava selvityskohde mukaan lukien. Rakennustaiteellisesti tuon ajanjakson loppupuolella liikuttiin kohti postmodernia suuntausta, jonka aiempaa runsaampia muotoja ja värityksiä voidaan havaita myös selvityskohteen 80-luvun lopulla valmistuneessa uudisosassa.

Tiivistetty Hämeenlinnan rakennushistoriallisesta selvityksestä (Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy, 2014). Selvityskohde, Kaupungintalo Kastelli, entinen Säästöpankki on nostettu siinä yhdeksi keskustan näkyvimmistä 1960–80-lukujen rakennuksista.

2.2 Säästöpankkitoiminta Hämeenlinnan keskustan kaupunkikuvassa

Säästöpankit ovat maamme vanhimpia pankkeja. Monet niistä aloittivat toimintansa jo 1800-luvun alussa Suomen kansallisen itsetunnon ja toiveiden itsehallinnosta herätessä. Hämeenlinnan kaupungin säästöpankki perustettiin vuonna 1846. Sen ensimmäisenä toimipaikkana oli yksittäinen pieni huone vuonna 1836 valmistuneen läänihallituksen talon kivijalkakerroksessa. Toimipaikan prameus selittyy sillä, että Hämeen läänin maaherra oli niin ikään pankin hallituksen puheenjohtaja. Vuonna 1888 pankki muutti vastavalmistuneeseen uuteen raatihuoneeseen, kunne se vuonna 1901 vuokrasi oman liikehuoneiston nykyisen Sibeliuksenkadun ja Hallituskadun kulmassa sijainneesta rakennuksesta torin selvityskohteesta katsoen vastakkaisesta kulmasta.

1900-luvun alussa Suomen poliittinen jako suhteessa emämaa Venäjään vaikutti myös säästöpankkitoimintaan. Venäläistoimien suhteen myöntyväiset toimijat erkaantuivat vuonna 1910 Hämeenlinnan kaupungin säästöpankista perustaen sen kilpailijaksi Hämeenlinnan Suomalaisen

Säästöpankin. Koska Hämeenlinnan kaupungin säästöpankki ei ollut kaupungin omistuksessa ja pankista oli eronnut lähes samanniminen kilpailija, vanhaa nimeä pidettiin harhaanjohtavana ja kilpailijan vuoksi pelkkää Säästöpankki-nimeäkään ei voitu käyttää. Pankin viralliseksi nimeksi omaksuttiin Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki, ja rahalaitos opittiin tuntemaan myös nimellä Vanha Pankki. Samankaltainen kahtiajako toteutui monissa muissakin suomalaiskaupungeissa. Toista maailmansotaa edeltäneitä vuosikymmeniä pankkitoimintaa vapautettiin ja Säästöpankkitoiminta kasvoi vauhdilla, minkä vuoksi molempien pankkien toiminta oli erittäin kannattavaa. Erityisen vahvaksi Säästöpankkien asema kasvoi Lounais-Suomessa ja Hämeessä, jossa maaseudun pankit saavuttivat merkittävän roolin oman alueensa taloudellisessa kehittämisessä.

Kiristyneeseen kilpailuun ja Säästöpankkien kultaisiin vuosiin kytkeytyi myös 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Hämeenlinnan keskustan kaupunkikuvaa muokannut pankkirakentaminen. Vanha Pankki hankki kiinteistön osoitteesta Raatihuoneenkatu 7, johon se rakensi ensimmäisen oman toimitalonsa vuonna 1910. Niin ikään kansalliseen heräämiseen ja suomalaisaatteeseen tiiviisti kytkeytynyttä jugendarkkitehtuuria edustavan kaksikerroksisen rakennuksen suunnitteli arkkitehti Valter Thomé, joka pankkirakennuksiin erikoistuneena suunnitteli Hämeenlinnaan myös Yhdyspankin ja Osakepankin talot.

Kuva 9 Pankkirakennuksia hyödynnettiin laajasti Hämeenlinnan kilpailevien Säästöpankkien markkinointimateriaaleissa. Arkkitehtonisesti jylhällä arkkitehtuurilla pyrittiin vakuuttelemaan asiakkaille pankkien olevan luotettavia ja vakavaraisia. Vasemmalla Vanhan Säästöpankin, joka tunnettiin vielä Kaupungin Säästöpankkina, 100-vuotispostikortti vuodelta 1946 ja oikealla vastavalmistunut Suomalaisen Säästöpankin talo 1930-luvun postikortissa. Kuvat: Hämeenlinnan kaupunginkirjasto.

Toimitalot olivat pankkirakennuksille eräänlaisia käyntikortteja, joita hyödynnettiin laajasti toiminnan markkinoinnissa. Keskeinen sijainti kaupunkikeskustassa oli tärkeää paitsi palvelujen saavutettavuuden myös näkyvyyden ja brändin kannalta. Vanhasta Pankista erkaantunut Hämeenlinnan Suomalainen Säästöpankki rakensi parikymmentä vuotta Vanhaa Pankkia myöhemmin viisikerroksisen liikerakennuksen hyvin keskeiselle paikalle torin pohjoislaidalle suoraan Raatihuonetta vastapäätä. Viisikerroksisen 1920-luvun klassismia edustavan rakennuksen suunnitteli arkkitehti Oiva Kallio.

Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä säästöpankkitoimintaa vaikeutti rahoitustoiminnan sääntelyn ohella suuri muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin. Säästöpankeilla oli vaikeuksia sitouttaa maalla syntyneitä asiakkaitaan kaupunkien sisarpankkeihin. Kilpailuvaltiksi muodostui pankkipalvelujen saavutettavuuden parantaminen kasvavissa kaupungeissa, mikä tarkoitti uusien toimipaikkojen ja entistä suurempien keskuskonttoreiden rakentamista. Pankit ottivat myös teknisiä edistysaskeleita siirtymällä käyttämään atk-laitteistoja ja keskitettyjä laskentapalveluita. Muuttoliike ja kehittynyt pankkitekniikka vaikeutti pienempien pankkien toimintaedellytyksiä ja monet niistä fuusioituivatkin suurempien kaupunkien vakavaraisempiin

Säästöpankkeihin. Hämeenlinnan Vanhaan Säästöpankkiin yhdistyivät 1940–1960-lukujen aikana Tyrvännön ja Vanajan Säästöpankit, mikä entisestään kasvatti sen alueellista merkitystä.

Pankkitoiminnan laajentuessa Vanha Pankki tarvitsi jatkuvasti lisää toimitilaa. Pääkonttoria uudistettiin ja laajennettiin 1920-luvun aikana kahdesti ja kertaalleen vielä 50-luvun alussa. Vuonna 1959 aloitettiin kuitenkin kokonaan uuden toimitalon suunnittelu vanhan pääkonttorin kanssa samaan kortteliin Raatihuoneenkadun ja Rauhankadun kulmaukseen. Pankki rakennutti paikalle vuosina 1962–1963 liiketiloja ja asuinhuoneistoja käsittäneen kerrostalon, josta se sai lisää toimitilaa. Rauhankadun arkkitehtuuriin sopeutuvan punatiilisen kulmatalon suunnittelusta vastasi Suunnittelutoimisto ARK-KI arkkitehteinään Mika Erno ja Veikko Niemelä, jotka valikoituvat lopulta myös selvityskohteen suunnittelijoiksi.

Tämäkään toimitilojen laajennus ei ollut riittävä jatkuvasti kasvavalle pankille, vaan sen johto etsi aktiivisesti riittävän laajaa tonttia tarpeeksi keskeiseltä paikalta omaa nykyaikaista pääkonttoria varten. Kauas ei lopulta tarvinnut lähteä, sillä vuonna 1964 pankki osti Anna Larmalta tontin Raatihuoneenkadulta saman korttelin länsipäästä osoitteesta Raatihuoneenkatu 11. Tämän selvityksen varsinaisena kohteena olevan rakennuksen suunnittelusta ja rakentamisesta sekä laajenemisesta vuosina 1964–1971 kerrotaan tarkemmin seuraavassa kappaleessa 2.3. Hämeenlinnan Vanhan Säästöpankin ohella monet muut rahalaitokset ja vakuutuslaitokset pystyttivät 60–70-luvuilla Hämeenlinnan ydinkeskustaan uusia toimitalojaan.

Toimitilauudistusten rinnalla myös fuusioitumiskehitys jatkui läpi 60- ja 70-lukujen, jolloin Säästöpankkiliikkeen piirissä tavoiteltiin Suomen jakamista 38 säästöpankkialueeseen ja yhtä moneen pankkiin. 1900-luvun alussa toisistaan erkaantuneet Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki ja Suomalainen Säästöpankki löysivät toisensa jälleen vuonna 1971. Seuraavana vuonna yhteenliittymään saatiin mukaan kolme maaseutupankkia, minkä seurauksena muodostettiin Kanta-Hämeen aluesäästöpankki, joka liittyi Suomen Säästöpankin keskusorganisaatioon.

Yhdistymisen myötä myös jokapäiväistä toimintaa siirrettiin hiljalleen saman katon alle. Ensin toiminta jatkui rinta rinnan molemmissa saman kadun varrella vain kivenheiton päässä toisistaan sijainneissa pankkirakennuksissa, mutta 1980-luvulla paraatipaikalla torin laidalla seissyt Suomalaisen Säästöpankin entinen pääkonttori päätettiin saneerata ja laajentaa uuden Kanta-Hämeen Aluesäästöpankin pääkonttoriksi. Suomalaisen säästöpankin tontin tyhjillään olleeseen osaan rakennettiin uusi pankkisali, minkä lisäksi vanhat tilat saneerattiin ajanmukaisesti. Muutosten edellytyksenä oli kuitenkin vanha 1930-luvulta peräisin olleen Oiva Kallion suunnitteleman julkisivun säilyttäminen. Samalla pankkitoiminta selvityskohteen rakennuksissa päättyi. Niiden myöhemmistä vaiheista kerrotaan tarkemmin kappaleessa 2.5.

2.3 Hämeenlinnan Vanhan Säästöpankin toimitalon suunnittelukilpailu

Kuten yllä kappaleessa 2.2 kuvattiin, sotien jälkeen toimintaansa merkittävästi laajentanut Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki kärsi toimitilan puutteesta läpi 1950- ja 60-lukujen. Raatihuoneenkadun varrella sijainneen vanhan 1900-luvun alkuvuosilta peräisin olleen pääkonttorin laajennukset tai sen naapurin valmistuneen uuden toimi- ja asuintiloja yhdistelleen rakennuksen valmistuminen toivat vain hetkellistä helpotusta tilanteeseen. Pienistä parannuksista huolimatta modernin toimitilan etsintä jatkui.

Pankin johdon tavoitteena oli löytää omalle nykyaikaiselle pääkonttorille riittävän laaja tontti Hämeenlinnan keskustasta. Pankin toiminta saattoikin lopulta jatkua tutussa ympäristössä keskustan pääkatuna pidetyn Raatihuoneenkadun varrella jo ennestään tutussa korttelissa, kun se osti tontin vanhan pääkonttorin korttelista vuonna 1964. Raatihuoneenkadun ja Linnakadun kulmassa sijaitsi lautavuorattu Larman talo, joka oli mahdollisesti jopa keskustan vanhin rakennus vuodelta 1783. Sen naapurissa sijaitsi myös kansallisromanttista henkeä omannut Willgrenin jugendtalo, joka oli rakentunut 1900-luvun alussa ikään kuin Larman talon ympärille. Näiden lisäksi tontilla oli paljon muitakin pienempiä rakennuksia, joista osa oli asuin- ja osa erilaisessa varastointikäytössä. Kaikki rakennukset olivat perinnönjaossa päätyneet Anna Larmalle, joka siis myi ne Vanhalle Pankille 1960-luvun puolivälissä. Vuonna 1966 pankki osti tontin myös osoitteesta Raatihuoneenkatu 9.

Kuva 10 Selvityskohteen rakennuspaikka Hämeen Suojan katolta 1900-luvun puolivälin tienoilla otetussa valokuvassa. Kuvan oikeassa reunassa hahmottuu, miten kivirakenteinen Willgrenin talo ympäröi Kirkkoa vastapäätä sijainnutta Larman taloa. Etualan rakennukset alempana Linnakadun rinteessä olivat kevytrakenteisia ja pääosin varastointikäytössä. Kuvan oikeassa etureunassa erottuu myös Hämeen Suojan talousrakennuksen viistokaton reunaa. Kuva: Muistojen Hämeenlinna.

Uutta pääkonttoria rakennuttamaan ryhtynyt Vanha Pankki panosti toden teolla nykyaikaisten toimitilojen suunnitteluun. Se julkisti 15.6.1965 kutsukilpailun uuden liike- ja asuinrakennuksen suunnittelusta. Kilpailuun kutsuttiin kolme osallistujaa, hämeenlinnalaiset Mika Erno ja Olavi Sahlberg, turkulainen Veijo Kahra ja helsinkiläinen Toivo Korhonen. Jo pelkästä kilpailuun osallistumisesta maksettiin jokaiselle 9000 markkaa, joka vastaa nykyrahassa noin 18 000 euroa.

Kilpailun lähtökohdaksi otettujen perussuunnitelmien laadinnasta vastasi pankin pitkäaikainen toimitusjohtaja H. I. Paasikivi pitkän kokemuksensa perusteella. Kilpailuohjelman mukaan: ”Kilpailun tarkoituksena oli saada Säästöpankille hyvät ja tarkoituksenmukaiset toimitilat siten, että ne tulevaisuudessakin ovat muunnettavissa ja laajennettavissa uusien vaatimusten mukaisesti.” Tontti, jonka vanhat rakennukset tultaisiin purkamaan, haluttiin saada mahdollisimman tehokkaaseen käyttöön. Suunnittelussa kehotettiin kiinnittämään huomiota taloudellisiin ja käytännöllisiin järjestelyihin sekä arkkitehtonisesti arvokkaaseen ympäristöön soveltuvaan ratkaisuun. Kilpailuohjelmaan sisältyi hyvin yksityiskohtainen tilaohjelma, jossa listattiin neliömetrin tarkkuudella kaikki tarvittavat tilat erilaisista pankin toimintoihin kytkeytyvistä tiloista asuinhuoneistoihin sekä liike-, sosiaali- ja kerhotiloihin.

Palkintolautakunta, johon kuuluivat puheenjohtaja lehtori Felix Seppälä, diplomi-insinööri Raimo Honkavuori, intendentti Taisto Ahtola sekä arkkitehdit Hannu Vainio ja Reino Lammin-Soila, julkisti kilpailun tulokset 22.11.1965. Kilpailuehdotukset jätettiin nimimerkeillä niin, ettei lautakunta voinut tietää, kuka suunnittelija oli minkäkin ehdotuksen takana. Voittajaksi selviytyi yksimielisesti Veijo Kahran yhdessä avustajansa R. Salon kanssa suunnittelema ”Vanha Ässä”. Toivo Korhosen avustajinaan Mikko Honkanen, Barbara Kaikkonen, Eeva-Karin Wilkko, Ramon Corarrubias ja Juhani Sovinen ”Kuumahitsaus” sekä Mika Ernon ja Olavi Sahlbergin ”BCD” sijoittuivat jaetulle toiselle sijalle.

Tarkemmista perusteluista käy ilmi, ettei palkintolautakunta ollut täysin tyytyväinen yhteenkään ehdotukseen, eikä välttämättä pitänyt niitä sellaisenaan toteutuskelpoisina. Ehdotusten erilaisuutta kiiteltiin todeten, että yhdessä ne ovat ”valottaneet rakentamisprobleemaa” ja kilpailu täten selventänyt ratkaisumahdollisuuksia.

Lopullisen toteutuksen kannalta kilpailun kiinnostavimmaksi anniksi nouseekin yleisarvostelu. Siinä korostetaan, että arvokkaalla paikalla kirkon ja torin laidalla sijaitsevan rakennuksen tulisi olla muodoiltaan, jaottelultaan ja julkisivumateriaaliltaan rauhallinen sekä mieluiten horisontaalisuutta korostava. Tärkeäksi mainitaan myös, että julkisivu on vaalea ja täten parhaiten kirkkoympäristöön sopiva. Sisätilojen osalta yleisesti tärkeäksi muodostui pankkitilojen sijoittuminen näkyvälle ja ulospäin edustavalle paikalle niin, että ne vaikuttavat rakennuksen yleiseen luonteeseen. Etenkin pankin johto piti erittäin tärkeänä pääsisäänkäynnin sijoittamista niin, että se muiden pankkien tapaan avautuu toria kohti. Myymälät haluttiin sijoittaa mieluummin keskeisenä läpiajokatuna toimineen Raatihuoneenkadun kuin Linnakadun varrelle.

Kaikissa ehdotuksissa toistui sama perusjaottelu, jossa korkeampi rakennusosa sijoittui Raatihuoneenkadun varrelle, hieman matalampi osa samansuuntaisesti tontin toiselle sivustalle ja pankkisali niiden väliin Linnakadun varrelle. Voittanut ehdotus ”Vanha Ässä” sai kehuja kauniisti muotoilluista rakennusosista, miellyttävästä julkisivusta sekä pankkisalin edustavuudesta ja pankkitilojen laajennettavuudesta. Moitteita sai pääsisäänkäynnin sijoittelu sekä pankkisalin näyttäytyminen ulospäin. Korkealuokkaiset materiaalivalinnat, kuten marmorin käyttö julkisivuissa antoivat aihetta lisäharkinnalle.

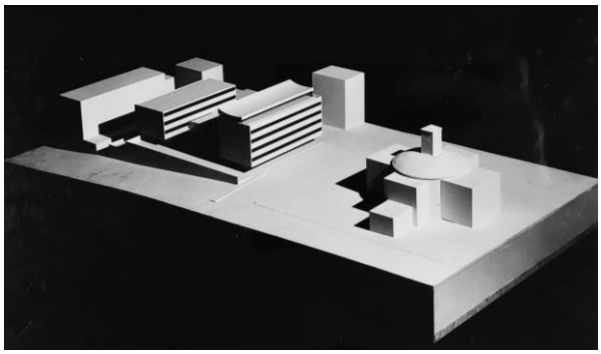

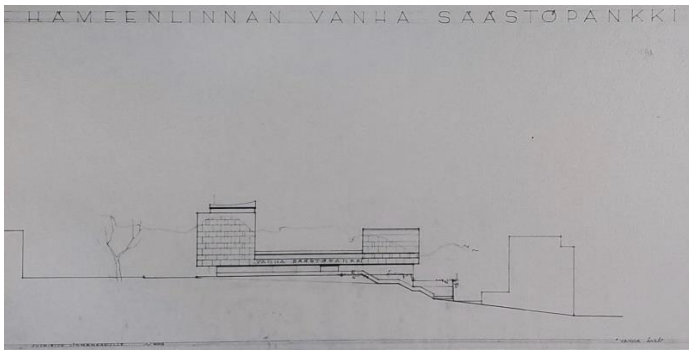

Kuva 11 Kilpailun voittajaksi selviytyi linjakas "Vanha Ässä" pääsuunnittelijanaan Veijo Kahra. Vasemmalla kuva pienoismallista koillisen suunnasta ja oikealla Linnakadun puoleisen julkisivun hahmotelma. Kuvat: Arkkitehtuurimuseo.

Selväpiirteinen ja miellyttävä ”Kuumahitsaus” sai kiitosta materiaaliskaalasta, joka yhdessä julkisivujen ulkoasun kanssa teki siitä rakennuspaikalle parhaiten soveltuvan. Sen huonoina puolina pidettiin rakennusoikeuksien ylittymistä, rakennuksen sijoittelua osittain tontin rajojen ulkopuolelle sekä rakennuksen sisäiseen kulkuun liittyviä ratkaisuja, kuten porrashuoneiden sijoittelua ja keskikäytävien sijoittamista asuinkerroksiin. ”BCD” arvosteltiin kriittisemmin, sillä moitteita kirvoittivat niin keskeneräinen vaikutelma kuin julkisivujen käsittely, muotoilu, materiaalivalinnat ja liiallinen monumentaalisuus. Asuntoratkaisut olivat korkeintaan tyydyttäviä, myymälöiden määrä liian pieni ja pankkitilatkin heikkolaatuisia.

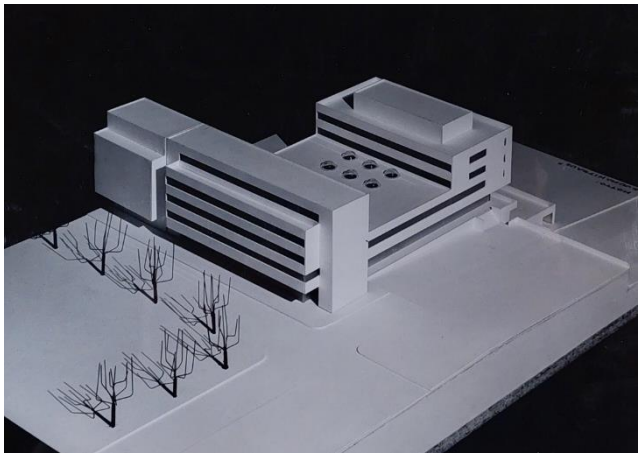

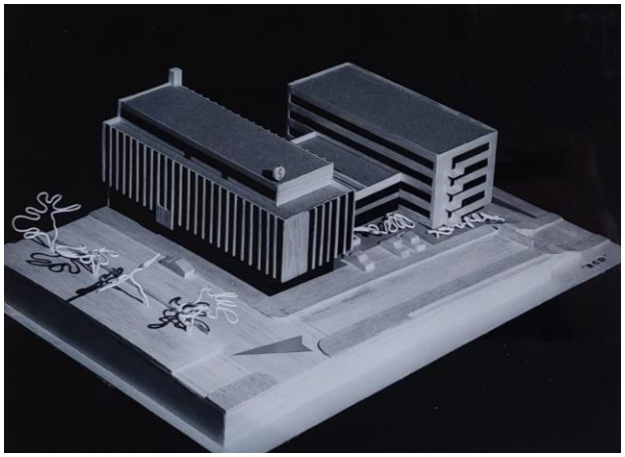

Kuva 12 Ilman palkintoa jääneissä ehdotuksissa voidaan havaita samankaltaista aikakaudelle tyypillistä linjakkuutta kuin voittajaehdotuksessa. Vasemmassa kuvassa ulkoisesti hyvin paljon ”Vanhaa Ässää” muistuttanut ”Kuumahitsaus”, oikealla vertikaalisuutta ja horisontaalisuutta yhdistellyt ”BCD”. Kuvat: Arkkitehtuurimuseo.

2.4 Rakennuksen toteutus

Suunnittelukilpailun tulosten julkistamisen aikaan oltiin toiveikkaita, että rakennustyöt päästäisiin aloittamaan jo seuraavana kesänä. Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki neuvotteli tuloksettomasti voittajatyön suunnitelleen turkulaisen Veijo Kahran kanssa lopullisten rakennuspiirrosten tilaamisesta. Rakennuksen lopulliset suunnitelmat päätettiinkin tilata viimeiselle sijalle jääneen ehdotuksen ”BCD” suunnittelijoilta Mika Ernolta ja Olavi Sahlbergilta, joiden kanssa työskentelystä pankilla oli myönteisiä kokemuksia Raatihuoneenkadun ja Rauhankadun kulmatalosta.

Erno ja Sahlberg jatkoivat suunnittelua aiempien luonnosten pohjalta vuoden 1966 alussa. Pääpiirustukset valmistuivat syyskuussa. Kilpailuaineistoja ja lopullisia piirroksia vertaillessa voidaan havaita, että lopputuloksessa yhdistyivät kilpailulautakunnan yleisarvostelussa esittelemät toiveet ja eri kilpailuehdotusten kiitosta saaneet piirteet. Sisustussuunnittelusta vastaamaan valittiin arkkitehti Antti Nurmesniemi. Samat tahot vastasivat myös muutamaa vuotta myöhemmin Raatihuoneenkatu 9 toteutetun laajennuksen suunnittelusta, joka täydensi ensimmäisen rakennusvaiheen. Kahdessa osassa valmistunut kokonaisuus on esitelty seuraavassa sijoittelun, julkisivujen, sisätilojen jäsentelyn ja materiaalien osalta. Ensimmäinen rakennusvaihe aloitettiin vuoden 1967 alussa, pääurakoitsijana toimi Rakennustyö Oy. Harjannostajaiset järjestettiin 6.7.1967, ja rakennus valmistui 11.3.1968. D-osaa alettiin rakentaa miltei heti ensimmäisen vaiheen jälkeen ja se valmistui vuonna 1971.

Sijoittelu tontille

Hämeenlinnan Vanhan Säästöpankin toimitalo sijoitettiin Raatihuoneenkadun ja Linnakadun kulmaan rajautuvalle tontille. Rakennuksen kadunsuuntaiset osat (A-D, B) sijoitettiin suoraan kiinni molempiin katuihin. Linnakatu katkeaa Raatihuoneenkadun ja Palokunnankadun välisen osuuden keskivaiheilla portaikkoon, jonka kohdalle rakennettiin tontin sisäosia kohden suorassa kulmassa ulottunut rakennusosa (C). Rakennuksesta muodostui jalanjäljeltään J-kirjaimen muotoinen. Sisäpihan puoliumpinaiselle pihalle sijoitettiin pysäköintiä. Ensi vaiheessa ajo tontille tapahtui ainoastaan Palokunnankadun suunnasta Linnakadulta, mutta D-osan valmistuttua tontille pääsi kulkemaan myös sen keskelle sijoitetusta ajoportista.

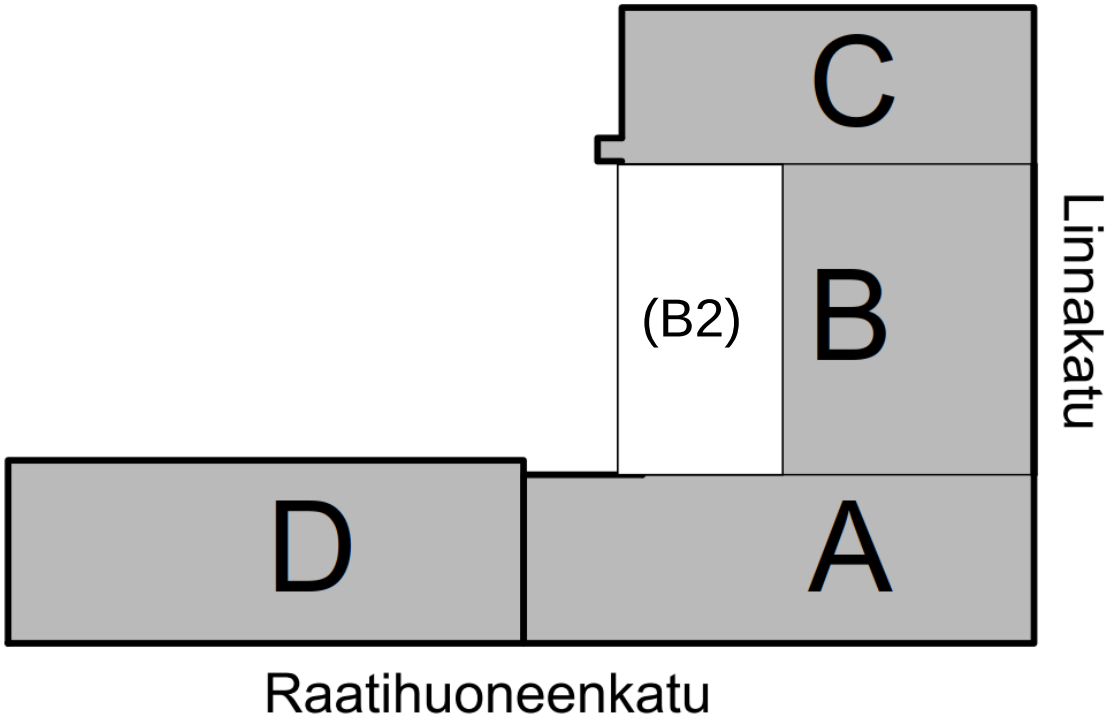

Kuva 13 Asemapiirros, jossa esitettynä ensimmäisen rakennusvaiheen osat A-C sekä hieman myöhemmin valmistunut D. 1980-luvulla valmistuneen B2-osan paikka on merkitty sulkuihin. Kuva: Hämeenlinnan kaupunki.

Julkisivut

Rakennuksesta suunniteltiin julkisivultaan selkeälinjainen ja modernistinen 1960-luvun toimisto- ja asuintalo. Rakennuksen eri osista tuli erikorkuisia niin, että A- ja D-osiin sijoitettiin kuusi, B-osaan kaksi ja C-osaan viisi maanpäällistä kerrosta. Eri rakennusosia yhdistettiin toisiinsa pohjakerroksen pankki- ja liiketiloilla sekä toisen kerroksen yhtenäisellä nauhaikkunalla. Julkisivut olivat suurin ikkunoin varusteltua pohjakerrosta lukuun ottamatta muutenkin tasaisin nauhaikkunoin peitetyt.

Ylimmistä kerroksista tehtiin aikakaudelle ominaiseen tapaan ulkojulkisivun puolelta sisäänvedetyt, minkä tarkoituksena oli antaa rakennuksesta katutasosta katsoen sirompi vaikutelma. Myös katutasoissa julkisivuista tehtiin nurkkien kohdalla sisäänvedetyt ja pylväin tuetut. Ratkaisu korosti torin suuntaan avautuvaa sisäänkäyntiä, mutta lisäsi myös näkyvyyttä risteysalueilla, mikä koettiin tärkeäksi autoistuvassa kaupunkikeskustassa.

Kuva 14 Rakennuksen perspektiivipiirros torin suunnasta kuvattuna.

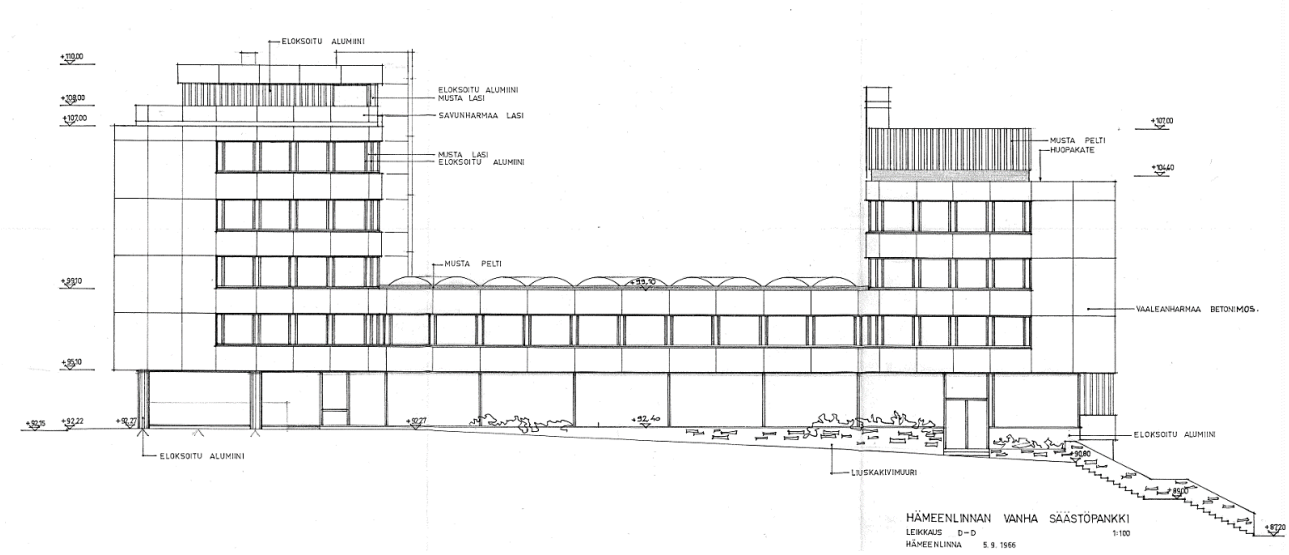

Kuva 15 ABC-osan julkisivu lounaaseen. Nauhaikkunoiden ja alakerran koko seinän kokoisilla ikkunoilla varustettujen liiketilojen ohella voidaan hahmottaa yläkerrosten sisäänvedetyt peltipeitteiset osat ja portaikkoa kohti madaltuvan kadun varrelle sijoitettu liuskakivinen tukimuuri. Julkisivupiirroksesta voidaan havaita runsaasti yhtäläisyyksiä kilpailun voittajaehdotuksen kanssa (Kts. Kuva 11).

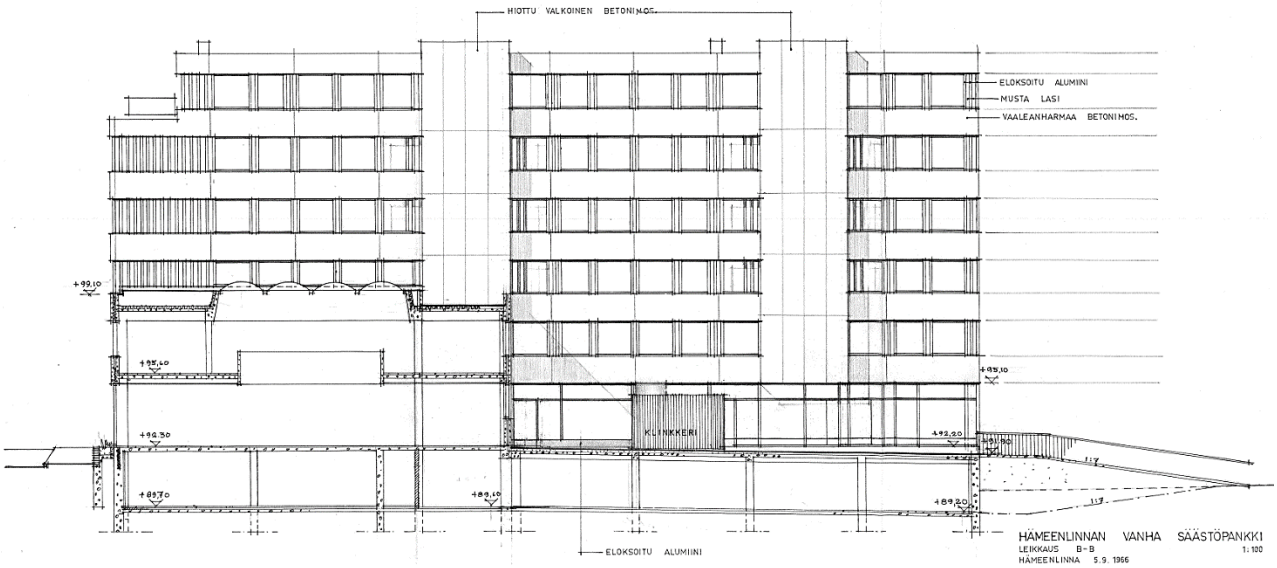

Kuva 16 A-osan sisäpihan puoleisella julkisivulla Nauhamaisen vaikutelman katkaisivat tasaisella betonipinnoitteella vuoratut tuuletusparvekkeiden rivistöt. Sama ratkaisu toistui myöhemmin rakennetussa D-osassa. Samassa kuvassa hahmottuu C-osan sekä maanalaisten tilojen läpileikkaus.

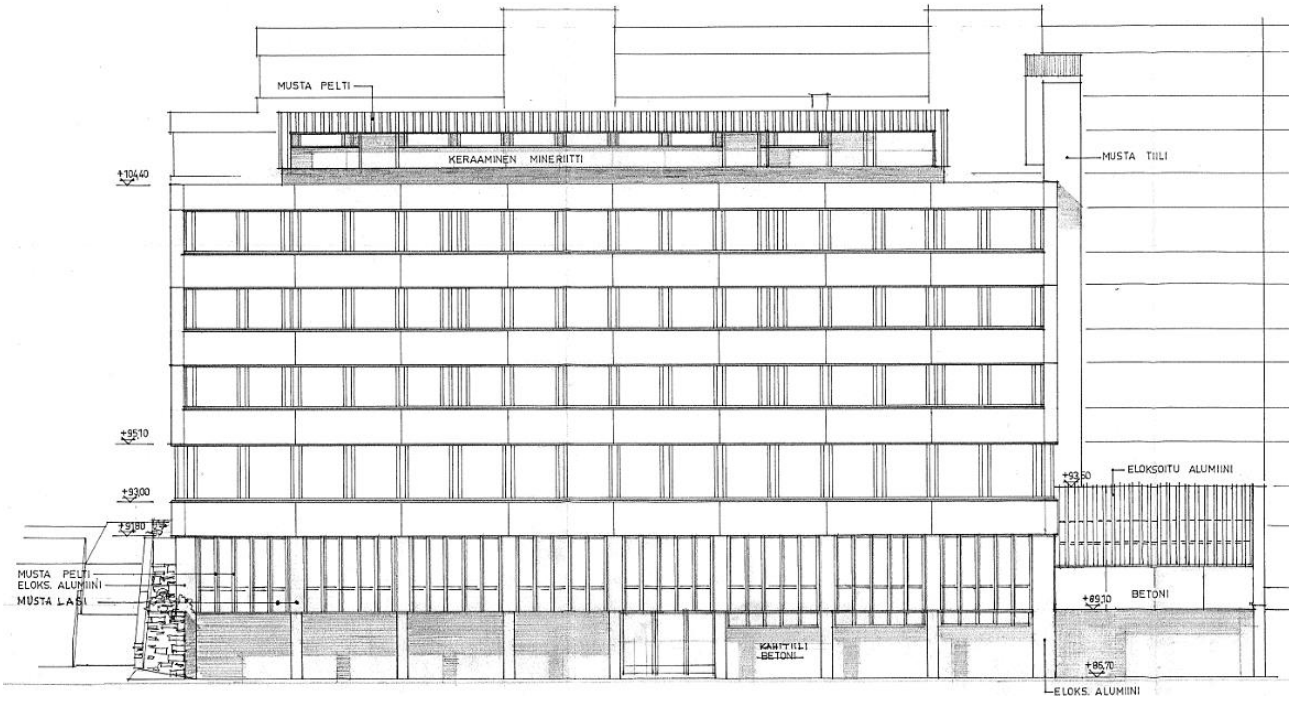

Kuva 17 C-osasta tehtiin Raatihuoneenkadun suunnasta katsoen matala, mutta Linnakadun Palokunnankadun suunnasta katsoen se on itse asiassa rakennuksen korkein ja fasadiltaan monipuolisin osa. Nauhaikkunaisten toimisto- ja asuinkerrosten päälle sijoitettiin muita matalampi pieni-ikkunainen kerros. Linnakadun puoleisen huolto-, ajo- ja pysäköintipihan yläpuolista jalankulkukäytävää pitkin mahdollistettiin kulku ulkokautta Linnakadulta sisäpihalle. Tämä voidaan nähdä malliesimerkkinä aikakaudelle tyypillisestä eri kulkumuotojen tasoerottelusta.

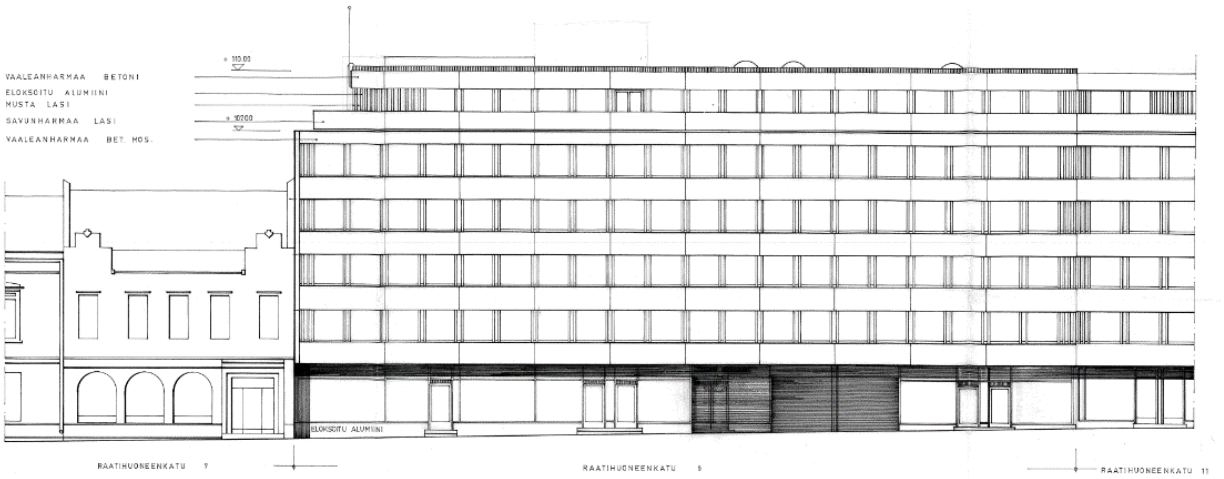

Kuva 18 Hieman muuta rakennusta myöhemmin valmistunut D-osa liittyi lähes saumattomasti Raatihuoneenkadun A-osan julkisivuun. Sen katolle asennettiin muutama puolipallon muotoinen kattoikkuna ja samalla rakennusten väliin jätettiin sisäpihalle johtanut ajoportti.

Tilajäsentely

Rakennus käsitti kahdessa osassa valmistuessaan runsaasti sisätiloja, jotka palvelivat monenlaisia käyttötarkoituksia. Rakennuksessa oli kaksi maanalaista kerrosta, joista alempaan, kokonaan maan alle jääneeseen sijoitettiin ainoastaan kattilahuone sekä sinne johtanut portaikko. Ylempään kellarikerrokseen, johon pääsi portaikkojen lisäksi kulkemaan Linnakadun alapihan kautta, sijoitettiin erilaista varastotilaa, pankkiholveja, väestönsuoja sekä sosiaalitiloja puku- ja pesutilojen, keittiön sekä kerhohuoneiden muodossa. D-osan kellarikerrokseen sijoitettiin edustussaunatilat, joissa oli myös uima-allas.

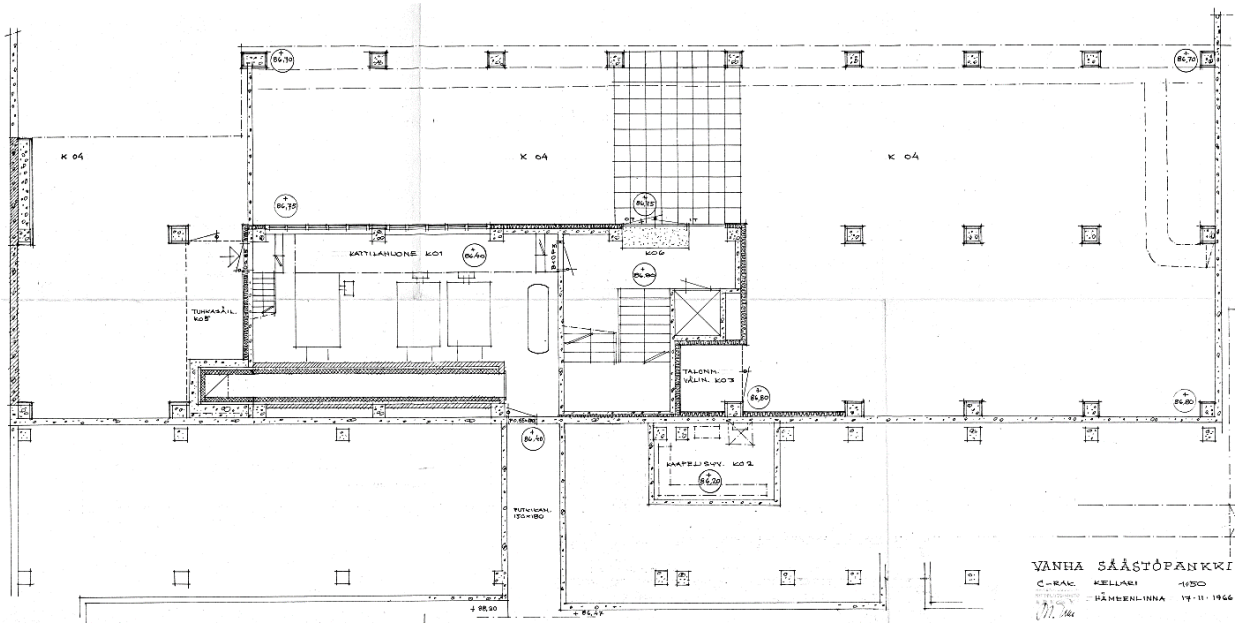

Kuva 19 C-rakennuksen kellari, alempi kellarikerros.

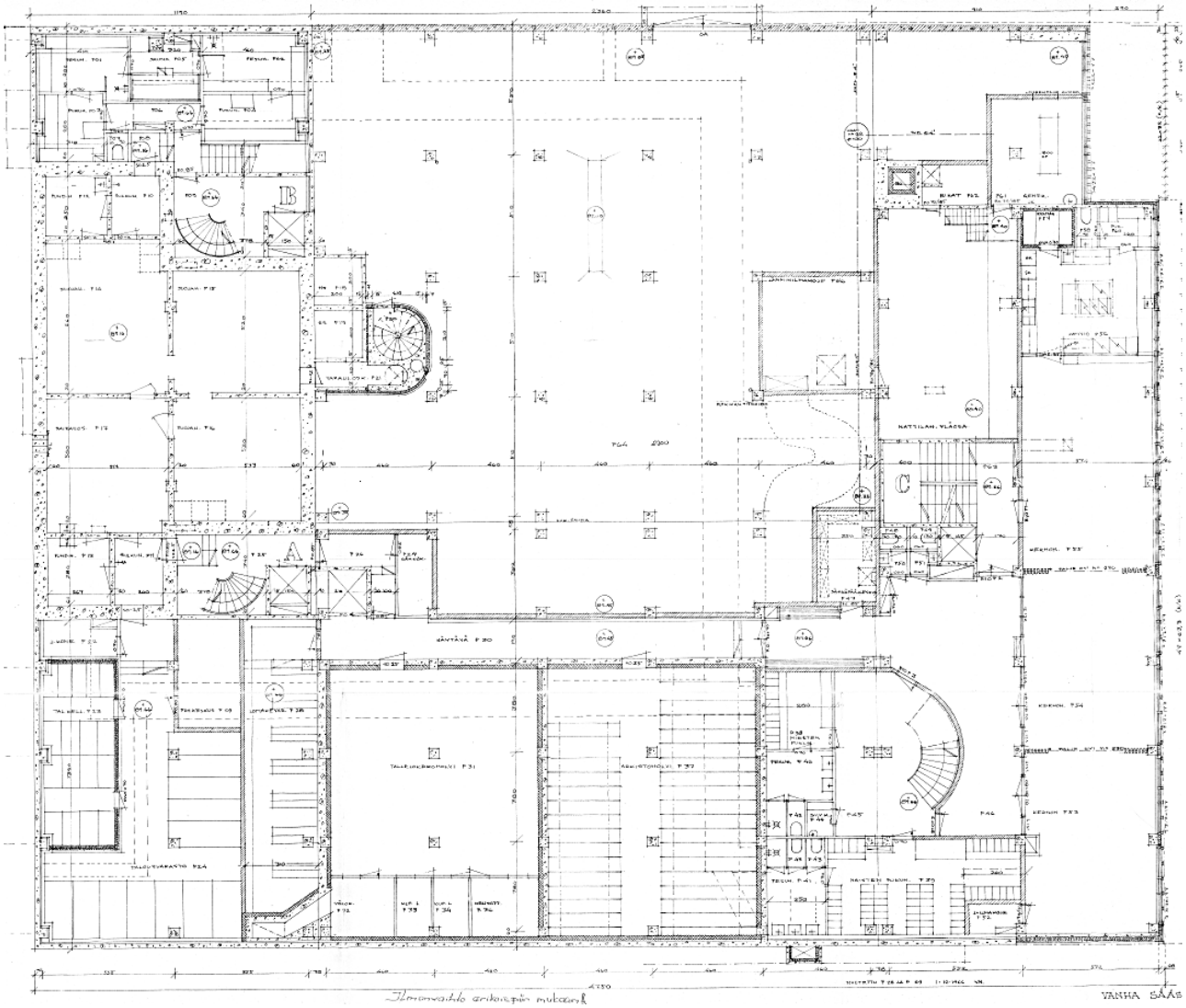

Kuva 20 Ylempi kellarikerros, joka ulottui rakennusosiin A-C.

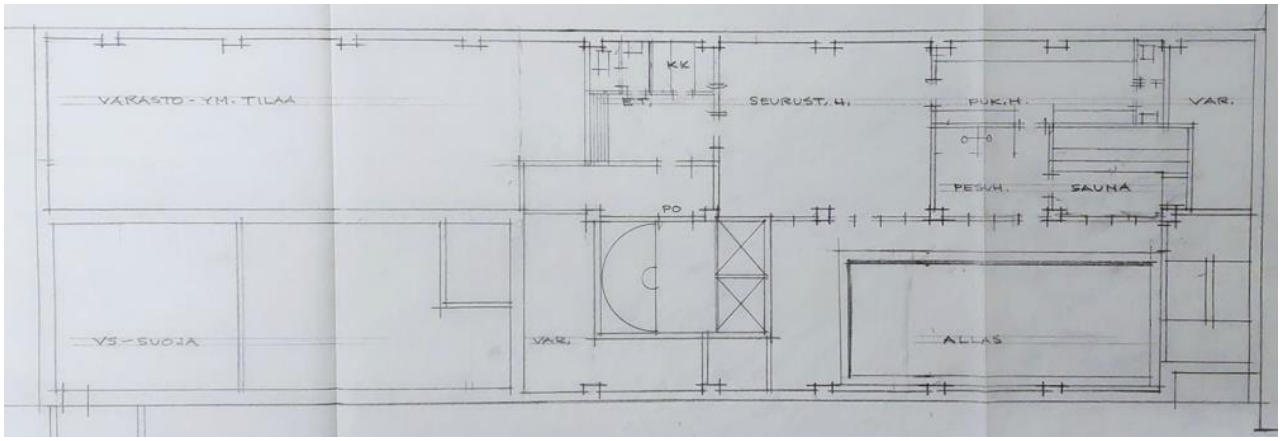

Kuva 21 D-rakennusosan kellari, jossa saunatilojen lisäksi varastotilaa sekä väestönsuoja.

Ensimmäisen kerroksen keskiössä oli käytännössä koko B-osan kattanut pankkisali, jonka pihanpuoleisella seinustalla oli erilaisia toimistohuoneita, niiden joukossa myös aikakauden erikoisuus autopankki, jonka sisäpihalle avautuvasta luukusta oli mahdollista palvella autoissaan istuvia asiakkaita. C-siipi täytettiin keskikäytävän ympärille ryhmittyneillä toimistotiloilla niin, että rakennuksen itäpäätyyn sijoittuivat neuvotteluhuone ja johtajan huone. A-osassa aulan pohjoispuolella oli neljä erikokoista myymälätilaa, joiden lisäksi D-osaan tuli kaksi lisäliiketilaa. Porrashuoneet, joita ensimmäisessä vaiheessa tehtiin kolme ja myöhemmin kaksi lisää, sijoitettiin rakennuksen sisäpihan puolelle. C-osassa oli kaksi vastakkaista portaikkoa välitasanteineen, A-osassa taas kierreportaat. D-osaan lisättiin samankaltainen kierreportaikko, jonka lisäksi rakennuksen itäisimpään päätyyn tehtiin pienempi porraskäytävä. Kaikkien yhteyteen tehtiin myös hissit.

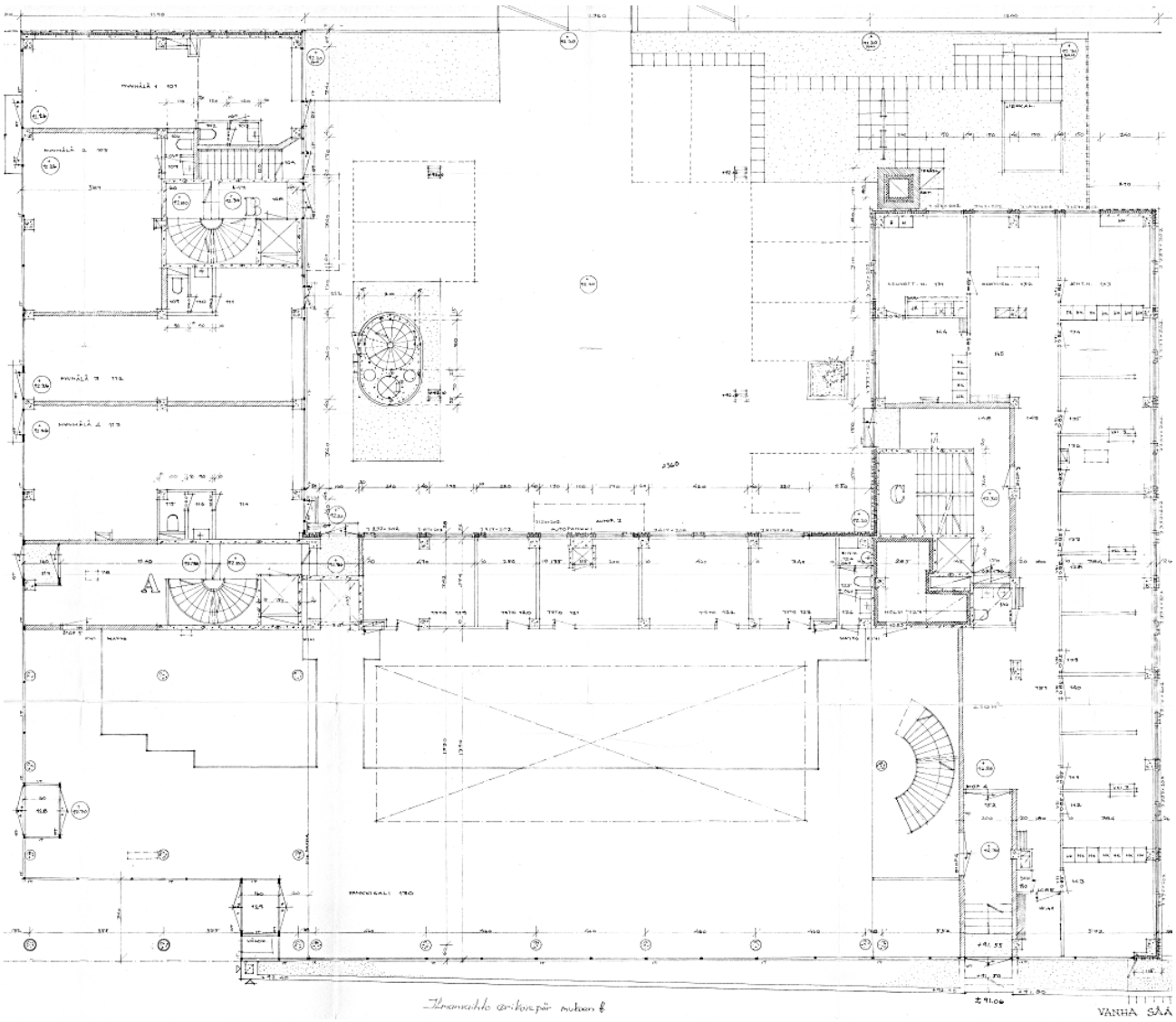

Kuva 22 1. kerroksen pohjapiirros osissa A-C.

Toisessa kerroksessa B-osan pankkisalia kiersi parvi, jolta avautui salinäkymän lisäksi kulku sitä ympäröineisiin toimistoihin, jollaisia oli myös A-osassa ja C-siiven Linnakadun puoleisessa päädyssä. C-osan sisäpihan puoleiseen siipeen sijoitettiin kolme asuinhuoneistoa. D-osa käsitti 2.–5. kerroksissa muunneltavaa konttoritilaa, joka ryhmittyi keskikäytävän ympärille.

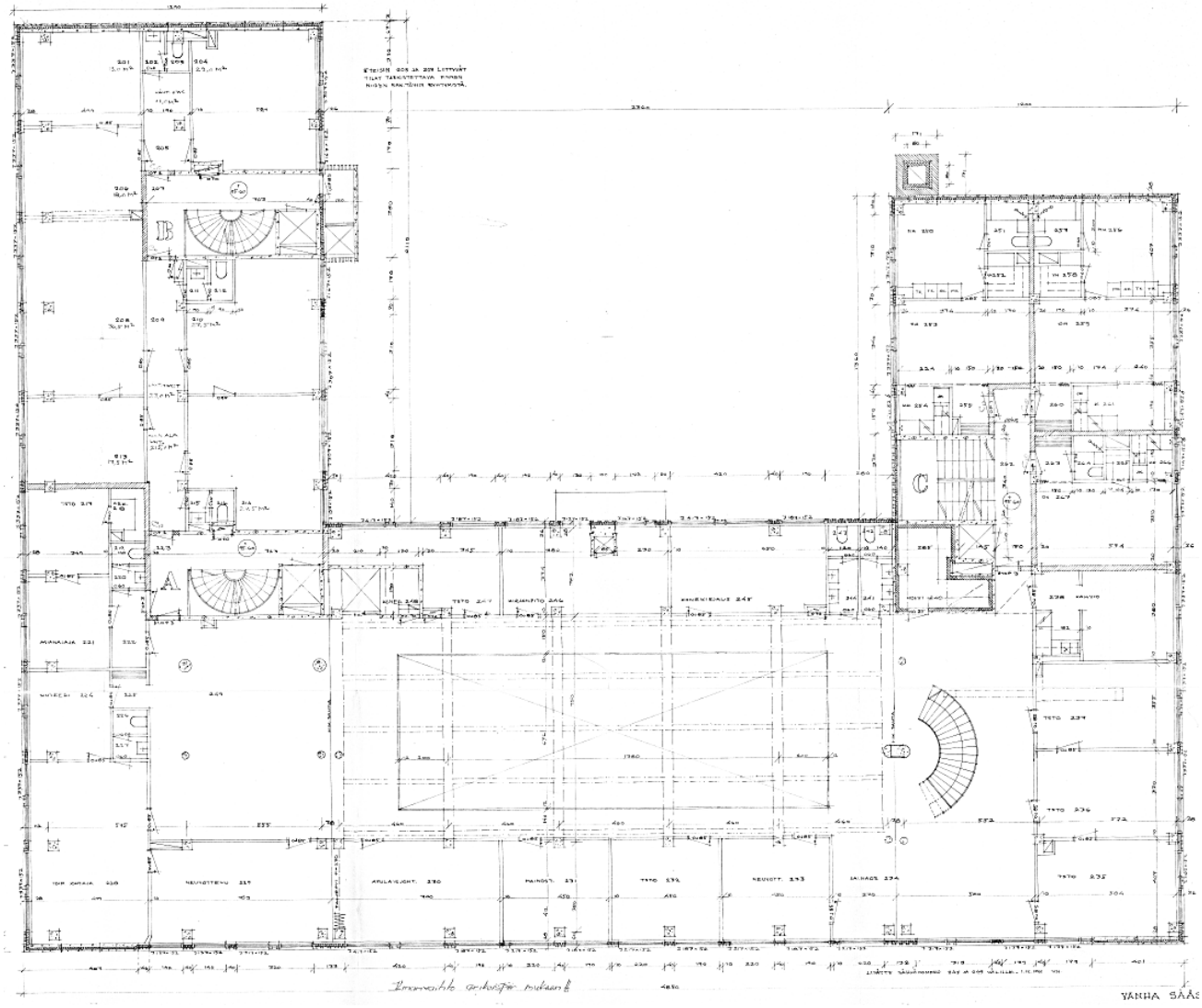

Kuva 23 2. kerroksen pohjapiirros osissa A-C.

Kolmannessa kerroksessa, joka sijoittui ensimmäisessä rakennusvaiheessa siis ainoastaan A- ja C-osiin, oli ensin mainitussa keskikäytävän ympärille ryhmittyneitä toimistotiloja ja jälkimmäisessä kuusi asuntoa, joista kaksi yksiötä ja loput kaksioita.

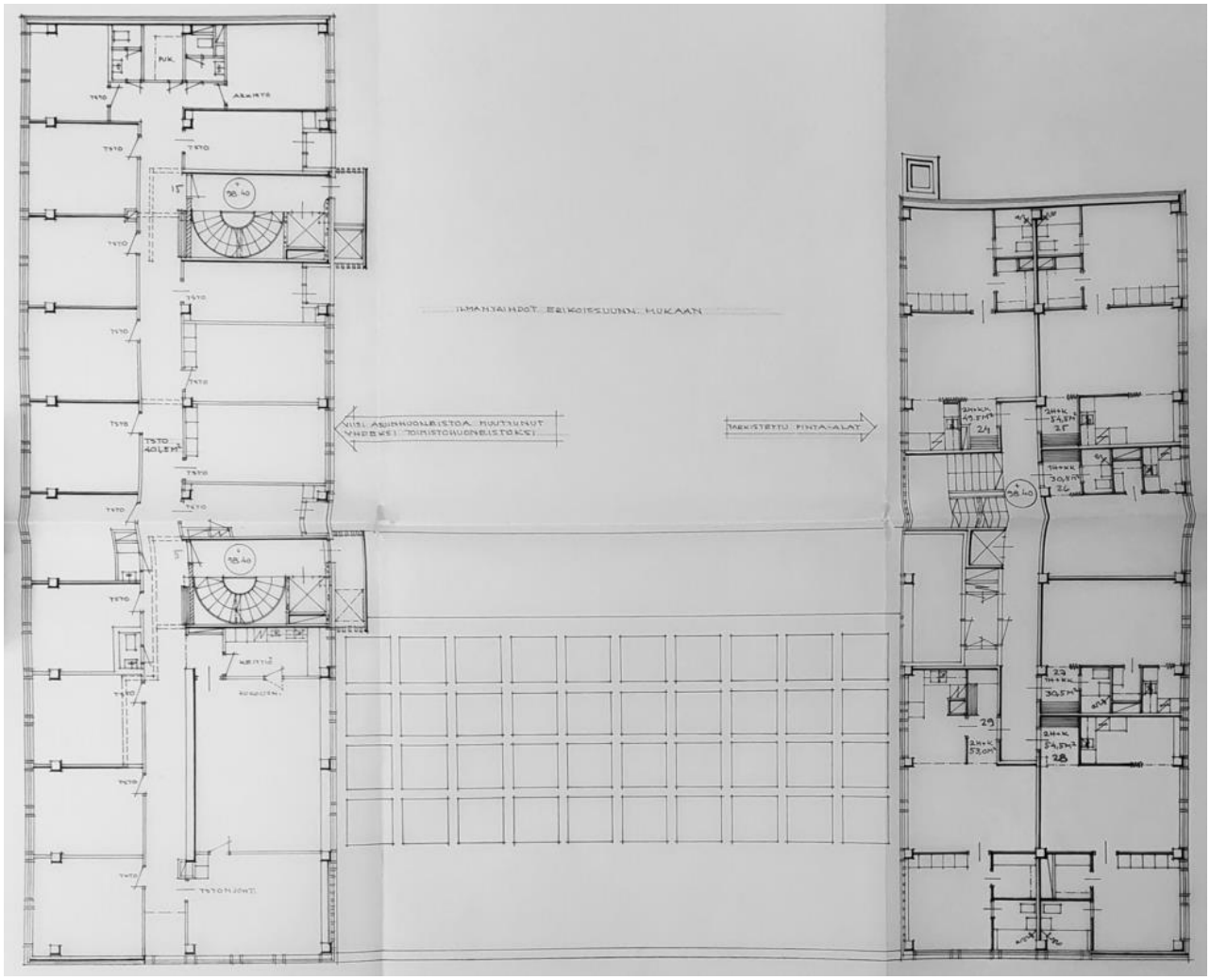

Kuva 24 Kolmannen kerroksen pohjapiirros osista A & C.

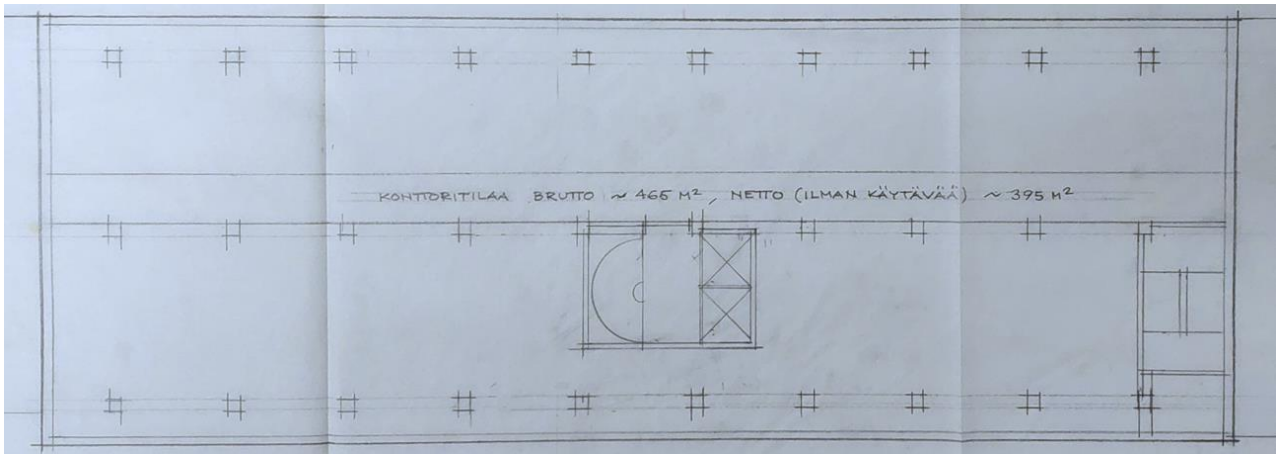

Kuva 25 D-osan 2.–5. kerroksiin luonnosteltiin keskikäytävän ympärille ryhmittyviä konttoritiloja. Lopullisesta toteutuksesta eri kerroksissa ei ole säilynyt piirrosaineistoa.

Neljännen kerroksen A-osan itäpäähän sijoittui toimisto ja länteen kaksi asuntoa, joista toinen oli yksiö ja toinen kuuden hengen huoneisto, johon yhdistettiin myös jonkinlainen vastaanotto. C-osa oli kokonaisuudessaan lääkärivastaanoton käytössä käsittäen seitsemän työhuonetta, toimenpidehuoneen ja laboratorion.

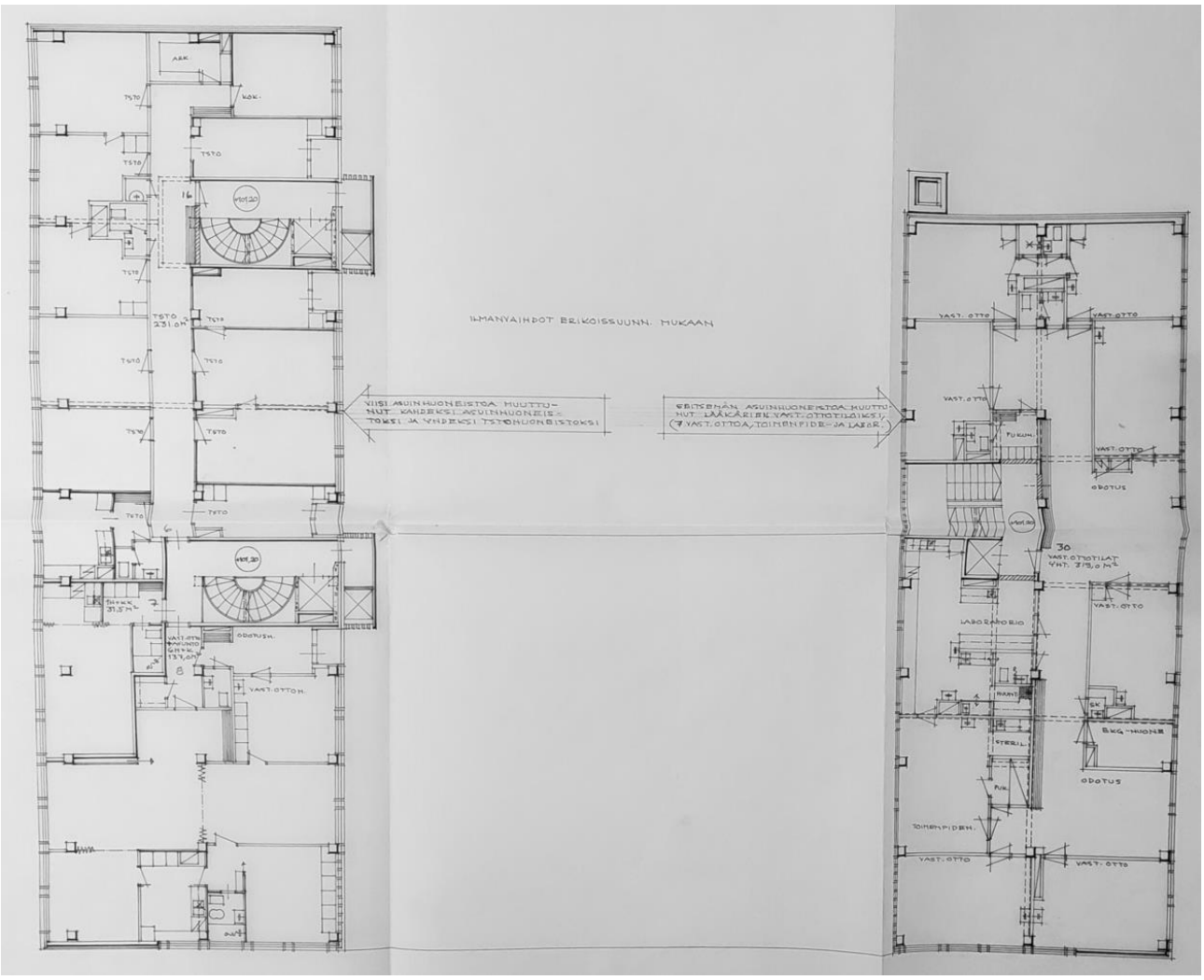

Kuva 26 Neljännen kerroksen pohjapiirros osissa A & C

A-osan viidenteen kerrokseen sijoitettiin kolme suurehkoa huoneistoa, joista kahdessa oli noin 115 m^2 ja suurimmassa viiden huoneen asunnossa 170 m^2 asuintilaa. C-osan viides kerros koostui sauna-, pesu- ja pukuhuonetiloista, joiden lisäksi siellä oli pesutupa, kuivaushuone, mankeli sekä ilmastointikonehuoneita ja varastotiloja.

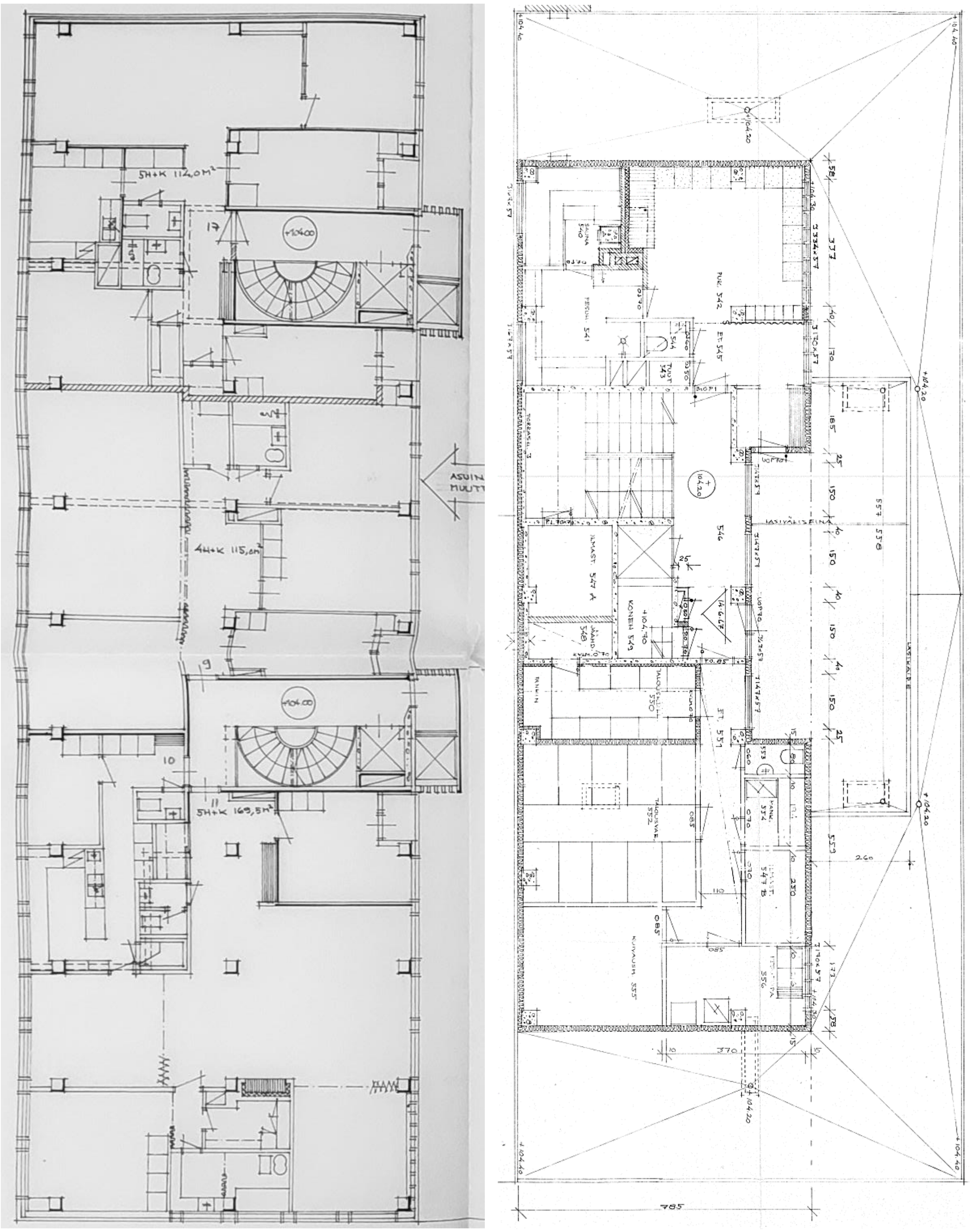

Kuva 27 Vasemmalla A- ja oikealla C-osan viidennen kerroksen pohjapiirros.

A-osan kuudenteen kerrokseen sijoitettiin kaksi rakennuksen suurinta asuntoa, joilta avautui pääsy koko asuntojen levyisille parvekkeille suoraan kirkkoa vastapäätä. D-osan kuudennessa kerroksessa oli puolestaan neljä kolmiota samanlaisine parvekkeineen.

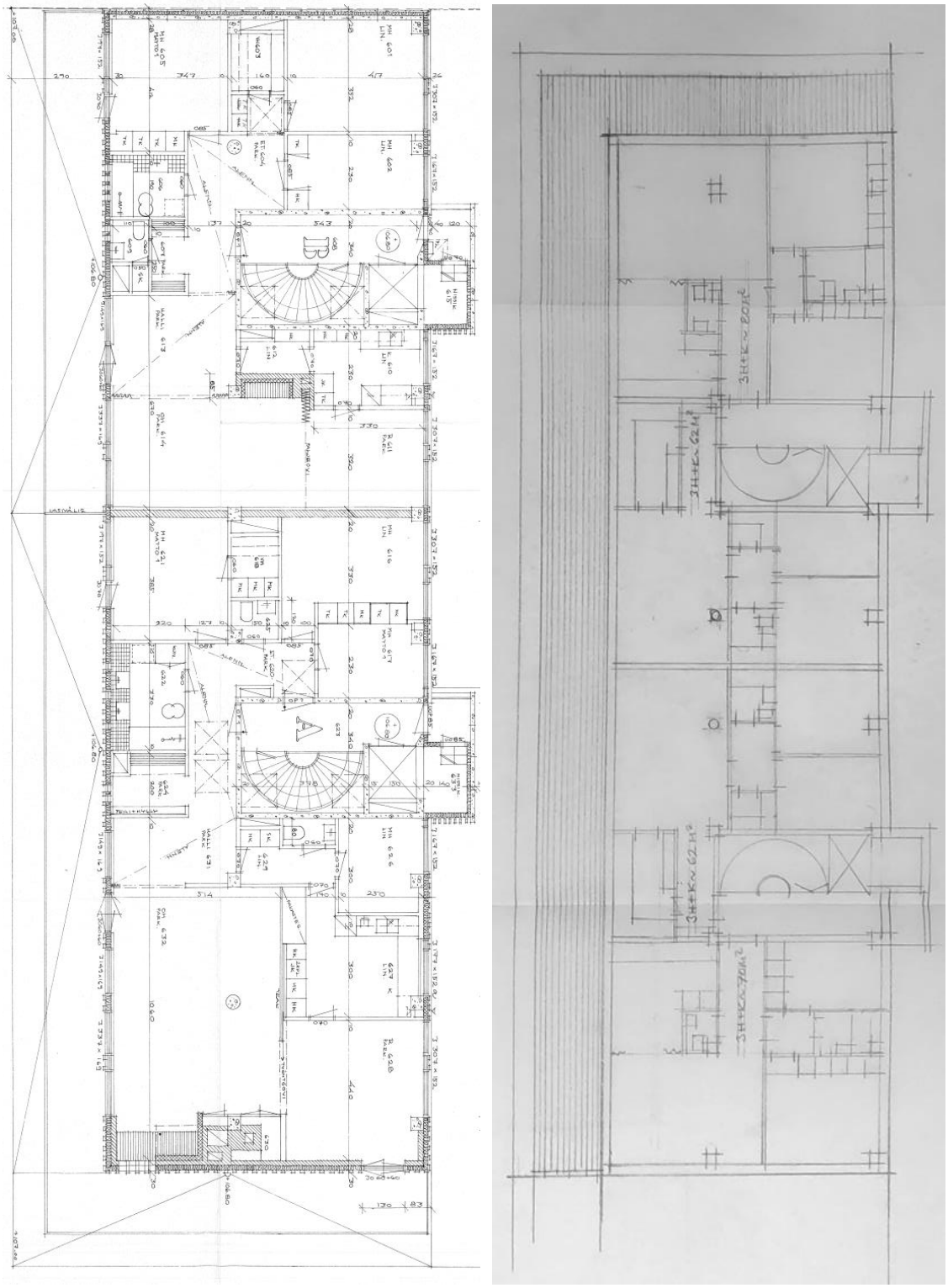

Kuva 28 Vasemmalla A- ja oikealla sen jatkeena D-osan kuudennen kerroksen pohjapiirros.

Rakennuksen alkuperäinen tilajäsentely kertoo mielenkiintoisella tavalla 1960-luvun pankki-, toimisto- ja asuinrakentamisen ihanteista. Aikakautensa edustavan toimitilarakennuksen keskiöön suunniteltiin avoin pankkisali, joka sisustettiin korkealuokkaisilla materiaaleilla. Pankin julkisten asiakastilojen lisäksi Myös edustustiloihin panostettiin kahdenkin erillisen saunaosaston muodossa, joista toisen vetonaulaksi rakennettiin uima-allas ja toiseen näkymiä kaupunkimaisemaan sekä Vanajavedelle ylimmästä kerroksesta avannut parveke. Itse toimistotilat muodostuivat erikokoisista yksityisluontoisista tiloista, joista pystyi vetämään johtopäätöksiä paitsi henkilöstön hierarkiasta myös moderneista toiminnoista esimerkiksi atk-tiloista ja erillisestä autopankista. Toimisto- ja asuinkerrokset tehtiin varsin muuntojoustaviksi kevyin väliseinin, mikä onkin mahdollistanut eri rakennusosille monimuotoiset jatkokäyttötarkoitukset.

Alkuperäisistä asunnoista heijastuvat niin ikään aikakauden ihanteenmukaiset asumisen trendit. Kaikissa oli selkeät ja toimivat pohjaratkaisut, mutta huoneet olivat selvästi madaltuneet aiemmista vuosikymmenistä. Asuinmukavuutta lisäsivät runsain työtasoin ja modernein kodinkonein varustellut keittiöt, vaatehuoneet sekä kylpyhuoneet. Ylimpiin kerroksiin sijoiteltiin erityisen korkealuokkaisia alun perin pankin johtohenkilöille tarkoitettuja asuntoja, joissa oli kattoterassit, paljon avointa oleskelutilaa sekä osassa jopa takat.

Materiaalit

Selkeissä ja linjakkaissa julkisivuissa materiaalivalinnat olivat kohtalaisen pelkistettyjä. Ulkoseinät vuorattiin vaaleilla betonipinnoitteilla, niin tasaisella kuin pesubetonillakin. Nauhaikkunat kehystettiin alumiinilla, jota hyödynnettiin myös kulkuväyliä suojaavissa ritiliköissä. Terassimaisten osien pinnoituksessa hyödynnettiin mustaa lasia, mutta muuten ikkunapinnat olivat tasaista läpinäkyvää lasia. Kattomateriaalina käytettiin mustaa peltiä, jolla vuorattiin myös C-osan ylimmän kerroksen seinät yhdessä mineriitin kanssa. C-osan savupiippu muurattiin mustista tiilistä. Rakennusta kannattelivat myös alumiinilla vuoratut pyöreät pylväät.

Kuva 29 Rakennuksen julkisivu koostui betonielementeistä ja vertikaalista vaikutelmaa tuoneista nauhaikkunoista. Ylimmän kerroksen lisäksi myös pohjakerros oli hienoisesti sisäänvedetty, mikä hieman piilotti liiketiloja ja sisäänkäyntejä rakennusmassan alapuolelle. Kuva teoksesta: Hämeenlinnan Vanha säästöpankki 1956–1971.

Sisätiloissa seinät ja katot olivat pääosin maalattua betonia, joskin pankin edustustilojen seinissä sekä käsijohtimissa käytettiin paikoin myös puuta. Aikakautensa tuote olivat myös paljeliukuovet, joita käytettiin niin pankin tiloissa kuin asunnoissakin. Pankkisaliin luonnonvaloa toi valokate. Pesutilat kaakeloitiin. Lattiapinnoissa materiaalien käyttö oli monipuolisempaa. Pankkisaliin tehtiin jykevyyttä huokuva kivilattia tummasta graniitista. Asunnoissa lattiamateriaaleina vaihtelivat oleskelutiloissa ja suuremmissa makuuhuoneissa käytetty parketti ja keittiöihin sekä pienempiin makuuhuoneisiin asennettu linoleum, minkä lisäksi joissain makuuhuoneissa oli kokolattiamattojakin.

Erityistä huomiota kiinnitettiin pankin edustus- ja asiakastilojen sisustukseen. Antti Nurmesniemi suunnitteli pankkisalin, jonka seinät ja pankkivirkailijoiden loosit vuorattiin tummalla tiikillä, jota käytettiin myös yläkertaan johtaneen portaikon ja sitä kiertäneen parven kaiteissa sekä ovissa. Itse pankkitiski tehtiin graniitista ja puusta. Puuverhoilua käytettiin niin ikään saunatiloissa. C-osan kattosaunassa luotettiin tiikkiin seinä- ja kattomateriaalina, kun taas D-osan maanalaisessa saunassa seinät olivat tiiliverhoiltuja ja katto paneloitu kekseliäällä laudoituksella.

Kuva 30 Pankinjohtajan työhuone (vas.) kuvannee koruttomuudessaan kohtalaisen hyvin toimistohuoneiden yleisilmettä. Asiakkaille ja yhdistyksille pankki tarjosi ylempään kellarikerrokseen sijoitetun sadan hengen kerhotilan, joka oli paljeovin erotettavissa kolmeksi erilliseksi osastoksi. Sittemmin kerhotila on muutettu ravintolaksi. Kuvat: Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki.

Kuva 31 Avaraan pankkisaliin tulvi luonnonvaloa B-osan valokatteen läpi. Selkeälinjaisessa sisustuksessa vaihtelivat vaaleaksi maalattu betoni, tumma puu ja harmaa graniitti. Kuvat: Tuntematon, Turun museokeskus (vas.) & Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki (oik.)

Rakennuksen suunnittelijat

Rakennuksen pääsuunnittelijoina toimivat Mika Erno ja Olavi Sahlberg. Molemmat olivat Hämeenlinnassa ja lähiseuduilla tuotteliaita arkkitehtejä, jotka toimivat uriensa aikana pitkään yhdessä myös Hämeenlinnan kaupungin palveluksessa. Selvityskohteen alkuperäisestä sisustussuunnittelusta vastasi Antti Nurmesniemi, joka kohosi sittemmin yhdeksi maamme arvostetuimmista muotoilijoista.

Helsingissä syntynyt Mika Erno valmistui arkkitehdiksi Teknillisestä korkeakoulusta 1946. Uransa alussa hän työskenteli Arkkitehtitoimisto Erkki Linnasalmessa, josta hän siirtyi Hämeenlinnan kaupungille toimistoarkkitehdiksi vuosiksi 1948–1951. Kaupungin palveluksessa Erno jatkoi vuoteen 1982 toimien pitkään kaupungin asemakaava-arkkitehtina. Sivutoimisesti hän hoiti muutaman vuoden ajan myös Hämeen lääninrakennustarkastajan tehtävää. Oman toimiston, Rakennussuunnittelu ARK-KI:n Erno perusti vuonna 1952 työskennellen sen palveluksessa vuoteen 1981 asti. Seuraavana vuonna hänelle myönnettiin yliarkkitehdin arvonimi.

Erno suunnitteli uransa aikana kymmeniä rakennuksia ja hänen kädenjälkensä näkyy laajasti myös selvityskohteen läheisyydessä, johon hän on suunnitellut mm. Hämeenlinnan Keskustalo kauppapihoineen (Kuva 7), Hämeenlinnan Osuuspankin toimitalon sekä lukuisia kerrostaloja, kuten punatiilisen niin ikään Hämeenlinnan Vanhan Säästöpankin käytössä lyhyen aikaa olleen talon Raatihuoneenkadulla selvityskohteesta hieman itään. Ernon kädenjälki näkyy laajemminkin Hämeenlinnan keskustan kaupunkirakenteessa, sillä hän aloitti keskustan yleiskaavan valmistelutyön heti kaupungille töihin tultuaan ja vastasi lopulta myös kaavan laadinnasta yhdessä Olli Kivisen kanssa.

Rakennuksen toinen pääsuunnittelija Olavi Sahlberg valmistui arkkitehdiksi 1935 ja työskenteli Rautatiehallituksen, Kulutusosuuskuntien keskusliiton ja Ola Gribenbergin arkkitehtitoimistossa ennen valintaa ensimmäiseksi Hämeenlinnan kaupunginarkkitehdiksi 1946. Kaupunginarkkitehtina hän vastasi etenkin sodanjälkeisestä rakennustoiminnasta suunnitellen kaupunkiin monia julkisia rakennuksia, kuten linja-autoaseman, kouluja ja urheilutiloja, mutta myös asuin-, liike-, toimisto- ja teollisuusrakennuksia mm. yhdessä Mika Ernon kanssa Rakennussuunnittelu ARK-KI:ssa. Kaupunginarkkitehtina hänellä on ollut merkittävä vaikutus Hämeenlinnan keskustan kaupunkikuvan kehittymiseen, johon hän on vaikuttanut myös lukuisten rakennusten suunnittelijana.

Antti Nurmesniemen elämänvaiheet kietoutuvat mielenkiintoisella tavalla Raatihuoneenkadun ja Linnakadun kulmaukseen. Hän on nimittäin syntynyt Linnakadulla sijainneessa talossa vuonna 1927, ja todennäköisesti sattuman kautta päätyi 40 vuotta myöhemmin suunnittelemaan samaiselle paikalle nousseen rakennuksen sisustuksen. Myöhemmin monin eri tavoin palkittu Nurmesniemi suuntautui uransa alussa taideteollisesta oppilaitoksesta valmistuttuaan perinteisempään muotoiluun suunnitellen huonekaluja, astioita ja muita erilaisia pienesineitä. Hiljalleen hän laajensi tekemistään myös monipuolisemman muotoilun suuntaan ja suunnitteli sisustuksia tavanomaisten rakennusten ohella mm. Helsingin metroon ja autolautta Finnjetille.

Kuva 32 Antti Nurmesniemen muistolaatta on kiinnitetty Linnakadun puolella selvityskohteen betoniseen julkisivuun.

2.5 Rakennuksen myöhemmät keskeiset muutokset

Kauppakeskus Kastelli

Säästöpankkiliikkeen piirissä Hämeenlinnassa toimineet Vanha Säästöpankki ja Suomalainen Säästöpankki päättivät keskinäisen kilpailun sijaan yhdistää voimansa ulkopuolisia kilpailijoita vastaan. Pankit allekirjoittivat yhdistymissopimuksen 22.9.1971, siis vain muutamaa vuotta Vanhan Säästöpankin uuden pääkonttorin valmistumisen jälkeen. Joitain toimintoja yhdistettiin, mutta kasvava ja kannattava toiminta jatkui kuitenkin kahdessa erillisessä osoitteessa aina 1980-luvun lopulle asti, jolloin Suomalaisen Säästöpankin yhteyteen valmistui laajennusosa. Kokonaan saman katon alle muutettiin vuonna 1987 tilantarpeen käännyttyä laskuun pankkitoiminnan automatisoituessa ja liiketoiminnan hiljalleen vähentyessä. Yhtenäisen Kanta-Hämeen aluesäästöpankin pääkonttoriksi valikoitui vastikään remontoitu Suomalaisen Säästöpankin pääkonttori torin laidalta.

Pankkitoiminnan siirryttyä kokonaan pois Raatihuoneenkatu 9–11 katon alta 1980-luvun lopulla säästöpankin käytössä olleille tiloille etsittiin uutta käyttöä ja uusia vuokralaisia. Merkittävä uusi vuokralainen löytyi säästöpankkiliikkeen piiristä, kun sen omistama kiinteistövälitysyhtiö Kanta-Hämeen SKV Oy muutti pankin vanhoihin toimistotiloihin. Kiinteistövälitystoimintaan ei kuitenkaan tarvittu samanlaisia asiakaspalvelutiloja kuin pankkitoimintaan, minkä takia rakennuksen yleisiä tiloja päätettiin muuttaa ja laajentaa kaupalliseen käyttöön. 1980-luvun lopulla Suomen taloudessa elettiin vielä vahvaa nousukautta, johon liittyi kulutusyhteiskunnan laajeneminen ja vahva investointihalukkuus uuteen rakentamiseen. Hämeenlinnan keskustassakin panostettiin vahvasti kaupallisiin palveluihin mm. kävelykatuhankkeiden ja uusien liiketilojen muodossa.

Selvityskohteena oleva rakennus sai työnimen KAS-kauppatalo (joissain lähteissä KAS-kauppiastalo). Myöhemmin uusi liiketalo sai kansan suuhun paremmin sopivan nimen Kastelli. Rakennusta laajennettiin uudisosalla, joka sijoittui B-osaan sisäpihan puolelle. Laajennusosa ulottui C-talon päädyn tasalle tehden ennen J:n muotoisesta rakennuksesta L-kirjaimen muotoisen. Rakennussuunnittelusta vastasi Arkkitehtitoimisto Eero Raatikainen Oy.

Kuva 33 Myös alkuperäisiin julkisivuihin toteutettiin joitakin muutoksia Säästöpankin konttorin muuttuessa kauppakeskus Kastelliksi. Näkyvin uudistus oli mainoskylttien lisääntyminen ja niille tarkoitettujen linna-aiheisten mainostornien toteuttaminen. Uusien toimijoiden joukossa oli SKV:n lisäksi useampia vaatekauppoja sekä laajennettuihin kerhotiloihin sijoittunut nykypäiviin asti toimintaansa jatkanut ravintola Popino. Kuvat: Unto Määttänen.

Laajennusosan yhteyteen rakennettiin uusi sisäpihan julkisivulle sijoittunut sisäänkäynti. Uudessa julkisivussa yhdisteltiin vanhaan tyyliin istuvaa tasaista vaaleaa betonipintaa aikakauden hengen mukaiseen terästä ja lasia yhdistelevään muotokieleltään leikittelevämpään tyyliin. Julkisivu muuttui hienoisesti myös

Linnakadun portaikon kohdalla, johon lisättiin uusi terassi ja siltä sisäänkäynti ravintolatiloihin. Rakennuksen katolle sijoitettiin 1980-luvun liikerakennuksille hyvin ominainen pyramidinmuotoinen valokate sekä ilmastointikonehuone. Liikerakennukseen haettiin myös aikakaudelle tyypillistä näyttävyyttä uusilla Linnakadun puoleiselle julkisivulle sijoitetuilla mainostelineillä, joihin mallia otettiin Hämeen linnan torneista.

Kuva 34 1980-luvun laajennusosan julkisivu erottuu selkeästi alkuperäisistä osista etenkin terästä ja lasia yhdistelevän sisäänkäynnin osalta. Katolle sijoitettiin 2010-luvulla uusi ilmastointikonehuone, joka peitti alkuperäiset valokatteet.

Sisätiloissa muutokset koskettivat ylempää kellarikerrosta sekä kerroksia 1 ja 2. Uudisosan kellariin sijoitettiin asiakaspysäköinnille ja tavaraliikenteelle tarkoitettu autohalli. Vanhat pankkiholvit muunnettiin myymälöiden varastoiksi. Pankin asiakkaiden kerhohuone, joka oli ainoa ikkunoin varustettu tila 0-kerroksessa, muutettiin ravintolakäyttöön, mikä tarkoitti käytännössä C-osan päädyssä sijainneen keittiön laajennusta sekä uuden portaikon kautta johdetun sisäänkäyntiterassin rakentamista.

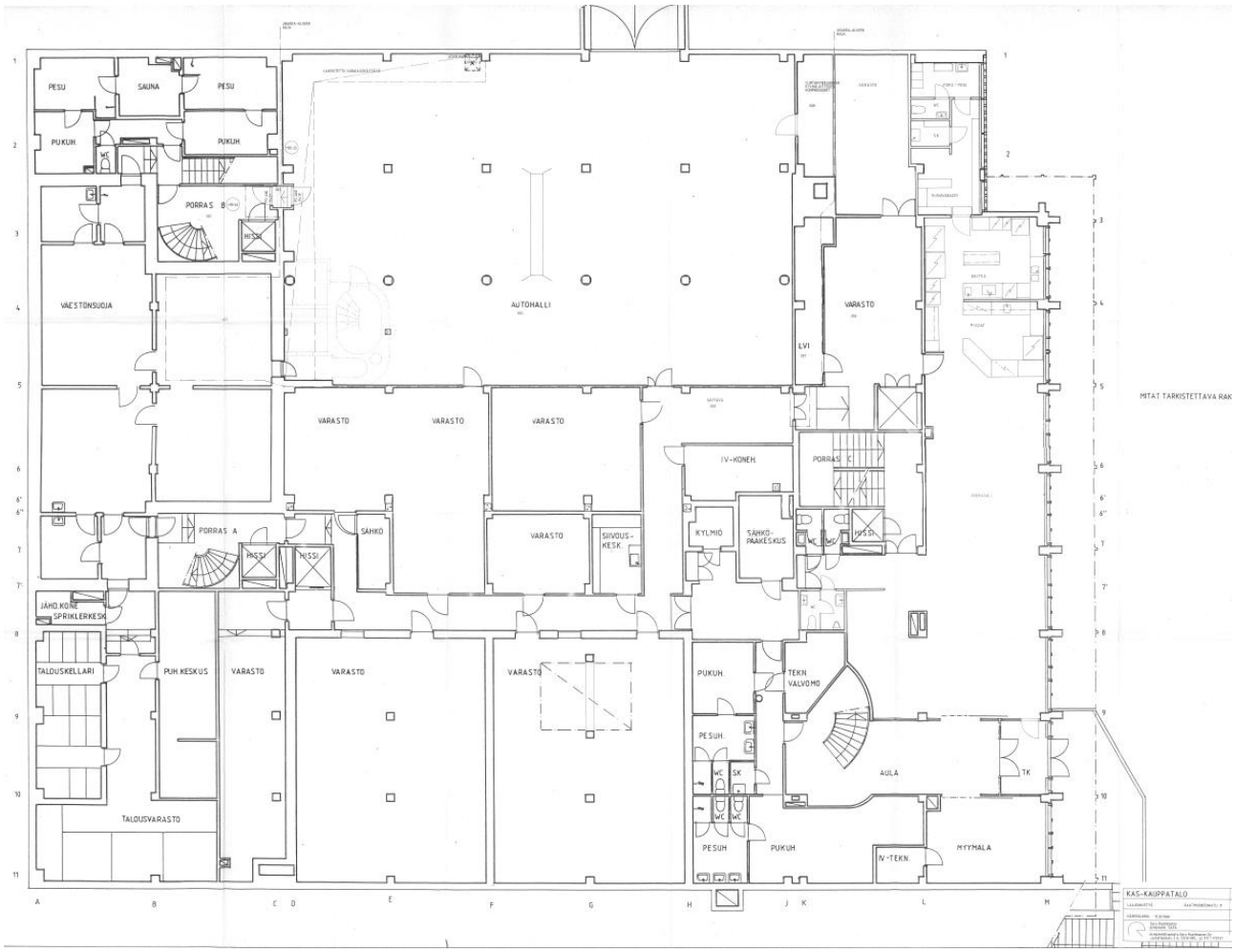

Kuva 35 Kellarikerroksen muutospiirustus vuodelta 1988.

Ensimmäisessä kerroksessa muutokset olivat merkittävämpiä. Vanha pankkisali muutettiin kauppakeskuksen aulaksi, josta johtivat toiseen kerrokseen kaksisuuntaiset liukuportaat. Uuden sisäänkäynnin yhteyteen rakennettiin kerrosten välille ulkonevaan pyöreään tilaan sijoittunut portaikko. Aulaa ympäröineiden toimistojen tilalle rakennettiin väliseinin eroteltuja myymälöitä. Varsinaiseen uudisosaan sijoittui valintamyymälä, jonka tiloihin sijoitettiin sen tarvitsemia varastoja ja kylmiöitä.

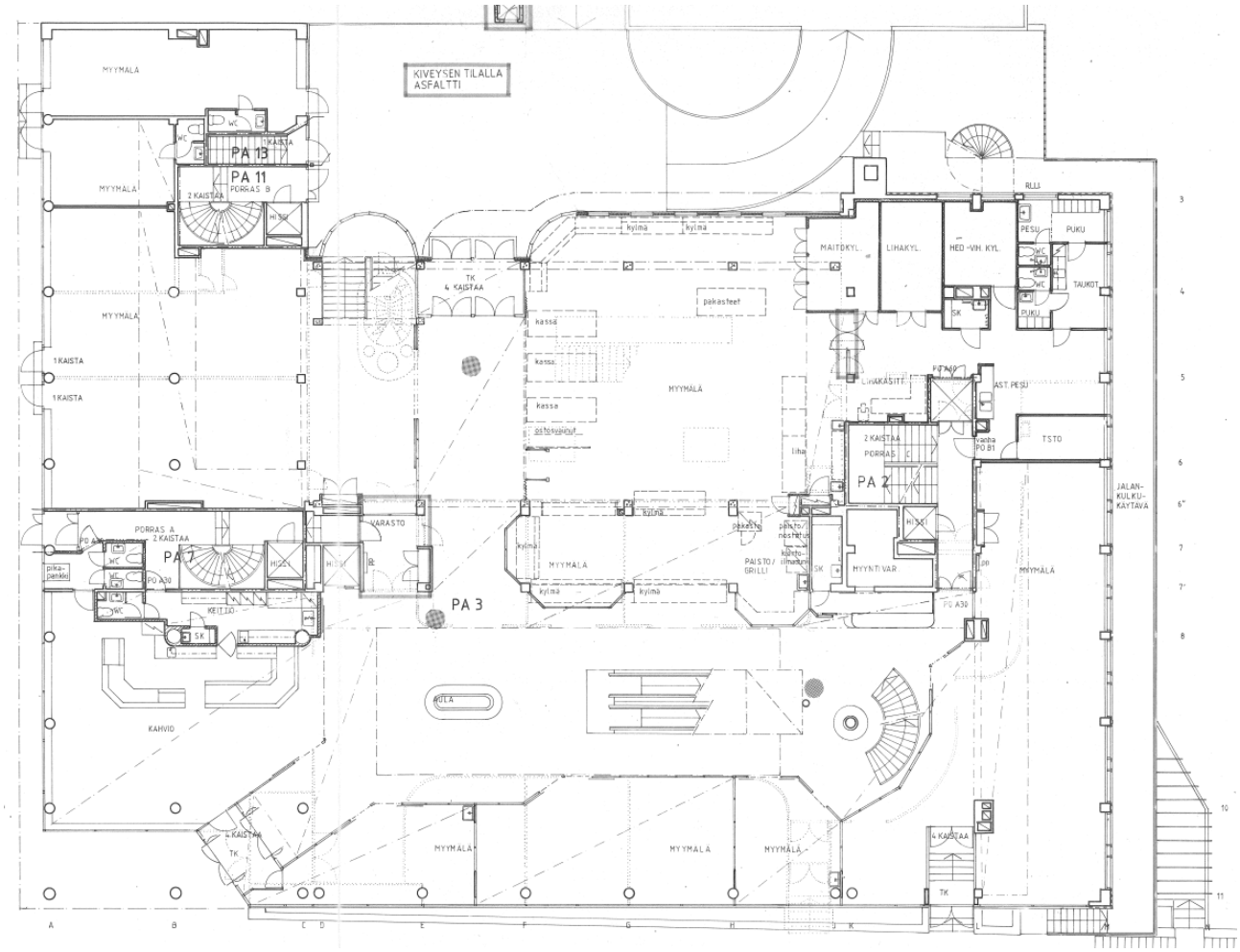

Kuva 36 1. kerroksen muutospiirustus vuodelta 1988

Uudistuksen jälkeen toisen kerroksen tilajäsentely muuttui varsin selväpiirteiseksi, sillä sinne sijoiteltiin yksi suuri myymälätila, joka vei yli puolet sen pinta-alasta Raatihuoneenkadun puoleisella sivustalla sekä uudisosassa valintamyymälän yläpuolella. Pankkisalia kiertänyt parveke jätettiin rungon puolelta avoimeksi, mutta muutoin sen toimistotilat korvattiin kahdella pienemmällä myymälätilalla.

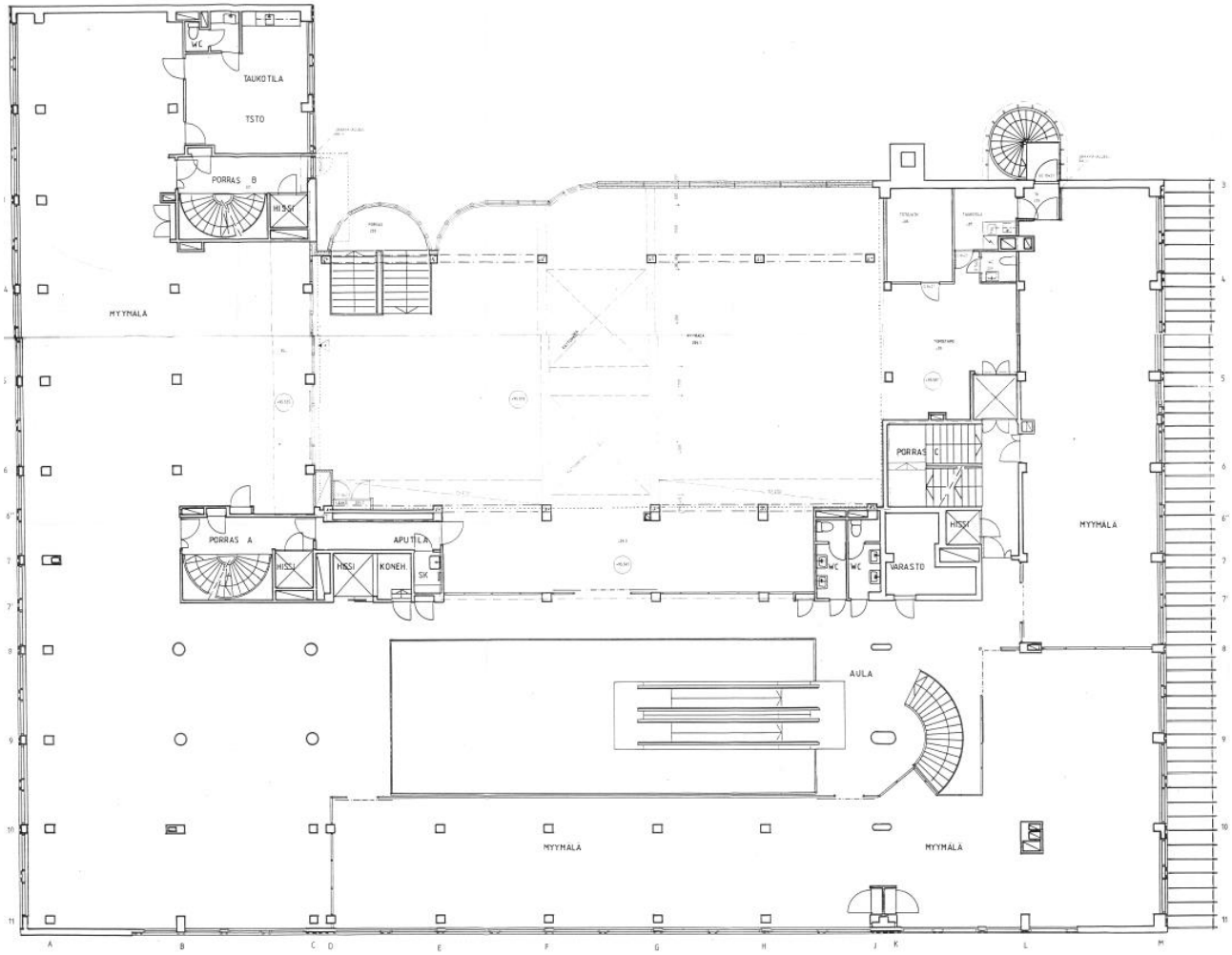

Kuva 37 2. kerroksen muutospiirustus vuodelta 1988.

Hämeenlinnan kaupungintalo

Jo 1970-luvulla selvityskohteen viimeisessä vaiheessa valmistuneesta D-osasta vuokrattiin osia Hämeenlinnan kaupungin toimistotiloiksi. Hämeenlinnaan ei pitkällisistä haaveista ja historian saatossa tehdyistä lukuisista suunnitelmista huolimatta koskaan rakennettu varsinaista kaupungintaloa. Virkahenkilöstö ja poliittiset päättäjät olivat vuosikymmenten saatossa toimineet hajallaan ympäri kaupunkia tavalla tai toisella puutteellisissa tiloissa. Laman ja pankkikriisin jälkimainingeissa 1990-luvun lopulla Hämeenlinnalle tarjoutui vihdoin tilaisuus hankkia kokonaan oma kaupungintalonsa, kun taloudellisissa vaikeuksissa ollut Säästöpankki pyrki eroon huonosti tuottavasta kiinteistöomaisuudestaan. Pitkään Raatihuoneenkatu 9:ssä toiminut kaupunki katsoi, että runsaasti kerrosneliöitä sisältänyt selvityskohde soveltuisi kokonaisuudessaan kaupungin eri toimialojen keskitetyksi toimitaloksi ja hankki kiinteistön omistukseensa vuonna 1998.

Kauppakeskuskäytössä olleiden tilojen muuttaminen kaupungin toimistotiloiksi edellytti luonnollisesti muutoksia sisätiloihin. Kaikki 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa toteutetut muutokset suunniteltiin kaupungin omassa arkkitehtitoimistossa. Ensialkuun toteutettiin hyvin pieniä muutoksia rakennuksen sisäänkäynteihin, joista tehtiin esteettömiä lisäämällä ovilta hisseille johtavia liuskoja.

Kuva 38 Palvelupiste Kastelliksi muuttunut vanha pankkisali ja kauppakeskuksen aulatila kuvattuna vuonna 2011 peruskorjauksen jälkeen. Toiseen kerrokseen johtaneiden liukuportaiden paikka hahmottuu ulokkeena tilaa kiertävän parven keskellä. Kuva: Hämeenlinnan kaupunki.

Merkittävämmät kaupungin omistukseen siirtymisen jälkeen tehdyt muutokset kohdistuivat jälleen kerran alimpiin kerroksiin, kun kauppakeskus Kastellin tiloja muutettiin kaupungin palvelupisteeksi, jota niin ikään alettiin kutsua Kastelliksi. Ensimmäisen kerroksen B-osassa sijainnut avoin tila, joka oli aiemmin toiminut

pankkisalina ja kauppakeskuksen aulana muutettiin kaupunkilaisille avoimeksi asiakaspalvelupisteeksi. Parvelle johtaneet liukuportaat sekä niiden takana sijainnut kiinteä portaikko purettiin. Aulamaista avointa tilaa reunustivat Linnakadun puoleisella sisäseinämällä palvelu-, kassa- ja neuvontatiskit. Liiketiloja muutettiin laajasti toimistotiloiksi, joiden joukossa oli työhuoneiden lisäksi neuvottelutiloja, puhelinkeskus, monistamo, lähettämö ja varastoja. 1. kerrokseen sijoittui myös toinen neuvontapiste toimistohuoneineen, kun A-osan itäisin liiketila muutettiin työvoimatoimistoksi.

Muihin kerroksiin ei kaupungintaloksi muuttuneessa kiinteistössä tehty ensi alkuun merkittäviä muutoksia vaan toimistotilat otettiin käyttöön sellaisinaan. Jotkin vanhat vuokralaiset, kuten ylemmän kellarikerroksen ravintola jatkoivat toimintaansa entiseen tapaan, minkä lisäksi ylempien kerrosten asuinhuoneistot säilyivät vielä jonkin aikaa alkuperäisessä käytössään.

Vuosina 2009–2016 selvityskohteeseen tehtiin sarja muutoksia ja korjauksia, jotka koskivat laajasti sisätiloja kuin pienimuotoisemmin julkisivujakin.

Laajempi peruskorjaus toteutettiin vuosina 2009–2011. Pääasiallisena tarkoituksena oli monin paikoin alkuperäisen tekniikan, vesiputkien, sähköjen ja ilmastoinnin korjaaminen, minkä lisäksi lattia-, seinä- ja kattopinnat uusittiin. A-D-osien ylimmissä kerroksissa sijainneet asunnot muutettiin kaupunginjohdon käyttöön nykyaikaisiksi toimisto- ja kokoustiloiksi. Samassa yhteydessä uusittiin myös D-osan kellarikerroksen saunaosasto alkuperäisiä suunnitelmia kunnioittaen. Julkisivuissa merkittävimpiä muutoksia olivat ikkunoiden uusiminen, linnahenkisten mainostornien korvaaminen pelkistetyimmillä versioilla sekä aurinkosuojasäleikköjen asentaminen sisäpihan puoleisille etelään avautuville julkisivuille.

Kuva 39 Selvityskohde päiväämättömässä ilmakuvassa ennen 2010-luvun puolivälissä toteutettua ilmanvaihtoremonttia, jonka myötä keskiosassa sisäpihan puolella näkyvä kahdesta pyramidinmuotisesta kattoikkunasta muodostunut valokate jäi laajentuneen ilmanvaihtokonehuoneen alle. Kuva: Hämeenlinnan kaupunki.

Pienimuotoisemmat remontit jatkuivat läpi 2010-luvun alkupuolen, kun tiloista haluttiin muokata entistä sopivampia kaupungin virkahenkilöstön käyttöön. 2. kerroksessa tehtiin pieniä muutoksia asiantuntijoiden työhuoneisiin ja neuvottelutiloihin, samoin Palvelupiste Kastellia paranneltiin pienin muutoksin. Ilmanvaihtoon

tehtiin lisäparannuksia, joiden myötä B2-osan katolle rakennettiin vanhan yhteyteen uusi julkisivuakin muuttanut liki 1,5 kerroksen korkuinen koristeellisella metallipinnoituksella verhottu ilmastointikonehuone.

Vuonna 2016 kohteeseen toteutettiin laaja ikkunaremontti, jossa lähes kaikki alkuperäiset ikkunat ja tuuletusparvekkeiden ovet vaihdettiin uusiin. Vanhat puurakenteiset ikkunat ja niiden nauharakenteet korvattiin uusilla puualumiini-ikkunoilla ja rakenteilla. Rakennuksen ulkoasuun tai sisätilojen ilmeeseen tällä ei kuitenkaan ollut merkittävää vaikutusta. Ulkopuitteet sekä osa sisäpuolisista osista suojattiin alkuperäisen kaltaisilla alumiiniprofiloinneilla, minkä lisäksi sisällä säilytettiin puuosien maalauspinnat alkuperäisine väreineen. Samassa yhteydessä tehtiin sisätiloihin pieniä rakenteellisia muutoksia, joissa uusittiin palvelupiste Kastellin seinä- ja lattiarakenteita sekä yhdisteltiin työhuoneita rakennuksen muissakin osissa. Kattoterassin rakenteita korjattiin ja kaidetta korotettiin vielä vuonna 2017, jolloin A-osan ylimmän kerroksen terassi myös lasitettiin ja katettiin.

3. Nykytilanne

Laajoista miltei läpi koko 2000-luvun jatkuneista eriasteisista remonteista huolimatta Hämeenlinnan kaupungintalo on selvitysajankohtana pääosin tyhjillään. Kaupungin hallinnon uusiutuessa tilat ovat osoittautuneet ylimitoitetuiksi ja nykyaikaiseen toimistotyöskentelyyn huonosti soveltuviksi vanhanaikaisine pienine toimistohuoneineen, kapeine käytävineen ja toimistoiksi muutettuine asuntoineen. Kaupungintalo palvelupisteineen on muuttanut muutaman sadan metrin päässä sijaitsevaan Wetteriin.

Raatihuoneenkadun selvityskohteessa pysyvää toimintaa on inventointihetkellä ainoastaan liiketiloissa kahvilan, ravintolan ja muutaman liikkeen muodossa. Tässä kappaleessa on esitelty kattavasti selvityskohteen nykytilaa niin keskeisimpien ja luonteenomaisempien sisätilojen, julkisivujen kuin rakennuksen ympäristösuhteidenkin osalta.

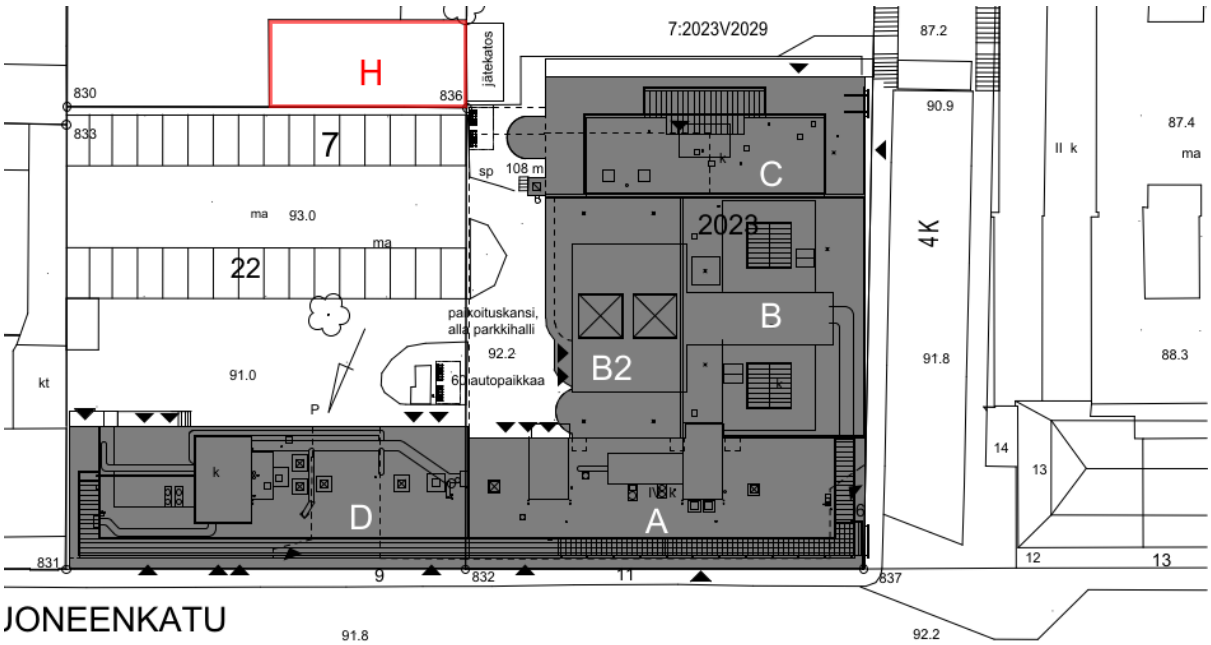

Kuva 40 Asemapiirros, jossa eriteltynä eri rakennusosien tunnukset. Sisätilojen esittelyssä hyödynnetyt pohjapiirrokset on asemoitu samaan tapaan Raatihuoneenkadun suuntaisesti.

3.1 Rakennuksen sisätilat (keskeiset sisätilat, rakennukselle luonteenomaiset yksityiskohdat)

Rakennuksen keskeisimpinä sisätiloina voidaan pitää palvelutiloja, jotka ryhmittyvät viimeksi palvelupistekäytössä olleen entisen pankkisalin ympärille. Merkityksellisinä voidaan pitää myös nykyisin tai aiemmin kaikille avoimia liike-, kahvila- ja ravintolatiloja sekä pankin ja myöhemmin kaupungin edustuskäytössä olleita saunatiloja. Nämä keskittyvät saunatiloja lukuun ottamatta rakennuksen alimpiin kerroksiin.

Aiemmin monikäyttöisemmät sisätilat ylemmissä kerroksissa koostuvat nykyisin pääosin toimistotiloista, joissa voidaan kuitenkin paikoin havaita merkkejä alkuperäisestä käytöstä. Sisätilojen nykytilaa on tässä kappaleessa esitelty yleispiirteisesti kerroksittain keskeisimpiin tiloihin keskittyen. Lisäksi huomiota on kiinnitetty rakennukselle luonteenomaisiin yksityiskohtiin sekä materiaalivalintoihin.

Rakennuksen alimmassa K2-kerroksessa on vain hyvin vähän lattiapinta-alaa, joka sijoittuu pääosin B- ja C-osien alapuolella ja jakaantuu erilaisiin teknisiin tiloihin, joiden lisäksi rakennuksen alla kulkee samassa tasossa kiemurteleva putkikanava.

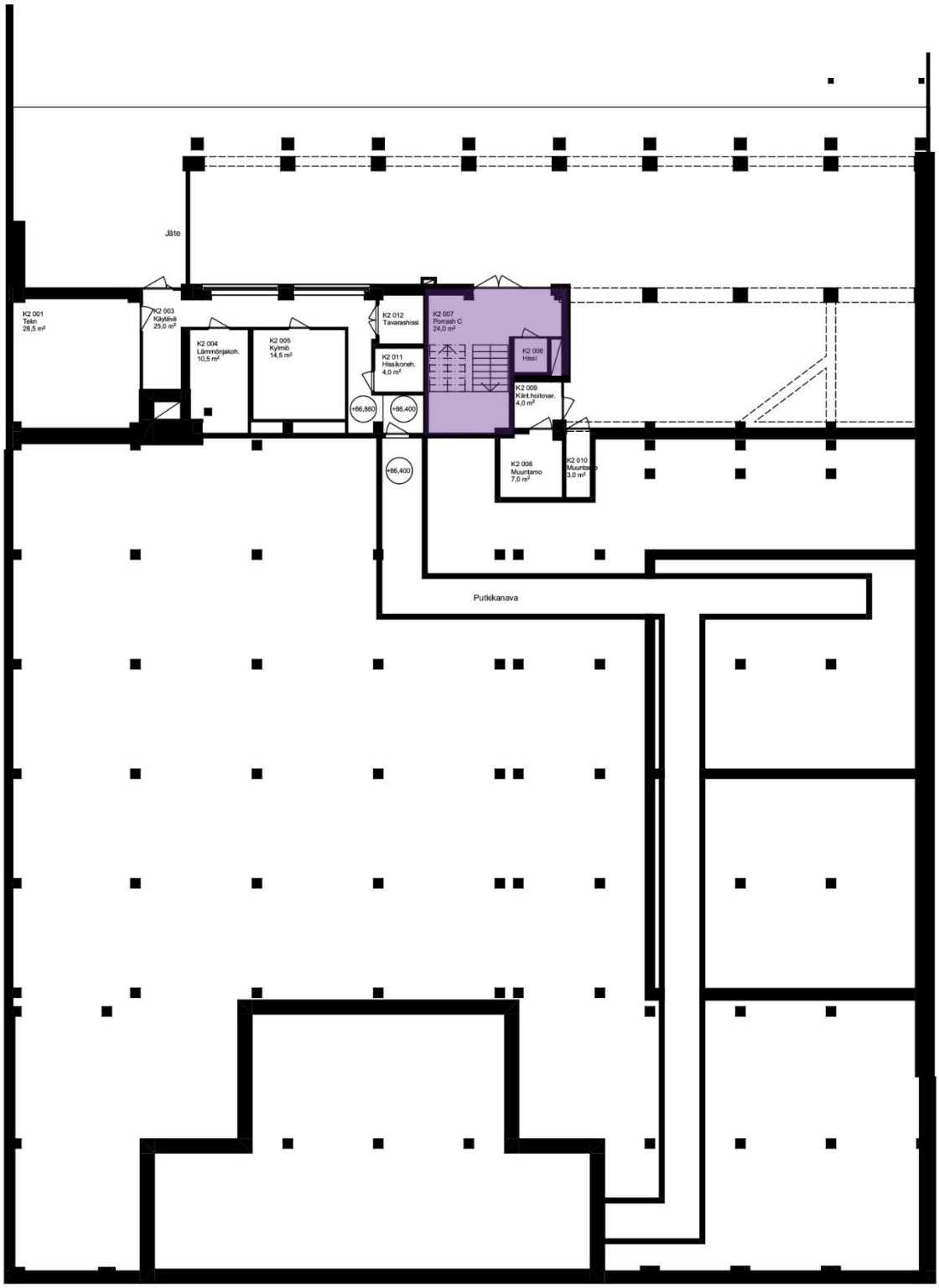

Kuva 41 Nykytilaa kuvaava K2-kerroksen pohjapiirros. Tilajaoltaan alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty pohjaan violetilla..

K1-kerros on jo selvästi monipuolisempi ja siinä erilaisia tiloja on eri osissa hyvinkin monipuolisesti. Pääosa näistäkin maanalaisista tiloista on erilaisia varastoja ja teknisiä tiloja sekä sosiaalitiloja ja väestönsuojia, joiden lisäksi paljon tilaa vie B2-osan alle sijoittuva autohalli. Keskeisimpinä tiloina voidaan pitää C-osaan sijoittuvaa ravintola Popinoa sekä D-osan kellarista löytyvää saunaosastoa uima-altaineen ja oleskelutiloineen.

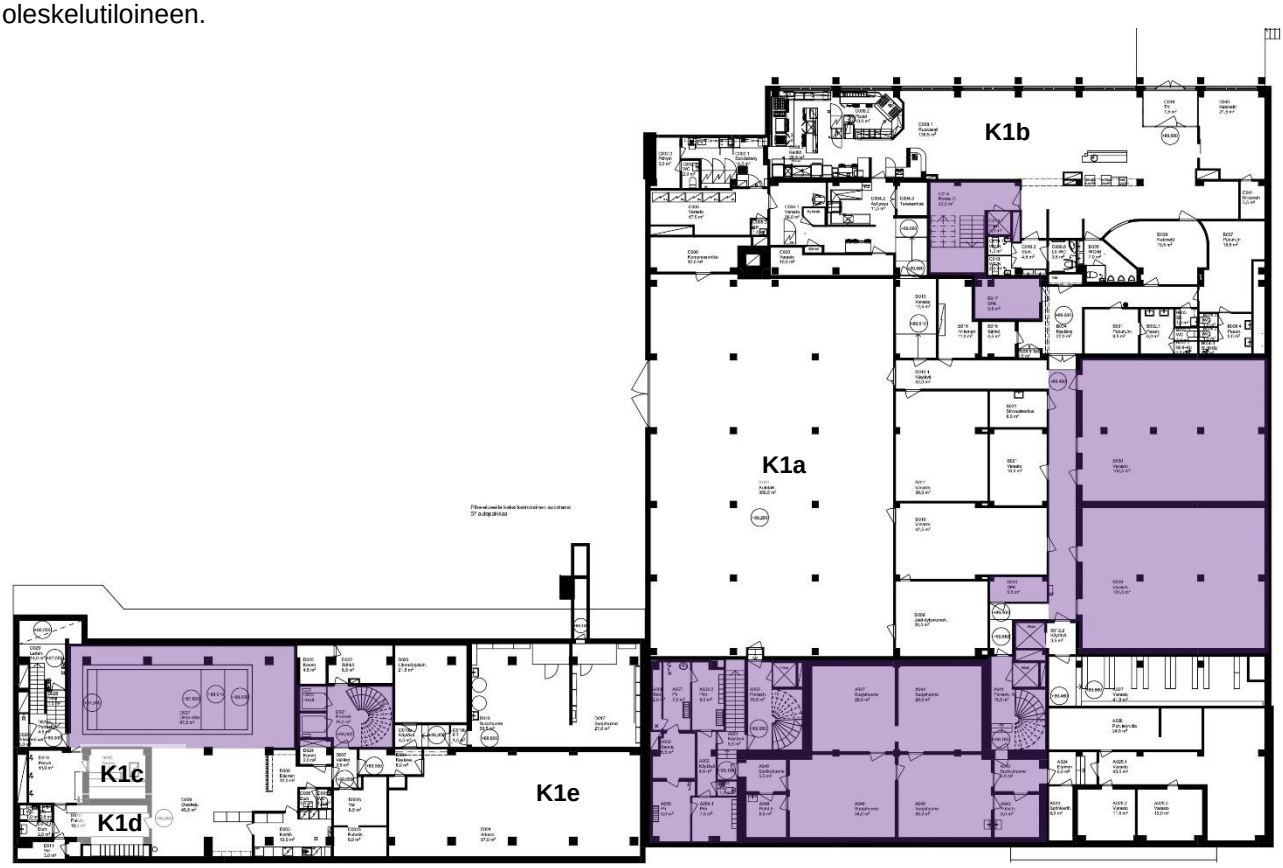

Kuva 42 Nykytilaa kuvaava K1-kerroksen pohjapiirros. Numeroin merkitty likimääräisesti alla olevien valokuvien ottopaikat. Tilajaoltaan alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty pohjaan violetilla.

K1a Matalahko parkkihalli on tuettu betonipylväillä ja vuorattu valkoisilla tiiliseinillä.

K1b Ravintola Popinon sisustus on moderni. Vaikka tila sijaitsee osin maan alla, mutta kuitenkin rinteessä, avautuvat ikkunat ulos kohti linja-autoasemaa ja rantatoria.

K1c Saunatilan erikoisuutena voidaan pitää suuria uima-altaalle avautuvia ikkunoita sekä koristeellista yhtenäistä kattopanelointia.

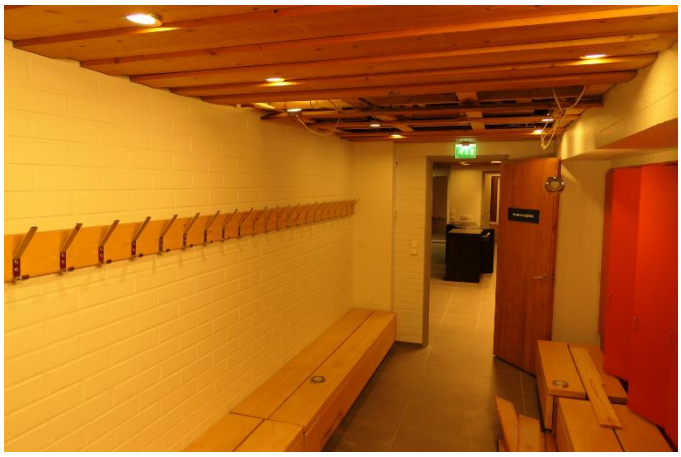

K1d Näkymä kellarin saunatilojen pukuhuoneeseen sekä siitä avautuvaan oleskelutilaan. Kantavat betonipylväät on jätetty näkyviin ja seinät verhoiltu erivärisillä tiilillä.

K1e Varastotiloja K1-kerroksessa edustaa mm. arkisto siirtohyllyineen.

1. kerroksessa ovat rakennuksen eri vaiheissa sijainneet sen tärkeimmät kaupunkilaisille avoimet tilat. Rakennuksen merkittävämpänä osana voidaan pitää B-osassa sijaitsevaa avointa tilaa, joka on vuosien varrella toiminut niin Hämeenlinnan Vanhan Säästöpankin pankkisalina, Kauppakeskus Kastellin keskusaulana kuin kaupungin palvelupiste Kastellinakin. Kahden kerroksen korkuisessa tilassa tiivistyvät rakennuksen historian keskeisimmät vaiheet, joista kaikki ovat yhä osittain näkyvissä. Keskustilaa kiertävät B1- ja C-siipien puolella erikokoiset toimistohuoneet.

A- ja D-osissa toimivat kahvila ja myymälä ovat ravintolan ohella rakennuksen ainoita aktiivisessa käytössä olevia osia, muutoin vanhat myymälätilat on muutettu avokonttorimaisiksi toimistotiloissa, joissa on viime vuosina ollut tilapäisesti myös galleriatoimintaa. Pohjakerrokseen sijoittuvat luonnollisesti myös rakennuksen sisäänkäynnit. Pääsisäänkäynti on A- ja B-osien kulmassa avautuen vinottain toria kohti. Takapihan sisäänkäynnin yhteydessä sijaitsevat 80-luvulta peräisin olevat kohtalaisen näyttävät puoliympyrän toiseen kerrokseen johtavat portaat. A-osan sisäänkäynti myymälätilojen välissä on vähäeleisempi, mutta D-osassa rappuun näyttävyyttä tuo kaareva luiska. 1. kerroksessa voidaan myös parhaiten havaita D-osan erillisyys muista rakennusosista, sillä sen ja A-osan välissä sijaitseva ajoportti erottaa osat toisistaan.

Kuva 43 Nykytilaa kuvaava 1. kerroksen pohjapiirros. Numeroin merkitty likimääräisesti alla olevien valokuvien ottopaikat. Tilajaoltaan alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty pohjaan violetilla.

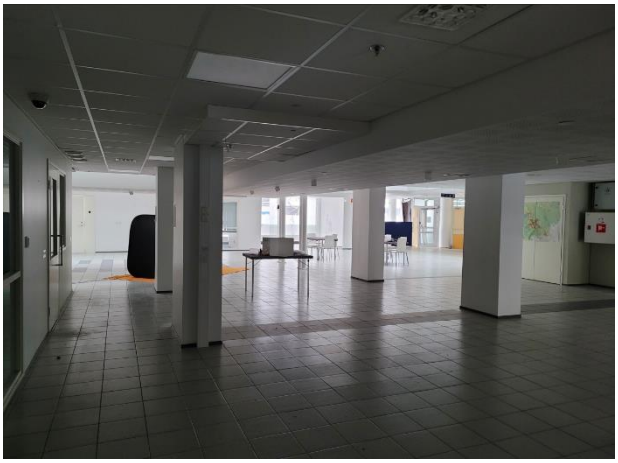

1a B-osan uusi puoli ja vanhaan pankkisaliin sijoittuva palvelupiste muodostavat suhteellisen yhtenäisen avoimen tilan.

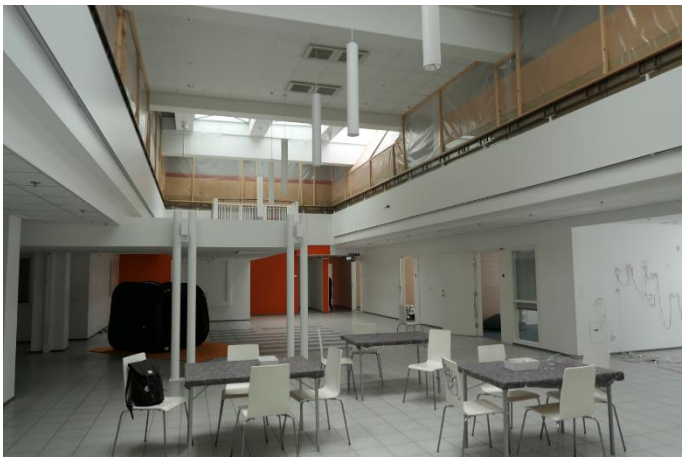

1b Kerroksellisessa aulatilassa hahmottuvat yhä kohtalaisesti rakennuksen käytön eri vaiheet.

1c Yksi B-osaan Rattihuoneenkadun puolelle sijoittuvista pienehköistä työhuoneista. Kantavat pilarirakenteet näkyvissä.

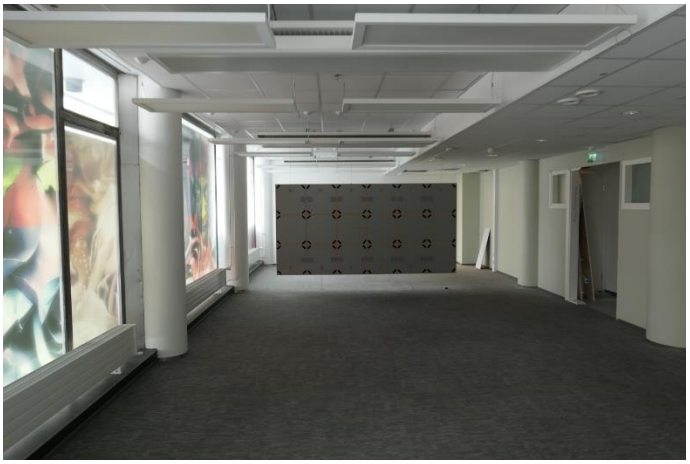

1d Vanha toimistokäyttöön muutettu liiketila on saanut uuden kokolattiamaton ja kattoverhoilun.

1e D-osan valoisaa aulatilaa on muutettu 1990-luvun lopulla lisäämällä kuvaajasta katsoen oikealle lyhyt luiska. Veistokselliset kierreportaat jatkuvat ylimpään kerrokseen saakka.

1f 1980-luvun B1-uudisosan portaikko on niin ikään valoisa. Vain kahden kerroksen korkuisia portaita kiertävät näyttävät kaiteet messinkisine käsijohtimineen.

2. kerroksesta ylöspäin rakennus koostuu pääosin erikokoista, kuitenkin suhteellisen pienistä toimistohuoneista, jotka ryhmittyvät rungon keskiosissa kulkevien käytävien varsille. Toisessa kerroksessa on myös selvästi eniten kerrosneliöitä B-osien yhdistäessä AD:n ja C:n toisiinsa. Keskeisimpiä tiloja ovat B1-osan portaikon yläpäässä avautuva yläaula sekä pohjakerroksen palvelutilaa kiertävä parvi.

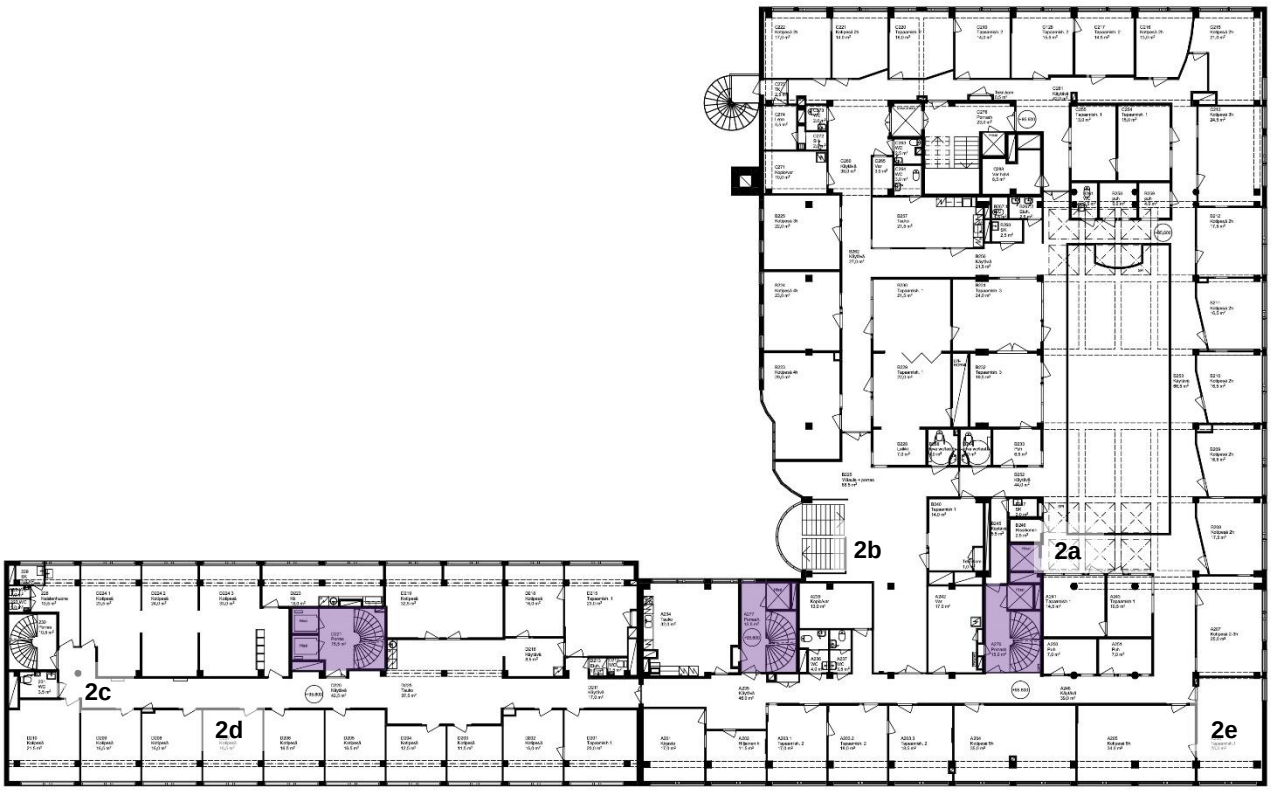

Kuva 44 Nykytilaa kuvaava 2. kerroksen pohjapiirros. Numeroin merkitty likimääräisesti alla olevien valokuvien ottopaikat. Tilajaoltaan alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty pohjaan violetilla. Oletettavasti D-osassa on säilynyt suurelta osin alkuperäinen tilajako, mutta alkuperäispiirustusten pohjalta asiaa ei pystytä osoittamaan.

2a Aiemmin 2. kerroksen keskeisiin tiloihin valoa ovat tuoneet valokatteet, joista suuri osa on kuitenkin peitetty uusilla kattorakenteilla. Myös näkymä parvelta alakertaan oli peitetty korjaustöiden vuoksi.

2b Selvästi alemman kerroksen ulkotiloja pienempi yläaula yhdistyy niihin jo kuvassa 1-6 nähtyjä portaita pitkin.

L1

2c 2. kerroksen pitkille käytäville valoa toimistohuoneista siivilöivät erikoiset hyllyjen ja sisäikkunoiden yhdistelmät.

2d Tyypillinen 2. kerroksen työhuone rakennuksen D-osassa, jonka nauhaikkunasta avautuu näkymä kohti Skogsterin taloa ja kirkkopuistoa.

2e Osa toimistohuoneista on saanut modernimman ilmeen väliseinien pinnoituksen ja uusien kokolattiamattojen myötä.

3. kerroksessa varsinaisia sisätiloja on ainoastaan osissa A, C ja D. B-osat ovat muutoin kaksikerroksisia, mutta niiden katolle on sijoiteltu T-kirjaimen muotoon kaksi ilmastointikonehuonetta. A- ja D-osissa toimistohuoneet ryhmittyvät samoin kuin kerrosta alempana pitkän keskikäytävän ympärille. C-osassa toimistot on rakennettu vanhojen asuntojen paikalle, mikä on edelleen mahdollista hahmottaa niiden pohjaratkaisuista sekä rappukäytävistä ja ulko-ovista.

Kuva 45 Nykytilaa kuvaava 3. kerroksen pohjapiirros. Numeroin merkitty likimääräisesti alla olevien valokuvien ottopaikat. Tilajaoltaan alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty pohjaan violetilla. Oletettavasti D-osassa on säilynyt suurelta osin alkuperäinen tilajako, mutta alkuperäispiirustusten pohjalta asiaa ei pystytä osoittamaan.

3a A- ja D-osissa on paljon erikokoisia toimistohuoneita, joista pienemmät ovat hyvin kapeita ja täten myös hämäriä.

3b Toimistohuoneet on erotettu toisistaan kevyillä väliseinillä, jotka ovat paikoin mahdollistaneet eri tilojen yhdistämisen toisiinsa.

3c Joissain toimistohuoneissa rakenteelliset ratkaisut ovat pakottaneet sijoittamaan ikkunat tavanomaista korkeammalle.

3d Osaan toimistoista johtavat alkuperäiseltä vaikuttavat lasiovet.

3e C-osassa toimistoiksi muutettuihin entisiin asuinhuoneistoihin kuljetaan tavanomaisen porraskäytävän kautta.

3f Entinen asuinkäyttö hahmottuu myös keittiöissä, jotka ovat säilyttäneet aiemmat mittasuhteensa ja tilavuutensa.

4. kerros ei pohjaratkaisultaan juurikaan eroa 3. kerroksesta. A-osan Linnakadun puoleisessa päässä voidaan yhä hahmottaa osia vanhan asunnon pohjaratkaisusta. Muutoin vanha asuinkäyttö ei ole juurikaan enää hahmotettavissa, vaan tilat ovat käytävien ympärille ryhmittyviä tavanomaisia toimistoja sosiaalitiloineen.

Kuva 46 Nykytilaa kuvaava 4. kerroksen pohjapiirros. Numeroin merkitty likimääräisesti alla olevien valokuvien ottopaikat. Tilajaoltaan alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty pohjaan violetilla. Oletettavasti D-osassa on säilynyt suurelta osin alkuperäinen tilajako, mutta alkuperäispiirustusten pohjalta asiaa ei pystytä osoittamaan.

4a Neljännen kerroksen toimistohuoneissa erottuu hyvin joka kerroksessa paikoin toistuva ratkaisu kantavien pilareiden sijoittelusta hieman ulkoseinästä sisäänvedetysti.

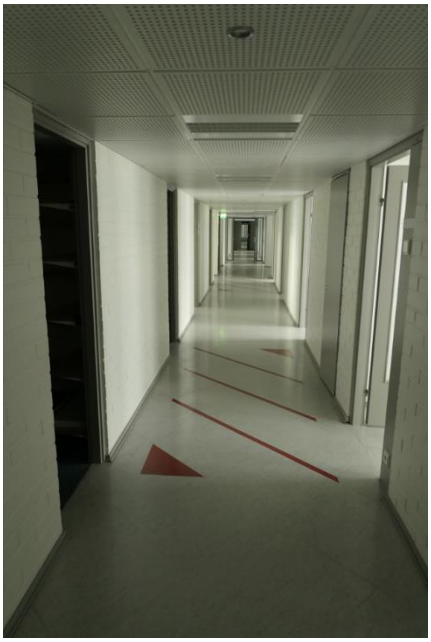

4b Toimistohuoneet toisiinsa kytkevä keskikäytävä on 4. kerroksen A-D-osassa totutun viivasuora.

5. kerroksen pohjapiirroksessa huomio kiinnittyy rakennuksen C-osaan, jonka ylin kerros on sisäänvedettynä hieman muita pienempi ja niistä eroavassa käytössä. Edustustiloina toimineessa kerroksessa on Linnakadun puolella kokoushuone, joka on voinut toimia myös jonkinlaisena juhlatilana. Toisessa päässä löytyy puolestaan saunatilat, joissa pesutilojen lisäksi takkahuone. C-osan ylimmässä kerroksessa on niin ikään suurehko terassi oleskelua ja vilvoittelua varten. A-D-osat koostuvat rakennukselle tavanomaiseen tapaan keskikäytävän ympärille ryhmittyvistä toimistohuoneista.

Kuva 47 Nykytilaa kuvaava 5. kerroksen pohjapiirros. Numeroin merkitty likimääräisesti alla olevien valokuvien ottopaikat. Tilajaoltaan alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty pohjaan violetilla. Oletettavasti D-osassa on säilynyt suurelta osin alkuperäinen tilajako, mutta alkuperäispiirustusten pohjalta asiaa ei pystytä osoittamaan.

5a 2000-luvulla nykyilmeensä saaneessa kokous-/juhlatilassa on pieni lava. Tilan keskellä kattoa kannatteleva pylväs.

5b Saunatilojen yhteydessä on tummalla puulla verhottu takkahuone, jonka paikallamuurattu takka on alkuperäinen.

Rakennuksen ylimmässä eli 6. kerroksessa sisätiloja on ainoastaan A-D-osassa. Siellä on myös tehty merkittävimpiä muutoksia tilajakoon ja rakenteisiin 2000-luvun remonteissa, kun vanhat suuret asunnot muutettiin kaupunginjohdon työ- ja kokoustiloiksi. Yleisesti ottaen tiloista on pyritty saamaan avarammat kuin alemmissa kerroksissa lisäämällä erilaisia lasiseiniä, vajaan seinän korkuisia sermejä sekä ylimääräinen suoraan 5. kerrokseen johtava portaikko. Myös sisäkattoa on korotettu kokoustiloissa. Joitain asuinkäytöstä muistuttavia yksityiskohtia on kuitenkin säilynyt esim. kylpyhuoneissa, entisissä keittiö- sekä oleskelutiloissa ja kattoterassien muodossa.

Kuva 48 Nykytilaa kuvaava 6. kerroksen pohjapiirros. Numeroin merkitty likimääräisesti alla olevien valokuvien ottopaikat. Tilajaoltaan alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty pohjaan violetilla.

6a D-osan päädyssä kaupunginjohdon tiloissa on hyödynnetty vaaleaa puuta ja haettu avaruutta matalammilla sermeillä.

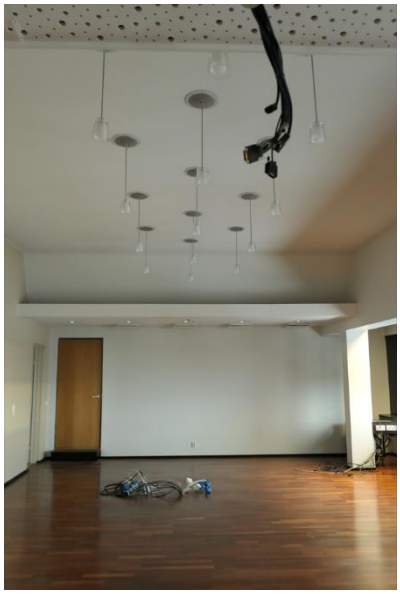

6b Muutoin matalaa kattoa on kaupunginjohdon kokoushuoneessa korotettu ja korostettu näyttävällä valaistussuunnittelulla.

6c Käytävien muotokieltä elävöittävät samalla valoa tuovat lasitiiliseinät.

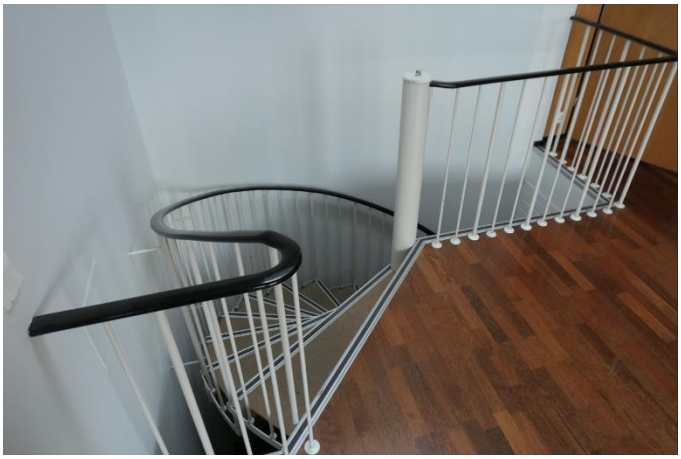

6d Kuudennen ja viidennen kerroksen välille on puhkaistu ylimääräinen portaikko.

6e Toimistohuoneisiin avaruutta on haettu mm. koko seinän korkuisilla sisäikkunoilla.

6f Kylpyhuoneessa on säilynyt alkuperäisiä ratkaisuja, joihin kuuluvat tummat kaakeloinnit sekä amme kirkkonäköalalla.

3.2 Rakennuksen julkisivut ja rakennus osana ympäristöään

Rakennuksen kaikille julkisivuille leimallista on ikkunoiden ja julkisivuelementtien nauhamaisuus. Nauhamaiset rakenteet kiertävät koko rakennusta yhtenäisissä tasoissa. Vaihtelua julkisivuun tuovat hienoisesti sisäänvedetyt ylimmät ja alimmat kerrokset. Kadunpuoleisia alakerroksia hallitsevat suuret ikkunat, joista valoa pääsee niin entisiin kuin nykyisiinkin liiketiloihin. Ylimmissä kerroksissa on kadunpuoleisia terassirakenteita sekä katoille sijoitettuja talotekniikkaan liittyviä rakenteita.

Sisäpihoilla ovat paremmin näkyvillä kantavat betoniset rakenteet, joita kadunpuolella on verhoiltu metallipinnoittein. Muuten yhtenäiseen julkisivuun vaihtelua tuo 1980-luvun lopulla valmistunut uudisosa B2, joka tasaisine betonipintoineen ja vertikaalisine metallirimoituksineen sopii kohtalaisen hyvin alkuperäiseen kokonaisuuteen. Nauhaikkunoiden sijaan uudisosassa pienempiä ikkuna-aukkoja sekä muutoin betonisia seinäpintoja rikkova lasiterässeinä sisäänkäynnin yhteydessä. Sisäpihoilla osa alkuperäisosan alimpien kerrosten seinistä sekä savupiippu on vuorattu betonin sijaan myös tummanruskeilla tiilillä.

Raatihuoneenkadulla selvityskohteen julkisivu on osa tasaista vaihtelevan korkuisten, eri-ikäisten ja siten tyylillisestikin erilaisten toisiinsa kiinni rakennettujen rakennusten muodostamaa kadunreunusta. Linnakadun puolella rakennuksella ei ole seinänaapureita, vaan kadun katkaisevien portaiden kohdalla korttelin talojen välissä on tyhjä kohta. Korttelin sisäpihan puolella selvityskohde edustaa muita rakennuksia uudempaa arkkitehtuuria, sillä pihaa reunustavat kivitalot ovat pääosin peräisin 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Selvityskohteen asema sisäpihalla on kuitenkin kohtalaisen hallitseva, sillä siihen liittyvä pysäköintilaitos vie suurimman osan piha-alasta.

Kaupunkirakenteellisesti selvityskohteen asema on hyvinkin keskeinen, sillä rakennus sijaitsee Hämeenlinnan ydinkeskustassa historiallisesti arvokkaan kirkon naapurissa ja samalla kirkkopuiston sekä torin muodostaman avoimen kaupunkikuvallisesti tärkeän tilan reunalla. Toria ja kirkkopuistoa reunustavat lukuisat tyylillisesti ja iältään vaihtelevat historiallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokkaat rakennukset. Yhtenäisimmän tyylillisen kokonaisuuden arvokkaaseen kaupunkitilaan muodostavat kuitenkin 1960–70-luvuilla valmistuneet toimisto- ja liikerakennukset. Niiden ulkoasussa, materiaalivalinnoissa ja rakenteellisissa ratkaisuissa on selvityskohteen kanssa monia yhteneviä aikakauden ihanteita ja rakennustapaa edustavia piirteitä, kuten nauhamainen betonielementti- ja ikkunarakenne sekä sisäänvedetyt ylä- ja alakerrokset.

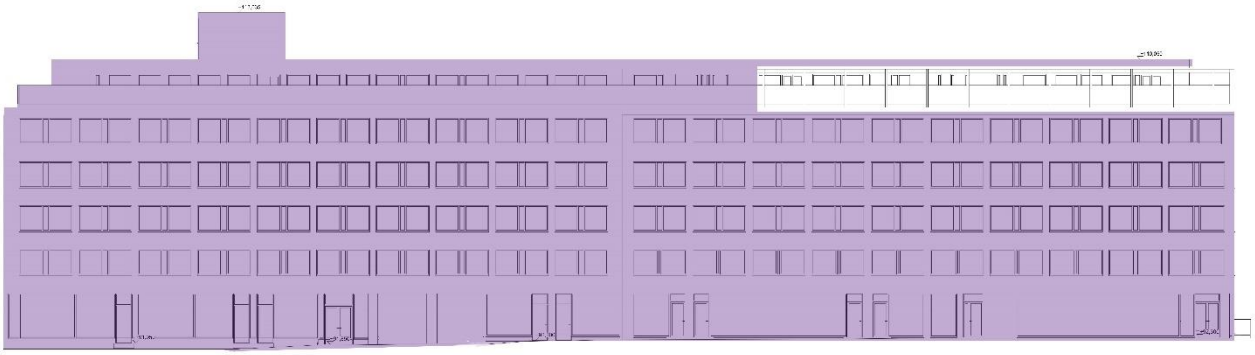

Kuva 49 Rakennuksen julkisivu luoteeseen eli Raatihuoneenkadun suuntaan on säilynyt pitkälti muuttumattomana. Alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty julkisivuun violetilla.

Kuva 50 A-D-rakennusosien Raatihuoneenkadulle avautuva julkisivu. Ulkoasultaan yhtenäisten rakennusosien vaihdos näyttäytyy julkisivussa ikkunoiden välissä olevana leveämpänä pystylinjana alumiiniprofiileineen.

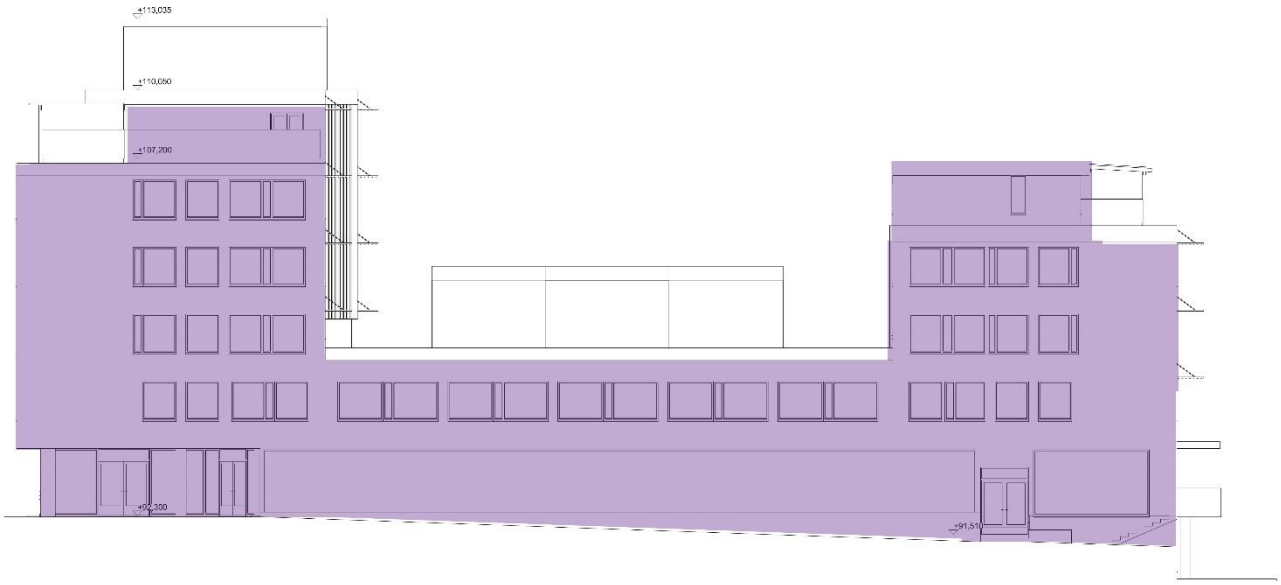

Kuva 51 ABC-osan julkisivu lounaaseen eli Linnankadulle. Alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty julkisivuun violetilla. Suurimmat muutokset ovat tulleet kattolinjan yläpuolelle uusista teknisistä tiloista.

Kuva 52 Kadunpuoleisesta julkisivuista Linnakadun puolella on enemmän korkeusvaihtelua. Julkisivu nauhaikkunoineen noudattaa samaa tyyliä ja rakennusosien välikin hahmottuu samanlaisena leveämpänä pystylinjana kuin Raatihuoneenkadun puolellakin. Suoraan katulinjassa kiinni olevat pohjakerroksen suuret ikkunat hahmottuvat selkeämmin kuin Raatihuoneenkadulla pienen lipan alla. Vasemmanpuoleisessa kuvassa erottuu myös toria kohti suunnattu sisäänvedetty pääsisäänkäynti.

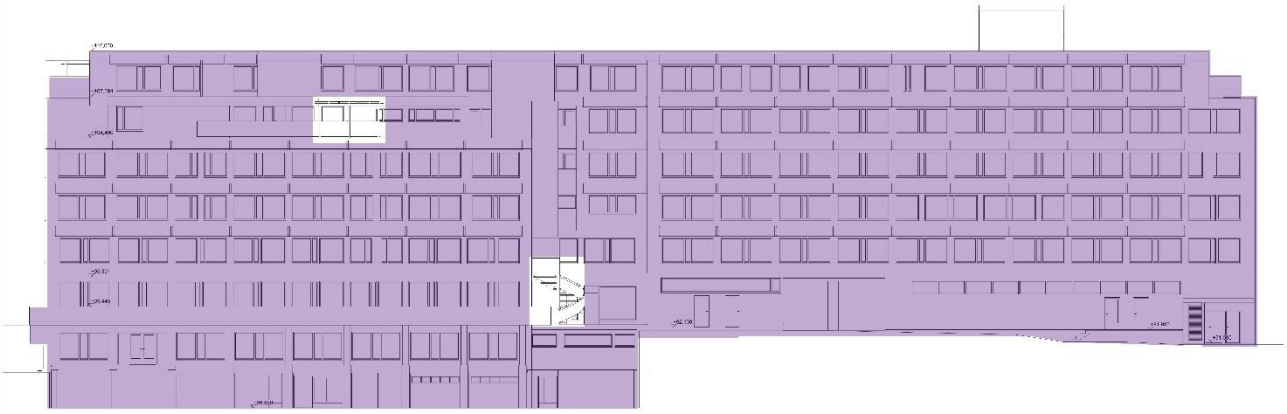

Kuva 53 Rakennuksen julkisivu kaakkoon eli Palokunnankadun suuntaan on säilynyt pitkälti muuttumattomana. Alkuperäisenä säilyneet osat ovat merkitty julkisivuun violetilla.

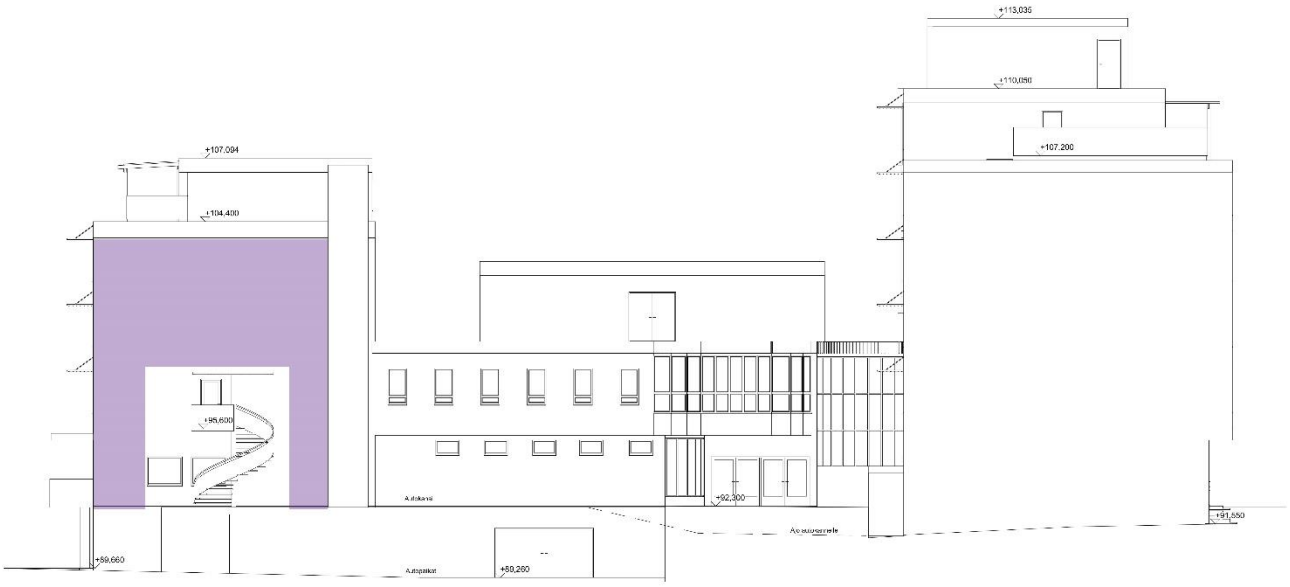

Kuva 54 AB-osan julkisivu koilliseen eli sisäpihan suuntaan. B-osan laajennuksen myötä julkisivussa ei ole juurim jäljellä sen alkuperäisiä osia.

Kuva 55 C-osan julkisivu kuvattuna Linnakadulta linja-autoaseman suunnasta. Portaiden katkaiseman kadun alapäästä julkisivu hahmottuu selkeästi korkeampana kuin Linnakadun yläosasta kuvattuna. Rakennusta kannattelevat molempien kellarikerrosten korkuiset betonipylväät, joiden yläpuolella erottuvat parvekemaisina rakenteina ravintolan terassi sekä kadulta sisäpihalle rakennuksen kyljessä johtava jalankulkukäytävä. Etualan portaikosta ja portinpielestä voidaan hahmottaa myös vuolukivisen tukimuurin rakenne.

Kuva 56 Sisäpihan puolella julkisivu monimuotoisempi. A-D-osa muodostuu samankaltaisesta nauharakenteesta kuin muukin ensimmäisen vaiheen rakennus. 1980-luvun uudisosassa tasaisiin betoniseiniin tuo vaihtelua aikakaudelle ominainen kaareva lasiterässeinä sisäänkäynnin ympärillä. Sen rakentamista varten toinen A-osan tuuletusparveketorneista on jouduttu katkaisemaan keskivaiheiltaan. Uudisosan päällä erottuu 2010-luvun puolivälistä peräisin oleva suurehko ilmanvaihtokonehuone, joka on muuttanut rakennuksen julkisivua merkittävästi.

Kuva 57 Rakennuksen läpi voi kulkea D-osassa sijaitsevasta ajoportista (vas.). C-osan pohjatasossa kulkee sisäpihan ja Linnakadun välillä ulkokäytävä (kesk.). Raatihuoneenkadulla on terassi, joka A-D-osassa on lasitettu ja katettu (oik.).

Kuva 58 Torilta katsoen selvityskohde erottuu Raatihuoneen ja Keskustalon takana, kirkon sivustalla. Kaupungintaloksi sen tunnistaa ennen kaikkea mainostorniin kiinnitetystä vaakunasta.

4. Johtopäätökset

4.1 Kohteen historiallinen merkitys

Raatihuoneenkatu 9–11:n suunnittelusta ja rakennuttamisesta vastasi Hämeenlinnan Vanha Säästöpankki sodanjälkeisen kehityksen aikakaudella, jolloin pankkitoiminta erosi merkittävästi nykyisestä automatisoiduista rahaliikenteestä. Asiakkaiden palvelemiseksi, runsaslukuiselle henkilökunnalle ja toisaalta ”Vanhan Pankin” käyntikortiksi rakennutettiin omana aikanaan moderni toimitalo aivan Hämeenlinnan ydinkeskustaan. Suunnittelukilpailu ja Hämeenlinnassa vaikutusvaltaisten arkkitehtien Mika Ernon ja Olavi Sahlbergin suunnittelema alkuperäinen toteutus kertovat mielenkiintoisella tavalla pankkitoiminnan tarpeista ja tulevaisuuden toiveista 1960- ja 70-lukujen taitteessa. Antti Nurmesniemen suunnittelema jykevyyttä huokuva pankkisali runsaine palvelupisteineen oli vielä perinteisen pankkitoiminnan peruja, mutta rakennuksessa oli merkkejä myös uusista tuulista lisääntyneiden tietojenkäsittelytilojen ja futuristisen autopankin muodossa. Työntekijöiden ja etenkin johtohenkilöstön sitouttamisesta työnantajaan todistusvoimaisen esimerkin antavat pankin pääkonttorin yhteyteen rakennetut korkea-arvoisille työntekijöille tarkoitetut asunnot.

Pankkitoiminnan virtaviivaistuminen, automatisaatio ja säästöpankkien fuusioitumiskehitys tekivät Vanhan Pankin toimitilat tarpeettomiksi alle kahdessa vuosikymmenessä. Pitkälti kiinteistöomaisuuteen vaurautensa perustanut pankki ryhtyi etsimään tiloille uutta kannattavampaa suuntaa. 1980-luvulla elettiin nousukautta, jolloin suomalainen kulutusyhteiskunta saavutti huippunsa. Kulutushyödykkeiden kasvaneeseen kysyntään reagoivat myös kiinteistökehittäjät, jotka raivasivat kaupunkikeskustoihin uusia liiketiloja runsastuville kaupallisille palveluille. Niinpä säästöpankkikin päätti muuntaa ja laajentaa entisen pankkikonttorin tilat kauppakeskus Kastelliksi, johon sijoittui mm. elintarvikkeiden valintamyymälä, uudenlaisia vaatekauppaketjuja sekä pankin kerhotilat korvannut ravintola Popino. Samalla rakennuksen ovet avautuivat niillekin, jotka eivät olleet säästöpankin asiakkaita, mikä kasvatti selvityskohteen merkitystä kaupunkilaisille.

Kauppakeskustoiminta, jonka mahdollistamiseksi rakennukseen oli tehty kohtalaisen merkittäviä muutoksia ja rakennettu jopa kokonaan uusi osa, ei ehtinyt jatkua vuosikymmentäkään ennen kuin 1990-luvulla Suomeen iskenyt lama johti jälleen selvityskohteen käyttötarkoituksen muutokseen. Taloudellinen taantuma vaikutti erityisen rajusti pankkeihin, mutta myös yksityiseen kulutukseen. Lähes kaikki kaupallisia palveluita tarjonneet vuokralaiset irtisanoivat vuokrasopimuksiaan, mikä pakotti muutenkin vaikeuksissa olleen säästöpankkiliikkeen luopumaan kokonaan vuosikymmeniä omistuksessaan olleesta kiinteistöstä. Ostajaksi ilmoittautui Hämeenlinnan kaupunki, joka oli toiminut osassa tiloista vuokralaisena jo vuosikymmeniä ja etsinyt vielä pidempään kaupungin keskustasta sopivaa tilaa omalle kaupungintalolleen. Kauppakeskus Kastellista tuli Palvelupiste Kastelli ja samalla muita tiloja muunnettiin laajamittaisesti kaupungin henkilöstön toimistoiksi. Kaupungintaloksikaan rakennus ei toden teolla päässyt vakiintumaan, sillä 2000-luvulle tultaessa toimistotilojen tarve väheni samalla, kun niille asetetut vaatimukset yhdistettynä sisäilmaongelmiin vaikeuttivat toimintaa ja henkilöstön sekä asiakkaiden viihtyvyyttä, minkä vuoksi rakennus on tätä kirjoitettaessa tyhjillään.

Selvityskohteella on takanaan monipuolinen historia, joka kytkeytyy mielenkiintoisella tavalla pankki- ja liiketoiminnan edellytysten muutoksiin ja samalla laajemmin suomalaisen yhteiskunnan käännekohtiin. Pankkitoiminnan aikaan rakennus oli merkityksellinen ennen kaikkea Hämeenlinnan Vanhan Osuuspankin ja sen seuraajien asiakkaille sekä henkilöstölle. Lyhyen kaupallisen vaiheen myötä rakennus avautui laajemminkin hämeenlinnalaisille, muttei kerennyt nousta keskustan ikonisimpien kauppapaikkojen joukkoon. Yleisesti kaupungintaloilla ja muilla merkittävillä hallintorakennuksilla voidaan nähdä olevan laajempaa symbolista merkitystä paikkakunnalle ja sen asukkaille. Raatihuoneenkatu 9–11:n tapauksessa erityistä kiintymystä rakennukseen ei ole hämeenlinnalaisten keskuudessa päässyt syntymään, vaan selvityskohde on näillä näkymin jäämässä terveydellisistä ja toiminnallisista syistä ennemminkin kuriositeetiksi kaupungin hallinnon monimuotoisessa historiassa.

4.2 Rakennustaiteelliset arvot ja säilyneisyys

Ulkoasultaan Raatihuoneenkatu 9–11 on selkeälinjaisen modernistisen 1960–70-lukujen ilmeensä pääosin hyvin säilyttänyt rakennus. Julkisivuja jäsentävät 2000-luvulla vaihdettujen alkuperäisen kaltaisten nauhaikkunoiden ja niiden väliin jäävien originaalibetonielementtien rivit. Fasadi on erityisen linjakas ja hyvin säilynyt Raatihuoneenkadulla A-D-osien puolella, mutta Linnakadulla ja sisäpihalla osin maastonmuotojenkin vuoksi jäsentely ja massoittelu on monipuolisempaa. Rakennuksen alun perinkin monipuolisista käyttötarkoituksista kertoo suurin ikkunoin varusteltu maantasainen palvelukerros. AD- ja C-osissa on neljästä viiteen pääkerrosta sekä sisäänvedetyt ylimmät kerrokset, jotka antavat rakennuksesta katutasoon siromman vaikutelman. B-osa, jonka alkuperäistä suunnittelua määritteli pankkitoiminnan ja siten rakennuksen keskiössä olleen pankkisalin suunnittelu, on ympäröiviä osia matalampi. B on ulkoasultaankin merkittävimpiä muutoksia kokenut rakennusosa, sillä sen yhteyteen sisäpihan puolelle rakennettiin 1980-luvulla ulkoasultaan postmodernistinen laajennussiipi sekä katolle linjakasta vaikutelmaa rikkovat ilmastointikonehuoneet kahdessa eri vaiheessa. Muissa osissa julkisivua ovat muuttaneet Linnakadulle asennetut mainostornit, A-osassa kokonaan lasitettu ja katettu terassi sekä B-osan vastaavia pienemmät katoille sijoitellut talotekniset rakenteet.

Kuva 59 Raatihuoneenkadun julkisivua sekä Linnakadun mainostorni.

Betonisiin elementteihin ja erillisiin kantaviin pylväisiin perustuva rakenne mahdollisti sisätiloissa muunneltavuuden, jota onkin rakennuksen eri käyttövaiheissa hyödynnetty laajasti. Muutosten määrä ja niiden aste on pääosin ollut niin merkittävää, että monet sisätilojen alkuperäisistä piirteistä ovat hävinneet lähes kokonaan. Tilajako on etenkin välikerrosten toimistokäytävien varrella säilynyt kohtalaisen alkuperäisenä. Monia aiemmin asuin- tai liiketilakäytössä olleita tiloja on kuitenkin muunnettu toimistoiksi, jotka eivät merkittävällä tavalla eroa alkuperäisten tilojen nykyasusta. Eniten sisätilamuutokset ovat vaikuttaneet sisustusratkaisuihin, sillä lähes kaikki pinnat joitain tiiliseiniä ja puupintaisia elementtejä lukuun ottamatta on jossain vaiheessa uusittu. Parhaiten sisätiloista ovat sisustusta myöten säilyneet sekä

edustuskäyttöön tarkoitetut saunaosastot, joista on jäljellä mm. C-osan ylimmän kerroksen alkuperäinen takka ja D-osan kellarin puinen, veistoksellinen sisäkatto. Hyvin säilyneitä rakennusosia ovat myös sisäänkäynnit ja portaikot, joissa on tehty vain vähäisiä rakenteellisia muutoksia.

Ulkoisesti selvityskohde on siis edustava 1960- ja 70-lukujen taitteen toimisto- ja liikerakennus, joskin Linnakadun ja sisäpihan puolella edustavuutta heikentävät postmoderni uudisosa ja kohtalaisen massiiviset ilmastointikonehuoneet. Sisätiloissa voidaan havaita kerrostumia aiemmista käyttötarkoituksista, mutta eri kerrosten muodostama kokonaisuus on kuitenkin kohtalaisen sekava. Sisätilat on kuitenkin tarkoitettu muunneltaviksi, mikä mahdollistaisi kohtalaisen helposti myös alkuperäisen tilajaon mukaisten ratkaisujen, kuten asuntojen palauttamisen.

4.3 Kaupunkikuvallinen asema

Kuva 60 Näkymä kuudennen kerroksen parvekkeelta kohti toria.

Hämeenlinnan Vanhan Säästöpankin pääkonttorilla, joka on myöhemmin tunnettu kauppakeskus ja kaupungintalo Kastellina, on vakiintunut asema Hämeenlinnan kaupunkikuvassa keskeisellä paikalla Raatihuoneenkadun ja Linnakadun kulmassa. Rakennus reunustaa torin, kirkon ja sitä ympäröivän puiston muodostamaa avointa kaupunkitilaa, joka on arvokas niin paikallisesti kuin maa- ja valtakunnallisestikin.

Torin kaupunkikuvan vanhinta kerrostumaa edustavat kirkon rinnalla historiallisesti arvokkaat Raatihuone ja Lääninhallitus, jotka ovat mittakaavaltaan myöhemmin valmistuneita rakennuksia pienempiä. 1900-luvun alkupuolella kaupunkikuva muuttui merkittävästi, kun suurenneet kivitalot korvasivat yksi kerrallaan vanhat pienet puutalot. Torin laidalle kerroksellisuutta tuovat 1920–50-lukujen tyylipiirteitä klassismista funktionalismiin omaavat rakennukset. Merkittävimmän ajallisesti ja tyylillisesti yhtenäisen kokonaisuuden muodostavat kuitenkin 1960- ja 70-luvuilla valmistuneet liike- ja toimistorakennukset, joiden joukkoon selvityskohdekin lukeutuu. Niille yhtenäistä on nauhamainen selkeälinjainen ulkoasu, johon kuuluvat mm. katutasoon avautuvat liiketilat suurine ikkunoineen sekä sisäänvedetyt rakennusosat ylimmissä kerroksissa.

Kuva 61 Näkymä Raatihuoneenkadun ja Rauhankadun risteyksestä pitkin Raatihuoneenkatua lounaaseen.

Raatihuoneenkadulla selvityskohteen naapurissa on kaksi vanhempaa rakennusta, joista molemmat kytkeytyvät pankkitoiminnan historian kautta myös Raatihuoneenkatu 9–11 vaiheisiin, mutta istuvat mittakaavallisesti huonosti suurehkon rakennuksen kylkeen. Linnakadulla selvityskohde muodostaa yhdessä Keskustalon kanssa selkeäpiirteisen aukiomaisen katutilan, jota rajaa niin ikään kadun katkaiseva portaikko.

Kuva 62 Raatihuoneenkadun ja Linnakadun risteykseen muodostuu viimeksi mainitun katkaisevan portaikon yläpuolelle aukiomainen tila. Kivettyä kadunpätkää rajaavat kaksi Mika Ernon suunnittelemaa muotokieleltään samankaltaista rakennusta, joista selvityskohde vasemmalla ja Keskustalo oikealla.

Kuva 63 Rakennus osana kaupunkirakennetta koillisesta katsottuna. Kuva: Hämeenlinnan kaupunki.

Laajemmassa kaupunkikuvassa selvityskohde erottuu korkealaatuisena, mutta tyypillisenä 1970-luvun rakennuksena. Rakennus sopeutuu osaksi keskustan laajempaa ruutukaavaa, ja vastaa mittakaavaltaan keskusta-alueen muuta rakentamista. Rakennus sijoittuu useiden keskeisten reittien varrelle, kun lähestytään toria niin rautatieasemalta pitkin Raatihuoneenkatua sekä linja-autoasemalta Linnakadun kautta. Kuitenkin rakennuksen linjakas julkisivu sulautuu kaupunkiympäristössä muiden rakennusten sekaan, ja vain maantasokerroksen palvelut kiinnittävät ohikulkijan katseen rakennukseen. Rakennuksessa kaupunkikuvan kannalta merkittävin osa onkin sen Raatihuoneenkadun ja Linnakadun risteyksen kulma, joka erottuu kokonaisuudessaan selkeästi torilta päin katsottaessa.

Yksittäisenä rakennuksena edustava oman aikakautensa historiallistakin merkitystä omaava selvityskohde ei ole erityisen ainutlaatuinen tai arvokas, mutta se voidaan nähdä osana laajempaa samanikäisten rakennusten merkittävää kokonaisuutta Hämeenlinnan ydinkeskustassa. Selvityskohteen ympäristössä ei ole käytännössä lainkaan sitä uudempia kerrostumia, joten rakennuksen purkaminen ja korvaaminen muuttaisi väistämättä keskustan kaupunkikuvaa, joka on kuitenkin jo nyt kohtalaisen kerroksellinen.

Kuva 64 Rakennus osana kaupunkirakennetta kaakosta katsottuna. Kuva: Hämeenlinnan kaupunki.

4.4 Muutoskestävyys

Raatihuoneenkatu 9-11 on kokenut vuosien varrella useita käyttötarkoituksen muutoksia, mutta sen julkisivu on säilynyt pitkälti ennallaan. Julkisivun suurimmat muutokset ovat tapahtuneet rakennuksen sisäpihan puolella B-osan laajennusten myötä. Rakennuksen merkittävin julkisivu on Raatihuoneenkadun puolelle, ja sieltä on kulku rakennuksen porttikonkiin, jossa yhdistyy valoisa sisäänkäynti ja näkymä korttelin läpi Hämeen suojan suuntaan. Rakennuksen kaikissa julkisivuissa keskeinen elementti ovat sen nauhamaiset ikkunat, jotka tuovat rakennukseen järjestelmällisyyttä sekä ilmentävät hyvin aikansa rakentamisen ihanteita ja tyylipiirteitä. Ikkunat ovat uusittu aiemman peruskorjauksen yhteydessä, mutta niissä on onnistuttu säilyttämään rakennuksen alkuperäinen ilme. Mahdollisissa tulevissa muutoksissa tulisi säilyttää julkisivun pitkät, selkeät linjat sekä elementtirakentamisen detaljiikka. Uudet rakennusosat sekä suuremmat muutokset sopivat parhaiten kerroksellisemman ja polveilevamman sisäpihan puolelle.

Kuva 65 Porttikonki sisäpihan puolelta katsottuna.

Osa kohteen rakennustapaa (pilari-palkkirakenne) on sen sisätilojen muuntojoustavuus, ja rakennuksen käyttötarkoitusta ja tilajakoa on muutettu tarpeen mukaan. Vaikka kohteessa on edelleen jonkin verran jäljellä sen alkuperäisiä sisätiloja, peruskorjausten ja muutosten yhteydessä niiden pintamateriaaleja on uusittu eikä tiloissa ole välttämättä jäljellä niiden alkuperäistä henkeä. Parhaiten rakennuksen alkuperäinen tunnelma on säilynyt porrashuoneissa sekä C-osan kuudennen kerroksen kylpyhuoneessa, joista löytyy edelleen tummat kaakeloinnit sekä amme. C-osassa on niin ikään muutamia alkuperäinen takka ja kiinteä varastotila. Rakennuksen sisätilat kestävätkin hyvin jopa voimakkaitakin muutoksia, mutta niiden muutoksessa on kuitenkin huomioitava muutosten vaikutus julkisivuun esimerkiksi aukotuksen osalta.

Kuva 66 Kuudennen kerroksen takka.

Lähteet

DIGI Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa. Hämeenlinna - Hämeen suoja. https://digi.kirjastot.fi/items/show/134342. (viitattu 12.12.2023)

Hämeen liitto 2019. Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt.

Hämeen suoja, 2023. Historia. https://hameensuoja.fi/historia (viitattu 12.12.2023)

Hämeenlinnan kaupunki 1945-1974 : Historiikki / Kirjoittanut Y. S. Koskimies. https://kirjasto.mfa.fi/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=19575&query_desc=h%C3%A4meenlinna

Häme-Wiki. Hämeen suoja. https://www.hamewiki.fi/H%C3%A4meen_Suoja (viitattu 12.12.2023)

Häme-Wiki. Hämeenlinnan Talomuseoalue. https://www.hamewiki.fi/H%C3%A4meenlinnan_Talomuseoalue (viitattu 13.12.2023)

Häme-Wiki. Säästöpankkimuseo. https://www.hamewiki.fi/S%C3%A4%C3%A4st%C3%B6pankkimuseo (viitattu 8.12.2023)

Karpiola, S. 2022. Hämeen Suoja rakennettiin juutalaisten kortteliin – Talohankkeen puuhamiehenä toiminut Arvi. A. Karisto teki hankkeen rahoittamiseksi listan suurituloisimmista kaupunkilaisista ja lähetti lotat asialle. Hämeen Sanomat, 28.8.

Koskimies, Y.S. 1977. Hämeenlinnan kaupunki 1945-1974 : Historiikki. Karisto.

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy, 2014. Hämeenlinnan rakennushistoriallinen selvitys. Kaupunkisuunnittelu ja -rakentaminen keskustassa ja Keinusaaressa 1778–2014. Osa B: Yleisesitys Hämeenlinnan keskustan vaiheita ja ympäristöjä. Hämeenlinnan kaupunki.

Muistojen Hämeenlinna. Raatihuoneenkatu 9 (38). https://muistojenhml.fi/kiinteiston-paasivu-raatihuoneenkatu-9 (viitattu 8.12.2023)

Museovirasto 2009. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). http://www.rky.fi/ (viitattu 4.9.2023)

Myllyniemi, S. 1994. Hämeen suoja: Vapaaehtoinen maanpuolustustyö Etelä-Hämeessä 1917–1944. Etelä-Hämeen suojeluskuntien historiatoimikunta.

Pakoma, K. 2008. Murroskauden monitoimitalo: Alvar Aallon suunnittelema Jyväskylän suojeluskuntatalo 1926-29. Humanistinen tiedekunta, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylän yliopisto, Taidehistoria.

Putkonen, L. 2003. Rakennettu Häme: Maakunnallisesti arvokas rakennusperintö. Rakennustieto.

Säästöpankki. Historia. https://www.saastopankki.fi/fi-fi/saastopankkiryhma/tietoa-saastopankkiryhmasta/historia (viitattu 8.12.2023)

Toim. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo, Hämeenlinnan kaupunginarkisto, Hämeenlinnan maakunta-arkisto, 1989. Hämeenlinna - Tavastehus. Hämeenlinna-seura.

Helin, H. R. “Willgrenin talo (Raatihuoneenkatu 11),” DIGI - Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa. https://digi.kirjastot.fi/items/show/134717 (viitattu 13.12.2023)

Hämeen Sanomat (HäSa) 27.11.1965, 11.3.1968, 5.1.2011, 19.10.2011, 28.1.2015, 30.10.2016, 2.8.2018, 28.2.2020, 13.10.2020, 23.11.2022, 27.11.2022, 30.12.2023.

Pietinen, M. & Mykkänen, M. A. 1971. Hämeenlinnan vanha säästöpankki.

Hämeenlinna-seura. 1971. Hämeenlinna n:o 21: Hämeenlinna-seuran julkaisu.

Uppala, A. A 1972. Hämeenlinnan Vanha säästöpankki 1956–1971. Hämeenlinnan vanha säästöpankki.

Sahlberg, Viktor, 2010. Yliarkkitehti Olavi Sahlberg. HS 26.10.